

JPSA

Journal of Political and Social Agenda

Vol. 3 No. 1 (January-June 2024)

วารสารวาระการเมืองและสังคม

ปีที่ 3 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน 2567)

- ทิศทางและโอกาสหลังจากการฟื้นฟูความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างประเทศไทยกับซาอุดีอาระเบีย
- ประชาธิปไตยไร้รัฐ “โรจาวา”: การรักษาความมั่นคงทางการเมืองเหนือแดนอธิปไตยแห่งชาติในพื้นที่ “เทอรัลิสถานซีเรีย”
- ความสับสนในการตีความอิสลามกับประชาธิปไตย: กรณีศึกษาการบริหารกิจการศาสนาอิสลามในประเทศไทยตามพระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม พ.ศ. 2540
- หมอพื้นบ้านกับการรักษาโรคไร้เชื้อเรื้อรัง: ความจริงอันหลากหลายและการเมืองเชิงทวิภาคของการแพทย์สมัยใหม่กับการแพทย์พื้นบ้าน
- บทความปริทัศน์หนังสือ ว่าด้วย “คน” ในการจัดการภัยพิบัติ

วารสารวารการเมืองและสังคม

คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

Journal of Political and Social Agenda.

Faculty of Political Science, Prince of Songkla University, Pattani Campus.

ISSN 2821-9554 (Online)

วัตถุประสงค์

1. เพื่อเผยแพร่ผลงานวิชาการของนักวิชาการ นักวิจัย คณาจารย์ นักศึกษา และผู้สนใจทั่วไป
2. เพื่อเผยแพร่องค์ความรู้ทางด้านรัฐศาสตร์ ในสาขาวิชาการเมืองการปกครอง การปกครองท้องถิ่น ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ นโยบายสาธารณะ ปรัชญาและทฤษฎีการเมือง การเมืองการปกครอง เปรียบเทียบ เศรษฐศาสตร์การเมือง มานุษยวิทยาการเมือง สังคมวิทยาการเมือง อิสลามกับการเมือง และการบริหารรัฐกิจ/รัฐประศาสนศาสตร์
3. เพื่อสนับสนุนและกระตุ้นให้เกิดการค้นคว้า และการวิจัยอย่างต่อเนื่องในด้านรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์

ขอบเขตเนื้อหา

วารสารวารการเมืองและสังคม เป็นวารสารของคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี ที่จัดพิมพ์ผลงานวิชาการ ผลงานวิจัย บทความปริทัศน์ และบทความทวิภาคีทั้งภาษาไทย และภาษาอังกฤษ ด้านรัฐศาสตร์ ในสาขาวิชาการเมืองการปกครอง ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ นโยบายสาธารณะ การปกครองท้องถิ่น รัฐประศาสนศาสตร์ การสื่อสารทางการเมือง การเมืองเรื่องชาติพันธุ์ มานุษยวิทยาการเมือง สังคมวิทยาการเมือง ความขัดแย้ง สันติศึกษา และประเด็นทางสังคมศาสตร์

กำหนดออกตีพิมพ์เผยแพร่

วารสารวารการเมืองและสังคม คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี เป็นวารสารวิชาการ ซึ่งตีพิมพ์บทความวิชาการและบทความวิจัย จากบุคคลทั้งภายนอกและภายในมหาวิทยาลัย วารสารมีกำหนดออกปีละ 2 ฉบับ ฉบับที่ 1 เดือน มกราคม - มิถุนายน ฉบับที่ 2 เดือน กรกฎาคม - ธันวาคม

เจ้าของ

คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

สำนักงานกองบรรณาธิการ

คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

181 หมู่ที่ 6 ถนนเจริญประดิษฐ์ ตำบลลุมสุภูมิ

อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี 94000

โทรศัพท์/โทรสาร 073-330810

E-mail: jpsa.pn.psu@gmail.com

เว็บไซต์ : <https://so05.tci-thaijo.org/index.php/polsciPSU/index>

วารสารวาระการเมืองและสังคม

ที่ปรึกษา

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรวัฒน์ ช่อไม้ทอง

คณบดีคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
วิทยาเขตปัตตานี

ที่ปรึกษาทีมบรรณาธิการฝ่ายจัดการ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ยาสมิน ชัตตาร์

คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
วิทยาเขตปัตตานี

บรรณาธิการ

รองศาสตราจารย์เอกรินทร์ ต่วนศิริ

คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
วิทยาเขตปัตตานี

รองบรรณาธิการ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อันวาร์ กอมะ

คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
วิทยาเขตปัตตานี

ดร.อาดีลัน อูสมะ

คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
วิทยาเขตปัตตานี

คณะกรรมการกองบรรณาธิการ

กองบรรณาธิการ

ศาสตราจารย์ ดร.อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์

คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ศาสตราจารย์ ดร.จรัญ มะลูลีม

คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

รองศาสตราจารย์ ดร.สิริพรรณ นกสวน สวัสดิ์

คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รองศาสตราจารย์ ดร.พิเชฐ แสงทอง

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

รองศาสตราจารย์ ดร.ประจักษ์ ก้องกีรติ

คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.มุฮัมหมัดอิลยาส ญาปริง

คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธนพฤษก์ ชามะรัตน์

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศรีสมภพ จิตรภักดิ์

สถาบันสันติศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.แพรว ศิริศักดิ์ดำเกิง

คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นิพนธ์ โชะเฮง

คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เพิ่มศักดิ์ จะเรียมพันธ์

คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สิริพร สมบูรณ์บุรณะ

สำนักวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ยาสมิน ชัตตาร์

คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

คณะกรรมการกองบรรณาธิการ

International Editorial Board

Prof. Dr. Huseyin Bagci	Department of International Relations, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Middle East Technical University, Turkey
Prof. Dr. Jasser Auda	Al-Shatibi Chair of Maqasid Studies, International Peace College South Africa
Assoc. Prof. Dr. Kamaruddin Abdulsomad	Department of Economic History, School of Economics and Management, Lund University, Sweden
Assoc. Prof. Dr. Mohammad Evren Tok	College of Islamic Studies, Hamad Bin Khalifa University, Qatar
Assoc. Prof. Dr. Muge Aknur	Department of International Relations, Dokuz Eylul University, Turkey
Asst. Prof. Dr. Muhammad Arafat bin Mohamad	Faculty of Arts & Social Sciences, Universiti Brunei Darussalam

บรรณาธิการผู้จัดการ

1. นางสาวบุษิตา อารียาภรณ์
2. นางสาวมาลินี มะโซ่

ออกแบบปกและจัดรูปเล่ม

นายอนุชรัตน์ แวหะยี่

ผู้ทรงคุณวุฒิประเมินคุณภาพบทความ

1. รองศาสตราจารย์ ดร.กัมปนาท วงษ์วัฒนพงษ์	คณะสังคมศาสตร์และการพัฒนาท้องถิ่น
มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม
2. รองศาสตราจารย์ ดร.พิเชฐ แสงทอง	คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี
3. รองศาสตราจารย์ ดร.เก่งกิจ กิติเรียงลาภ	คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
4. รองศาสตราจารย์พิเชฐ งามเกษตร์	คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล
5. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.มานิชญ์ อารี	คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
6. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชัยวัฒน์ ม่านศรีสุข	สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
7. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชัยวัฒน์ มีสำราญ	สถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต

8. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อับดุลอนิง สือแด	คณะวิทยาการอิสลาม
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี
9. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.บัณฑิต ไกรวิจิตร	คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี
10. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชลิตา บัณฑุงศ์	คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
11. ดร.อาทิตย์ เจียมรัตตัญญู	คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
12. ดร.วศิน ประดิษฐ์ศิลป์	คณะสหวิทยาการและการประกอบการ มหาวิทยาลัยทักษิณ
13. ดร.อุเชนทร์ เชียงแสน	สำนักวิชารัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์
มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์
14. ดร.อับดุลเราะห์มาน มูเก็ม	สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
15. ดร.ประชาธิป กะทา	คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
16. ดร.สมิธ อีซอ	วิทยาลัยนานาชาติอิสลามกรุงเทพ มหาวิทยาลัยเกริก
17. ดร.ศราวุฒิ อารีย์	สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
18. ดร.นาอีม แลนี	คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์ท่าพระจันทร์

ข้อความและความเห็นในสิ่งพิมพ์ฉบับนี้ เป็นของผู้เขียนแต่ละท่าน ไม่ใช่ของคณะรัฐศาสตร์
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

สารบัญ

	บทบรรณาธิการ	i-ii
1	ทิศทางและโอกาสหลังจากการฟื้นฟูความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างประเทศไทยกับซาอุดีอาระเบีย _____ แอมรี อาแซ และฮุสซาม จาปากียา	1-18
2	ประชาธิปไตยไร้รัฐ “โรจาวา”: การรักษาความมั่นคงทางการเมืองเหนือดินแดนอธิปไตยแห่งรัฐในพื้นที่ “เคอร์ดิสถานซีเรีย” _____ ยุทธศาสตร์ หน่อแก้ว	19-38
3	ความลึกลับในการตีความอิสลามกับประชาธิปไตย: กรณีศึกษาการบริหารกิจการศาสนาอิสลามในประเทศไทยตามพระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม พ.ศ. 2540 _____ มุฮัมหมัดอิลยาส ญูฮาปริง	39-52
4	หมอพื้นบ้านกับการรักษาโรคไร้เชื้อเรื้อรัง: ความจริงอันหลากหลายและการเมืองเชิงภววิทยา ของการแพทย์สมัยใหม่กับการแพทย์พื้นบ้าน _____ ชัชชล อัจฉนาภิตติ	53-76
5	ปริทัศน์หนังสือ ว่าด้วย “คน” ในการจัดการภัยพิบัติ _____ ณัฐวีร์ พุ่มระชูกร์	77-81

บทบรรณาธิการ

เป็นธรรมเนียมที่ถือปฏิบัติกันมาในการเขียนบทบรรณาธิการ ที่ต้องแนะนำบทความเบื้องต้นในวารสาร แต่นั่นก็ไม่ได้เป็นหลักเกณฑ์บังคับตายตัว ฉะนั้นบทบรรณาธิการเล่มนี้ขออุทิศบทบรรณาธิการนี้ให้แก่รัฐศาสตร์เมืองไทยคนสำคัญของยุคที่ได้เดินทางไกลจากโลกนี้ไปแล้ว คือ ศาสตราจารย์ ดร.ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ อดีตอาจารย์ประจำคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

เมื่อเวลา 10.45 น. วันที่ 27 มิถุนายน 2567 ศาสตราจารย์ ดร.ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ ได้เสียชีวิต นับเป็นการสูญเสียนักรัฐศาสตร์ สายปรัชญาการเมืองและบิดาแห่งสำนักสันติวิธีของการวิชาการเมืองไทย

คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี ก่อตั้งขึ้นได้ก็มีอาจารย์ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ เป็นส่วนหนึ่งของการผลักดันตั้งแต่ก่อร่างสร้างคณะจนกระทั่งได้ให้ความเมตตา คำแนะนำต่อคณาจารย์ในคณะ ซึ่งต้องกล่าวด้วยว่า อาจารย์ชัยวัฒน์เป็นครูของอาจารย์หลายท่านของคณะ ตลอดจนถึงเป็นวิทยากรบรรยายพิเศษในหลายวิชาให้นักศึกษาในคณะรัฐศาสตร์มาโดยตลอด ตั้งแต่ลงมาสอนด้วยตัวเอง ในวิชาปรัชญาการเมือง จนถึงบรรยายออนไลน์ในวิชาความขัดแย้งในจังหวัดชายแดนภาคใต้ มีพักต่อเลยถึงการบรรยายสาธารณะที่เป็นกิจกรรมของคณะ จึงนับว่าเป็นบุคคลสำคัญยิ่งของคณะ

สำคัญในแง่ทางด้านวิชาการนอกจากความเชี่ยวชาญทางด้านปรัชญาการเมืองแล้ว อาจารย์ชัยวัฒน์ ถือว่าเป็นเชิงอรรถ (Footnote) ของการศึกษาวิจัยปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้ตลอดสี่ทศวรรษที่ผ่านมาในช่วงชีวิตของการทำงานวิชาการของอาจารย์ชัยวัฒน์

สำหรับคำว่า “ปัญญาชนสาธารณะ” เป็นคำที่น่าจะเหมาะสมที่สุด โดยเฉพาะในช่วงที่สังคมไทยมีความขัดแย้งและความรุนแรงตลอดสองทศวรรษที่ผ่านมา ความเห็นต่อสาธารณะที่ตั้งคำถามให้สังคมไทยขวนขวายคิดมากกว่าตัดสินแบบขาวดำ หรือผิดถูก แต่อาจารย์ชัยวัฒน์เตือนสติสังคมด้วยความรู้ ว่าราคาของการใช้ความรุนแรงในการแก้ไขปัญหาคือความขัดแย้ง มันแพงและไม่คุ้มค่าต่อการอยู่ร่วมกันในระยะยาว และไม่สามารถช่วยแก้ไขปัญหายาในระยะยาว

ด้วยพื้นที่บทบรรณาธิการอันจำกัดนี้ จึงไม่อาจบรรยายและขีดเขียนชีวิตของครูชัยวัฒน์ได้หมด แต่หวังว่าเราจะมาวารสารฉบับพิเศษเพื่อเป็นเกียรติให้แก่ ศาสตราจารย์ ดร.ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ ต่อไปโอกาสหน้า

ด้วยมิตรภาพ

รองศาสตราจารย์เอกรินทร์ ต่วนศิริ

บรรณาธิการ

ทิศทางและโอกาสหลังจากการฟื้นฟูความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่าง ประเทศไทยกับซาอุดีอาระเบีย

บทคัดย่อ _____

แอมรี อาแซ¹ และฮุสซาม จาปากียา²

การศึกษาวินิจฉัยเรื่องทิศทางและโอกาสหลังจากการฟื้นฟูความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างประเทศไทยกับซาอุดีอาระเบีย มีวัตถุประสงค์เพื่อที่จะศึกษาโอกาสข้อท้าทายภายหลังจากการฟื้นฟูและฟื้นฟูความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างประเทศไทยกับซาอุดีอาระเบีย และศึกษามุมมองของผู้เชี่ยวชาญ นักวิชาการไทยมุสลิมและนักศึกษาต่อการฟื้นฟูความสัมพันธ์ไทยกับซาอุดีอาระเบีย ซึ่งงานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้เครื่องมือการสัมภาษณ์แบบเชิงลึก (Indepth interview) ครอบคลุมทั้งบทความ หนังสือ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องประกอบกัน โดยใช้ทฤษฎีผลประโยชน์แห่งชาติ (National Interests Theory) มาอธิบายผ่านกรอบการวิเคราะห์ (PEST Analyst) การกลับมาสร้างความสัมพันธ์ทางการทูตเป็นขึ้นปกตินำมาซึ่งโอกาสในการสร้างความร่วมมือและการพัฒนาร่วมกันเพื่อบรรลุยุทธศาสตร์ชาติของตน ไม่ว่าจะเป็นวิสัยทัศน์ซาอุดีอาระเบีย 2030 (Vision 2030) และ Bio - Circular - Green (BCG) Economy ของไทย ผู้วิจัยค้นพบว่าการฟื้นฟูความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างประเทศไทยกับซาอุดีอาระเบีย นำมาซึ่งโอกาสในการสร้างความร่วมมือและการพัฒนาร่วมกันโดยเฉพาะประเด็นทางการเมือง ความมั่นคง เศรษฐกิจ สังคมตลอดจนนวัตกรรมเทคโนโลยี อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยยังค้นพบว่า การฟื้นฟูความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างประเทศไทยกับซาอุดีอาระเบียมีข้อท้าทายสำคัญหลายด้าน โดยเฉพาะทางด้านสังคม เพราะความผิดพลาดในอดีตทำให้ชาวซาอุดีอาระเบียจดจำและความกังวลของชาวซาอุดีอาระเบียต่อการเปลี่ยนแปลงที่ขัดกับขนบธรรมเนียมเดิม ดังนั้นการฟื้นฟูความสัมพันธ์ทางการทูตในคราวนี้ทั้งสองประเทศจำเป็นต้องศึกษาระหว่างกันเพื่อทำความเข้าใจใหม่

คำสำคัญ: การฟื้นฟูความสัมพันธ์, การต่างประเทศไทย, โอกาส, ความท้าทาย, วิสัยทัศน์ 2030

Received: 04 April 2024 Revised: 12 June 2024 Accepted: 14 June 2024

¹ นักศึกษาคณะรัฐศาสตร์ สาขาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ, มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์วิทยาเขตปัตตานี เลขที่ 181/151 หมู่ 6 ถ.เจริญประดิษฐ์ ต.รูสะมิแล อ.เมือง จ.ปัตตานี 94000, อีเมล : theris199@gmail.com

² นักศึกษาคณะรัฐศาสตร์ สาขาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ, มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์วิทยาเขตปัตตานี เลขที่ 181/151 หมู่ 6 ถ.เจริญประดิษฐ์ ต.รูสะมิแล อ.เมือง จ.ปัตตานี 94000, อีเมล : hussamjapakeeya@gmail.com

Future Trends and Opportunity after the Restoration of Diplomatic Relations between Thailand and Saudi Arabia

Abstract _____

Amree Asae³ , and Hussam Japakeeya⁴

The research on the future trends and opportunities after the restoration of diplomatic relations between Thailand and Saudi Arabia aims to study the opportunities and challenges post-restoration and revitalization of diplomatic relations between Thailand and Saudi Arabia. It also seeks to examine the perspectives of experts, Thai Muslim scholars, and students on the restoration of Thai-Saudi relations. This research is qualitative, utilizing in-depth interviews covering articles, books, and related research. It employs the National Interests Theory to explain, through the PEST Analysis framework, the return to diplomatic relations, which brings opportunities for cooperation and mutual development to achieve national strategies, such as Saudi Arabia's Vision 2030 and Thailand's Bio-Circular-Green Economy. The researchers found that the restoration of diplomatic relations between Thailand and Saudi Arabia brings opportunities for cooperation and mutual development, especially in political, security, economic, social, and technological innovation aspects. However, the researchers also found significant challenges in the restoration of diplomatic relations between Thailand and Saudi Arabia, particularly in the social aspect, as past mistakes have led Saudi nationals to remember and worry about changes that contradict traditional customs. Therefore, it is necessary for both countries to study each other to gain new understanding in this current restoration of diplomatic relations.

Keywords: Diplomatic restoration, Thailand Foreign affairs, Opportunity, Challenges, Vision 2030

Received: 04 April 2024 Revised: 12 June 2024 Accepted: 14 June 2024

³Student, Department of International relations, Faculty of Political Science, Prince of Songkhla University Pattani Campus, 181/151 M.6 Charoen Pradit Road, Rusamilae Subdistrict Mueang District, Pattani Province 94000, Email: theris199@gmail.com

⁴Student, Department of International relations, Faculty of Political Science, Prince of Songkhla University Pattani Campus, 181/151 M.6 Charoen Pradit Road, Rusamilae Subdistrict Mueang District, Pattani Province 94000, Email: hussamjapakeeya@gmail.com

บทนำ⁵

ความสัมพันธ์ทางการทูตนับว่าเป็นบทบาทที่สำคัญในการกำหนดความร่วมมือและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ การสานสัมพันธ์ระหว่างประเทศนั้นหากคำนึงถึงผลประโยชน์แห่งชาติเป็นหลัก โดยการเข้าไปทำข้อตกลงหรือความร่วมมือไม่ว่าจะเป็นมิติทางด้านการเมือง เศรษฐกิจและสังคม พัฒนาการ ความร่วมมือระหว่างประเทศไทยกับซาอุดีอาระเบียนั้นมีความสัมพันธ์อันยาวนานและมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ทั้งสองประเทศมีความร่วมมือกันและมีความสัมพันธ์กันอย่างจริงจังระหว่างรัฐ แม้กระทั่งก่อนการสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตอย่างเป็นทางการในปี พ.ศ. 2509 ความสัมพันธ์ระหว่าง สองประเทศมีความเข้มแข็งมากขึ้นจากการเยือนซาอุดีอาระเบียในเดือนมกราคม พ.ศ. 2527 โดย คณะผู้แทนไทยนำโดย ประภาส ลิมปพัณธ์ รัฐมนตรีช่วยว่าการต่างประเทศไทย หน่วยงานรัฐ ตลอดจนภาคเอกชน รัฐไทยและซาอุดีอาระเบียมีมุมมองที่คล้ายคลึงกันในประเด็นสำคัญระดับภูมิภาคและระดับนานาชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นที่มีความสำคัญต่อสันติภาพและความมั่นคงระหว่างประเทศ ทั้งสองประเทศทำงานอย่างใกล้ชิดและสนับสนุนจุดยืนของกันและกันในสหประชาชาติและในเวทีระหว่างประเทศอื่น ๆ (สถานเอกอัครราชทูต ณ กรุงริยาด, 2562)

ความร้าวฉานของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับซาอุดีอาระเบีย หากมองย้อนกลับไปยังจุดเริ่มต้นของความร้าวฉานระหว่างไทยกับซาอุดีอาระเบียสามารถแยกและเรียงลำดับของเหตุการณ์ คือ การที่เจ้าหน้าที่ทูตซาอุดีอาระเบียถูกลอบสังหารกลางเมืองกรุงเทพฯ เมื่อวันที่ 4 มกราคม พ.ศ. 2532 โดยตำรวจไทยไม่สามารถที่จะสืบสวนจับคนร้ายมาดำเนินคดีได้ ต่อมาการอุ้มหาย นายมุฮัมหมัด อัลรูไวลี นักธุรกิจชาวซาอุดีอาระเบีย และเป็นสมาชิกราชวงศ์ของตระกูลอัล-สะอูด ได้หายตัวไปอย่างลึกลับ ในที่สุดท้าย การโจรกรรมเพชร “บลูไดมอนด์” โดยคนงานไทย ซึ่งทำงานในวังเจ้าชายซาอุดีอาระเบีย ด้วยเหตุนี้ทำให้ทางการซาอุดีอาระเบียไม่พอใจอย่างยิ่ง จนถึงขั้นลดระดับความสัมพันธ์ทางการทูต ออกข้อจำกัดเกี่ยวกับแรงงานไทย ห้ามประชาชนของซาอุดีอาระเบียเดินทางมาประเทศไทยและลดระดับความร่วมมือระดับสูงในทุกด้านลงมาอยู่ระดับต่ำสุด

การรื้อฟื้นความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างประเทศไทยกับซาอุดีอาระเบียถือได้ว่าเป็นความสำเร็จทางการทูตของทั้งสองประเทศ อันเนื่องมาจากประเทศไทยกับซาอุดีอาระเบียมีความร้าวฉาน และขาดความสัมพันธ์ทางการทูตมากกว่าสามทศวรรษ ด้วยเหตุการณ์การโจรกรรมเพชรที่มีมูลค่ามหาศาล และการหายตัวไปของนักการทูตซาอุดีอาระเบียที่ทางรัฐบาลไทยไม่สามารถหาคนร้ายตัวจริงมาดำเนินคดี ตามกฎหมายได้ นับแต่นั้นมาความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างไทยกับซาอุดีอาระเบียถดถอยและขาด การร่วมมือกันในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ตลอดระยะเวลาที่ขาดความสัมพันธ์ทางการทูต รัฐบาลไทยหลายต่อหลายยุคสมัยให้ความ

⁵วิจัยชิ้นนี้เป็นผลการวิจัยจากรายวิชาการวิจัยเกี่ยวกับสังคมชายแดนและกิจการระหว่างประเทศ หลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ โดยมีที่ปรึกษาในรายวิชาคือ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ยาสมิน ชัดदार

สำคัญและมีความพยายามที่จะสานความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างกัน ในทุก ๆ ด้าน เพราะเล็งเห็นว่าในช่วง
อดีตจนถึงปัจจุบันประเทศซาอุดีอาระเบียเป็นประเทศที่เป็นพันธมิตรสำคัญมีแรงงานไทยไปทำงานใน
ซาอุดีอาระเบียจำนวนมาก และเป็นแหล่งที่ส่งรายได้กลับมายังประเทศไทยอย่างจำนนมหาศาลมาก (สถาบัน
เอเชียศึกษา, 2565)

บทความนี้มีเป้าหมายประสงค์ที่จะศึกษาทิศทางและโอกาสของทั้งสองประเทศภายหลังจากการรื้อฟื้นความ
สัมพันธ์ทางการทูตระหว่างประเทศไทยกับซาอุดีอาระเบียในด้านต่าง ๆ โดยใช้แนวคิด ผลประโยชน์แห่งชาติ
(National Interest) มองผ่านกรอบการวิเคราะห์ PEST Analysis ในมิติทางการเมือง สังคม เศรษฐกิจ และ
นวัตกรรมเทคโนโลยี นอกจากนี้เพื่อที่จะศึกษามุมมองของนักวิชาการไทยและนักศึกษาต่อการรื้อฟื้นความสัมพันธ์
ทางการทูตว่า อะไรเป็นกุญแจสำคัญที่เป็นผลทำให้เกิดการรื้อฟื้นความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างประเทศไทย
กับซาอุดีอาระเบีย และมีความเห็นอย่างไรกับการรื้อฟื้นความสัมพันธ์ทางการทูตในครั้งนี้

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาข้อท้าทายและโอกาสหลังจากการรื้อฟื้นและฟื้นฟูความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่าง
ประเทศไทยกับซาอุดีอาระเบีย
2. เพื่อศึกษามุมมองของนักวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญ และนักศึกษาไทยต่อการฟื้นฟูความสัมพันธ์ไทย-
ซาอุดีอาระเบีย

การทบทวนวรรณกรรม

พัฒนาการความสัมพันธ์ไทยกับซาอุดีอาระเบีย

ความสัมพันธ์ระหว่างราชอาณาจักรไทยและราชอาณาจักรซาอุดีอาระเบียมีมาอย่างยาวนานอันมีคุณค่า
ทางประวัติศาสตร์ ทั้งสองประเทศมีความสัมพันธ์อันอบอุ่นและจริงใจ แม้กระทั่งก่อนการสถาปนาความสัมพันธ์
ทางการทูตอย่างเป็นทางการในวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2500 กับตัวแทนผู้มีถิ่นที่อยู่ในเมืองหลวงของตน ในปี
พ.ศ. 2509 สถานภาพความสัมพันธ์ของพวกเขาได้เลื่อนระดับเป็นเอกอัครราชทูต เอกอัครราชทูตซาอุดีอาระเบีย
ประจำประเทศไทยคนแรกคือ H.E. Abdulrahman Al-Omran ขณะที่ คุณประสงค์ สุวรรณประเทศ เป็น
เอกอัครราชทูตไทยคนแรกที่ได้รับการรับรองจากซาอุดีอาระเบีย ความสัมพันธ์ระหว่างสองราชอาณาจักรมีความ
เข้มแข็งยิ่งขึ้นจากการเยือนซาอุดีอาระเบียในเดือน มกราคม พ.ศ. 2527 โดยคณะผู้แทนไทยนำโดย ประพาส ลิ้มปะพันธุ์
รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวง การต่างประเทศไทย และเจ้าหน้าที่ระดับสูงจากกระทรวงมหาดไทย กระทรวงพาณิชย์
กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ตลอดจนผู้แทนรัฐสภาไทยและภาคเอกชน ไทยและซาอุดีอาระเบียมีมุมมองที่
คล้ายคลึงกัน ในประเด็นสำคัญระดับภูมิภาคและระดับนานาชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นที่มีความสำคัญ
อย่างยิ่ง ต่อสันติภาพและความมั่นคงระหว่างประเทศ ทั้งสองประเทศทำงานอย่างใกล้ชิดและสนับสนุนจุดยืน
ของกันและกันในสหประชาชาติและในเวทีระหว่างประเทศอื่น ๆ (สถานเอกอัครราชทูต ณ กรุงริยาด, 2562)

ปัจจัยที่นำไปสู่การรื้อฟื้นความสัมพันธ์

จากสถานการณ์เกิดขึ้นที่สะท้อนต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยและซาอุดีอาระเบีย ไม่ว่าจะเป็นการโจรกรรมเพชร และการอุ้มฆ่า อัลรูไวรี นักธุรกิจเชื้อสายราชวงศ์ ที่ทางไทยไม่สามารถหาคนผิดมาตัดสินคดีความได้จนสิ้นอายุความในปี พ.ศ. 2557 ทำให้ต่างฝ่ายมองไม่เห็นอนาคตของการฟื้นความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับซาอุดีอาระเบีย แต่เมื่อปลายปีเดียวกันนั้น เรากลับเห็นรัฐมนตรีต่างประเทศซาอุดีอาระเบียเดินทางมาไทยเพื่อเข้าร่วมประชุมสุดยอดกรอบความร่วมมือเอเชีย (ACD) ครั้งที่ 2 พร้อมทั้งได้หารือกับนายกรัฐมนตรีของไทยถึงแนวทางฟื้นฟูความสัมพันธ์ระหว่างทั้ง 2 ประเทศ ว่ากันว่าก่อนที่จะมีการหารือกันดังกล่าว ได้มีความพยายามจากบางฝ่ายช่วยประสานผลักดันให้เกิดการพูดคุย ไม่ว่า จะเป็นนักธุรกิจชาวซาอุดีอาระเบียเองที่เล็งเห็นผลประโยชน์จากการฟื้นความสัมพันธ์ระหว่างไทย กับซาอุดีอาระเบีย หรือนักการทูตฝ่ายไทยเองที่ขอความร่วมมือจากมิตรประเทศที่มีสัมพันธ์แนบแน่น กับไทยมานานอย่างบาห์เรนให้ช่วยเป็นสื่อกลางเชื่อมต่อความสัมพันธ์กับซาอุดีอาระเบีย (สถาบันเอเชียศึกษา, 2565)

ช่วงกลางปี 2558 มีความเคลื่อนไหวทางการเมืองครั้งสำคัญในซาอุดีอาระเบีย คือ การปรับคณะรัฐมนตรี และการจัดลำดับการสืบสันตติวงศ์ใหม่ของราชวงศ์ซาอุดีอาระเบีย การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในครั้งนั้นคือการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลไปสู่คนรุ่นใหม่ ซึ่งแตกต่างจากในอดีตที่รัฐบาลของซาอุดีอาระเบียมักจะมีแต่ผู้อาวุโสระดับสูง นอกจากจะแต่งตั้งคนรุ่นใหม่อย่าง เจ้าชายมุฮัมมัด บิน ซัลมาน อัลซาอุด พระราชโอรสของกษัตริย์ เป็นรองมกุฎราชกุมารแล้ว ยังได้มีการแต่งตั้งคนนอกที่ไม่ใช่เชื้อพระวงศ์ แต่เป็นคนมีความสามารถอย่างนายอาดิล อัล-จูเบอีร์ เอกอัครราชทูตซาอุดีอาระเบียประจำกรุงวอชิงตันของสหรัฐ มาดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีต่างประเทศแทนเจ้าชายซาอุด อัล-ฟัยซัล ที่ดำรงตำแหน่งนี้มายาวนานกว่า 40 ปี การเปลี่ยนแปลงผู้บริหารบ้านเมืองจากคนรุ่นเก่ามาสู่คนรุ่นใหม่ย่อมทำให้วิสัยทัศน์ในการมองอนาคตของประเทศเปลี่ยนไป ผู้นำรุ่นใหม่เหล่านี้อาจไม่ได้ให้ความสำคัญมากนักกับกรณีต่าง ๆ ที่เคยเกิดขึ้นระหว่างไทยกับซาอุดีอาระเบีย แต่พวกเขาตระหนักถึงผลประโยชน์ที่ซาอุดีอาระเบียจะได้รับหากฟื้นความสัมพันธ์กับไทยมากกว่า

ปัญหาทางเศรษฐกิจของซาอุดีอาระเบียในช่วงที่ผ่านมาอันเกิดจากราคาน้ำมันที่ลดต่ำลงอย่างต่อเนื่อง ก็อาจเป็นอีกปัจจัยหนึ่งจากราคาน้ำมันที่ลดต่ำลงทำให้ซาอุดีอาระเบีย ซึ่งเป็นผู้ผลิตน้ำมันรายใหญ่ที่สุดของโลก ประกาศขาดดุลงบประมาณมากที่สุดเป็นประวัติการณ์ถึง 98,000 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ จนเป็นเหตุให้รัฐบาลต้องคิดโครงการวิสัยทัศน์ 2030 (Saudi Vision 2030) ขึ้นมาเพื่อลดการพึ่งพารายได้จากการขายน้ำมันอย่างเดียว ขณะเดียวกันก็จะเปิดช่องทางการหารายได้ทางเศรษฐกิจที่หลากหลายมากขึ้น

นโยบายนี้ย่อมต้องบีบให้ซาอุดีอาระเบียเปิดประเทศมากขึ้น และแสวงหาโอกาสในการลงทุนต่างประเทศ โดยเฉพาะในกลุ่มประเทศที่มีศักยภาพ แต่หากจะหันไปร่วมมือกับกลุ่มประเทศในตะวันออกกลางด้วยกันก็คงช่วยอะไรไม่ได้มากนัก เพราะแต่ละประเทศก็ล้วนมีปัญหาของตนเอง หลายประเทศต้องเผชิญภัยสงคราม บางประเทศเกิดภาวะรัฐล้มเหลว และมีอีกหลายประเทศที่เป็นประเทศยากจน ขณะเดียวกันเมื่อมองไปยังกลุ่มประเทศยุโรปและสหรัฐ ฯ ซึ่งเป็นพันธมิตรเก่าก็เกิดปัญหาขึ้นมากมาย โดยเฉพาะประเด็นเรื่องการ

ก่อนการร้ายที่ระยะหลังสหรัฐ ฯ ที่ถือเป็นพันธมิตรที่แน่นแฟ้นที่สุดของซาอุดีอาระเบีย กลับออกกฎหมายเล่นงานซาอุดีอาระเบียในกรณีการก่อการร้าย 9/11 ในสภาพอย่างนี้ซาอุดีอาระเบียไม่มีทางเลือกมากนัก นอกจากจะต้องสร้างพันธมิตรใหม่และผูกมิตรกับประเทศต่าง ๆ มากยิ่งขึ้น ไม่ใช่หวังพึ่งสหรัฐ ฯ ประเทศเดียวเหมือนในอดีต ประเทศไทยก็อาจเป็นหนึ่งในเป้าหมายที่ซาอุดีอาระเบียมองว่าเป็นประเทศที่มีศักยภาพที่จะสามารถร่วมมือกัน (สถาบันเอเชียศึกษา, 2565)

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

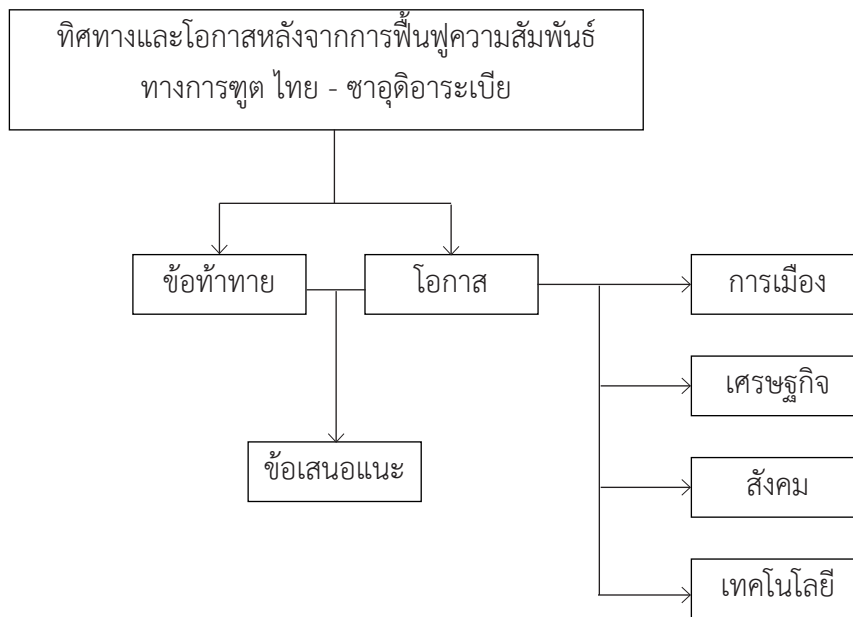
งานเขียนของ อาทิตย์ ทองอินทร์ (2562) ยังได้ศึกษาการต่างประเทศของซาอุดีอาระเบีย ในรัชสมัยของกษัตริย์ ซัลมาน อิบน์ अबดุล อะซีซ: มุมมองระดับภูมิภาค ได้ศึกษาถึงพัฒนาการของนโยบายและการดำเนินการต่างประเทศสำหรับซาอุดีอาระเบีย การเปลี่ยนผ่านรัชสมัยมาสู่ยุคของกษัตริย์ ซัลมาน อิบน์ अबดุล อะซีซ ในปี พ.ศ. 2558 เป็นรอยต่อของความเปลี่ยนแปลงนโยบายต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังจากการแต่งตั้งพระราชโอรส คือ มุฮัมหมัด อิบน์ ซัลมาน หรือสื่อหลายสำนักนิยมเรียกว่า MBS ย่อมาจาก Mohammed Bin Salman ขึ้นเป็นมกุฎราชกุมารแทนเจ้าชายนาเยฟ อัล-ซาอุด์ ในปี พ.ศ. 2560 ในบทความวิจัยชิ้นนี้ได้พิจารณาตรวจสอบความเปลี่ยนแปลงและความต่อเนื่องในการต่างประเทศของซาอุดีอาระเบียหลังจากการเปลี่ยนผ่านรัชสมัย โดยแบบแผนของพฤติกรรมที่ซาอุดีอาระเบียกระทำการ เช่น ความร่วมมือ การแข่งขัน ฯลฯ โดยเปรียบเทียบกับช่วงก่อนและหลังการเปลี่ยนแปลงรัชสมัย

งานเขียนของ อริสรา อัครพิสิฐ (2565) ได้ศึกษา วิสัยทัศน์ซาอุดีอาระเบีย 2030 โอกาสและความท้าทายของตลาดแรงงานไทย เป็นการศึกษาในมิติของเศรษฐกิจการลงทุน และตลาดแรงงาน ภายหลังจากการรื้อฟื้นความสัมพันธ์ ไม่ว่าจะเป็นข้อตกลงความร่วมมือและการพัฒนาร่วมกันระหว่างทั้งสองประเทศ และหนึ่งในนั้นคือ ข้อตกลงความร่วมมือด้านแรงงาน โอกาสในการเข้าไปทำงานของแรงงานสตรีในภาคของการบริการจากการศึกษาค้นพบว่า วิสัยทัศน์ซาอุดีอาระเบีย 2030 เป็นโอกาสอันดีของประเทศไทยที่จะตอบโต้ภัยแก่ประเทศซาอุดีอาระเบียในการพัฒนาประเทศตามยุทธศาสตร์ชาติ การกลับมาสร้างความสัมพันธ์ทางด้านแรงงานนับเป็นโอกาสอันสดใสของแรงงานไทยในการเข้าไปทำงานในซาอุดีอาระเบีย ในขณะเดียวกันยังค้นพบข้อท้าทายของแรงงานไทยไม่ว่าจะเป็นระดับการศึกษาและทักษะภาษา และความยากลำบากในการปรับตัวการใช้ชีวิตและปัญหาที่อาจเกิดขึ้นระหว่างการทำงาน

กรอบแนวคิดของการวิจัย

ผู้เขียนได้นำทฤษฎีผลประโยชน์แห่งชาติ (National Interests Theory) มาอธิบายโดยการมองผ่านกรอบวิเคราะห์ (PEST Analysis) ครอบคลุมทั้งมิติทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและเทคโนโลยี เป็นการมองทิศทางและโอกาสของความสัมพันธ์ทางการทูตของไทยและซาอุดีอาระเบีย ภายหลังจากการรื้อฟื้นความสัมพันธ์ทางการทูตผลประโยชน์ของทั้งสองประเทศจะเป็นไปในทางใด

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดของการศึกษา

วิธีการศึกษา

เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีการเก็บข้อมูลผ่านรูปแบบข้อมูลทุติยภูมิ (Primary Data) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (Indepth Interview) นักวิชาการไทยหรือผู้ที่เชี่ยวชาญเฉพาะด้านเกี่ยวกับความสัมพันธ์ไทย – ซาอุดีอาระเบีย เช่น ศูนย์มุสลิม สถาบันเอเชียศึกษา อาจารย์ประจำคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อาจารย์ประจำคณะวิทยาการอิสลาม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี ฯลฯ ซึ่งเป็นบุคคลที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านและเกี่ยวกับกระแสของโลกตะวันออกกลาง ซึ่งสอดคล้องกับเรื่องทิศทางและโอกาสหลังการฟื้นฟูความสัมพันธ์ทางการทูต ไทย – ซาอุดีอาระเบีย อีกทั้งยังมีการเก็บข้อมูลผ่านงานวิจัยอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องและสำรวจความคิดเห็นผ่านบทความ บนเว็บไซต์ ข่าวสารที่อัปเดตความเคลื่อนไหวของโลกตะวันออกกลาง โดยเฉพาะซาอุดีอาระเบีย เช่น Al-Jazeera กรณีการสัมภาษณ์ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการสัมภาษณ์ทางออนไลน์โดยผ่านแอปพลิเคชัน Zoom , Microsoft Teams และสัมภาษณ์นักศึกษาระดับมหาวิทยาลัย โดยการสัมภาษณ์สด (Face to face) การสัมภาษณ์จะใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบปลายเปิด (Open Question)

วิธีการเก็บข้อมูลและการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่าง

ข้อมูลปฐมภูมิ ผู้วิจัยจะประสานกับผู้รับสัมภาษณ์ก่อน เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับผู้รับสัมภาษณ์ให้ทราบถึงความเป็นมา และวัตถุประสงค์ของงานวิจัย หลังจากนั้นก็จะส่งแบบสัมภาษณ์ไปทางจดหมายอิเล็กทรอนิกส์ (E-mail) เพื่อให้ผู้รับสัมภาษณ์ได้มีเวลาคิดใคร่ครวญก่อนจะตอบแบบสัมภาษณ์ การได้มาซึ่งข้อมูลเชิงคุณภาพของทิศทางและโอกาสในความสัมพันธ์ไทย – ซาอุดีอาระเบีย ผู้วิจัยจะมีการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้เชี่ยวชาญหรือ

นักวิชาการไทย และ นักศึกษาระดับมหาวิทยาลัย รวมทั้งสิ้น 8 ท่าน โดยดำเนินการกระบวนการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่าง ด้วยวิธีการสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Random) ซึ่งผู้วิจัยได้คัดเลือกผู้เชี่ยวชาญหรือนักวิชาการไทยที่มีความรู้ทางด้าน การทูต การเมืองตะวันออกกลาง และนักศึกษาระดับมหาวิทยาลัย การกำหนดกลุ่มตัวอย่างจากผู้เชี่ยวชาญหรือนักวิชาการไทยที่มีความรู้ ประสบการณ์ และความเชี่ยวชาญในการเมืองตะวันออกกลางในเรื่องความสัมพันธ์ไทยกับซาอุดีอาระเบีย ประกอบไปด้วยบุคคลที่เป็นผู้เชี่ยวชาญและนักวิชาการไทยที่มีความรู้เรื่องสถานการณ์ความสัมพันธ์ไทยกับซาอุดีอาระเบียตั้งแต่อดีต-ปัจจุบัน การเมืองตะวันออกกลาง และด้านการทูตระหว่างประเทศไทยกับซาอุดีอาระเบีย จำนวน 4 ท่าน และนักศึกษามุสลิม (นักศึกษาที่เกิดและเติบโตในประเทศซาอุดีอาระเบียและกลับมาศึกษาที่มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์) จำนวน 4 ท่าน รวมทั้งสิ้น 8 ท่าน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่มีความเหมาะสมในการนำมาศึกษากำหนดระเบียบ วิธีการ กระบวนการวิจัย โดยการใช้กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ประกอบไปด้วยวิธีการข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) ซึ่งเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการหาข้อมูลต่าง ๆ จากการหาข้อมูลในรูปแบบออนไลน์และออฟไลน์ ซึ่งทำให้การหาข้อมูลรวดเร็วและสะดวกข้อมูลมีความหลากหลาย บทความต่าง ๆ เพื่อนำมาใช้ในการกระบวนการสร้างพื้นฐานองค์ความรู้โดยบูรณาการทางวิชาการในเรื่องเกี่ยวกับทิศทางและโอกาสหลังจากการฟื้นฟูความสัมพันธ์ทางการทูตไทยกับซาอุดีอาระเบีย โดยมีเนื้อหาขั้นตอนประกอบการใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลทางวิชาการ

สำหรับเครื่องมือที่ใช้ในกระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูลตามกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ได้แก่แบบสัมภาษณ์ที่มีลักษณะการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (Indepth Interview) เพื่อรวบรวมข้อมูลข้อเท็จจริงและเปิดโอกาสให้ผู้รับสัมภาษณ์ได้แสดงความคิดเห็นหรือจะแตกต่างกันไปตามบทบาทและหน้าที่ของผู้รับสัมภาษณ์แต่ละคน

ผลการวิจัย

จากการวิจัยสามารถสรุปข้อท้าทายและโอกาสภายหลังจากการรื้อฟื้นความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างประเทศไทยกับซาอุดีอาระเบียและความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญ นักวิชาการไทยมุสลิมและนักศึกษาต่อการฟื้นฟูความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างประเทศไทยกับซาอุดีอาระเบียดังนี้

มุมมองและความเห็นของนักวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญ และนักศึกษาไทยต่อการรื้อฟื้นความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างประเทศไทยกับซาอุดีอาระเบีย

จากการศึกษาค้นพบว่า นักวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญและนักศึกษาไทยมีความเห็นในทางเดียวกันกับการรื้อฟื้นความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างประเทศไทยกับซาอุดีอาระเบียนี้ว่า เป็นโอกาสแก่ทั้งสองประเทศที่จะส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจตามแผนปฏิรูปเศรษฐกิจของประเทศ ไทยสามารถเสริมสร้างการพัฒนาประเทศของซาอุดีอาระเบียโดยการลงทุน เพราะซาอุดีอาระเบียต้องการแหล่งเงินทุนอย่างมหาศาลเพื่อที่ต้องการขับเคลื่อน

วิสัยทัศน์ 2030 โดยไม่ได้พึ่งพารายได้จากน้ำมันอย่างเดียว ในทางกลับกันซาอุดีอาระเบียสามารถส่งเสริมการเศรษฐกิจของไทยอีกด้วย เพราะประเทศซาอุดีอาระเบียมีเศรษฐกิจที่ใหญ่ที่สุดในภูมิภาคตะวันออกกลาง และมีบทบาทสำคัญในองค์การกลุ่มประเทศผู้ส่งออกน้ำมัน (Organization of the Petroleum Exporting Countries) OPEC ในการรักษาเสถียรภาพราคาน้ำมันและระดับอุปทานน้ำมันในตลาดโลก นอกจากนี้ประเด็นทางด้านการเมืองและเศรษฐกิจ ประเด็นทางสังคม คือ ประเทศซาอุดีอาระเบียเป็นประเทศผู้นำแห่งโลกมุสลิมด้วย ซึ่งมีความสำคัญอย่างมากต่อประชากรไทยที่นับถือศาสนาอิสลาม จากการรื้อฟื้นความสัมพันธ์ทำให้การเดินทางแสวงบุญสะดวกมากขึ้น อันเนื่องมาจากซาอุดีอาระเบียได้ปลดไทยออกจากประเทศปฏิเสธการเข้าประเทศหรือ การตรวจลงตรา (Blacklist Country) และทำให้สามารถยื่นขอตรวจลงตราได้ด้วยตนเอง

โอกาส

โอกาสทางด้านการเมือง ภายหลังจากการรื้อฟื้นความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างประเทศไทยและซาอุดีอาระเบียพบว่า “โอกาสภายใต้กรอบของการเมืองของทั้งสองประเทศภายหลังการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางการทูตที่เห็นเป็นรูปธรรมมากที่สุดในตอนนี้เป็น การยกระดับความสัมพันธ์ทางการทูตของทั้งสองประเทศ การแต่งตั้งเอกอัครราชทูตระหว่างกัน” ซึ่งไม่ได้เป็นผลลัพธ์เชิงนามธรรมเท่านั้นแต่เป็นผลลัพธ์เชิงรูปธรรมอย่างชัดเจน เมื่อความสัมพันธ์กลับมาสู่สภาวะระดับปกติ สามารถดำเนินการต่าง ๆ ในด้านความร่วมมือได้อย่างชัดเจน อีกทั้ง ทั้งสองประเทศได้มีการทำข้อตกลงร่วมกัน โดยเฉพาะ การยกระดับความสัมพันธ์ไทยกับซาอุดีอาระเบีย โดยได้วางแผนการขับเคลื่อนเพื่อส่งเสริมความสัมพันธ์ ในระดับทวิภาคี ระหว่างราชอาณาจักรไทยกับราชอาณาจักรซาอุดีอาระเบีย ในรอบปี พ.ศ. 2567 ร่างบันทึกความเข้าใจการจัดตั้งสภาความร่วมมือซาอุดีอาระเบียกับไทย และการร่างบันทึกความเข้าใจด้วยความร่วมมือการลงทุนโดยตรงระหว่างรัฐบาลแห่งราชอาณาจักรซาอุดีอาระเบีย ซึ่งทั้ง 3 ฉบับ ได้มีการ ลงนาม เมื่อครั้งมุฮัมมัด บิน ซัลมาน เดินทางมาเยือนและเป็นแขกของรัฐบาลไทยในการประชุมความร่วมมือทางเศรษฐกิจเอเชีย-แปซิฟิก (Asia-Pacific Economic Cooperation) APEC (ชาคริย์นรทิพย์ เสวิกุล, 2566)

โอกาสทางด้านเศรษฐกิจ ซาอุดีอาระเบียเป็นประเทศที่มีผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ (Gross domestic product) GDP ของประชากรเยอะที่สุดในตะวันออกกลาง ซึ่งในปัจจุบันมีการลงทุนในเมกะ- โปรเจกต์ต่าง ๆ ซึ่งเป็นโอกาสให้เอกชนไทยในด้าน การท่องเที่ยว การบริการ การก่อสร้างและการส่งออกสินค้าฮาลาล

ด้านการท่องเที่ยว ภายหลังจากความสัมพันธ์กลับมาสู่สภาวะระดับปกติทำให้ซาอุดีอาระเบียได้มีการถอดถอนไทยจากการปฏิเสธเข้าประเทศ (Blacklist) ทำให้ประชาชนของทั้งสองประเทศเดินทางมาหาสู่ระหว่างกันได้เมื่อความสัมพันธ์เป็นปกติแล้ว สิ่งที่เห็นได้ชัดคือการเปิดสายการบินของซาอุดีอาระเบีย Star Air Saudia เริ่มกลับมาบินที่ไทยแล้วเมื่อวันที่ 28 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2565 เช่นเดียวกันของสองสายการบินไทยจากกรุงเทพมหานครเข้าเจดดาห์ ในปี พ.ศ. 2565 ซึ่งจุดนี้ทำให้ผู้คนจากประเทศซาอุดีอาระเบียมาท่องเที่ยวในประเทศไทยราว 1.8 แสนคนในปีที่ผ่านมา ไม่ว่าจะเป็นการเดินทางมาพักผ่อนท่องเที่ยวหรือการท่องเที่ยวเชิง

การแพทย์ (Medical Tourism) ทำให้สามารถเพิ่มมูลค่าในด้านการท่องเที่ยวของไทยอย่างมหาศาล (TAT Intelligence center, 2566)

ด้านการลงทุน เมื่อความสัมพันธ์ทางการทูตของซาอุดีอาระเบียกับไทยกลับสู่สภาวะปกติ เป็นโอกาสสำหรับภาครัฐหรือแม้แต่ภาคเอกชนที่จะเดินทางไปซาอุดีอาระเบียในการหาคู่ค้าและการเจรจาทำข้อตกลงต่าง ๆ ซึ่งทั้งสองประเทศมีความเห็นเป็นพ้องเดียวกันอยู่แล้วในการที่จะหาหุ้นส่วนและร่วมมือกัน โดยในปี พ.ศ. 2566 ซาอุดีอาระเบียได้เข้ามาลงทุนโดยตรงในไทย (Foreign direct investment) FDI 12.5 ล้านดอลลาร์สหรัฐ (tradereport, 2566)

ด้านแรงงาน ภายหลังจากการรื้อฟื้นความสัมพันธ์เป็นโอกาสของแรงงานไทยที่มีศักยภาพสูง (High Skill Labor) และแรงงานกึ่งฝีมือที่จะเข้าไปเติมเต็มในส่วนของภาคบริการ การก่อสร้างและการอำนวยความสะดวก (Domestic Worker) ตามความต้องการบูรณะประเทศผ่านวิสัยทัศน์ 2030 ของประเทศซาอุดีอาระเบีย

ด้านการค้า เนื่องจากว่าประเทศไทยเป็นประเทศที่ส่งออกข้าวและยางพาราในระดับภูมิภาคตะวันออกเฉียงใต้ นอกจากนี้ยังมีสินค้าที่ซาอุดีอาระเบียต้องการนั่นก็คือ สินค้าฮาลาลของไทย เช่น ไก่และเนื้อสัตว์แช่แข็งต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก ซึ่งซาอุดีอาระเบียประเทศที่สามารถรับสินค้าฮาลาลของไทยเป็นจำนวนมาก เพราะต้องการความมั่นคงทางอาหาร (ชาครีย์นรทิพย์ เสวิกุล, 2566)

ต่อมาโอกาสทางด้านสังคม วิสัยทัศน์ 2030 ของซาอุดีอาระเบียให้ความสำคัญในสามด้าน หนึ่งในนั้นคือด้านสังคม การพัฒนาคุณภาพของมนุษย์โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านของการศึกษาที่เป็นโอกาสอย่างมาก โดยในที่นี้ซาอุดีอาระเบียจะไม่ได้มีการเปิดโอกาสสำหรับการศึกษาเพียงแค่ว่าในเรื่องของวิชาศาสนาเพียงอย่างเดียว แต่จะรวมไปถึงวิชาสามัญ ซึ่งเป็นโอกาสของประเทศไทยที่เป็นหมายของประเทศซาอุดีอาระเบียในการมาศึกษาของคนซาอุดีอาระเบียในด้านเกษตรกรรม วิศวกรรม และด้านการแพทย์ ด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิต จะเป็นโอกาสในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในสามจังหวัดชายแดนใต้ เมื่อมีเงินลงทุนที่จะเข้ามาในสามจังหวัดชายแดนใต้มากขึ้น ทำให้เกิดการพัฒนาระบบเศรษฐกิจ พัฒนาการศึกษารวมถึงความเป็นอยู่ของคนในสามจังหวัดชายแดนใต้ให้ดีขึ้นกว่าเดิม ในเมื่อคุณภาพชีวิตของผู้คนในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ดีขึ้นในเรื่องของความขัดแย้งก็อาจจะน้อยลงตามไปด้วยเช่นกัน (ชาครีย์นรทิพย์ เสวิกุล, 2566)

ท้ายสุดคือโอกาสทางด้านเทคโนโลยี ภายหลังจากฟื้นฟูความสัมพันธ์กันทั้งสองประเทศเห็นว่าจะสามารถร่วมมือและสร้างผลประโยชน์ร่วมกันได้ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของการสนับสนุนงบประมาณในเรื่องการลงทุน การศึกษาวิจัยในด้านต่าง ๆ รวมไปถึงในเรื่องของพลังงานที่จำเป็นต้องใช้ในอนาคต เช่น พลังงานทดแทนและพลังงานสะอาดตามเป้าหมายยุทธศาสตร์ชาติของทั้งสองประเทศ ไม่ว่าจะเป็นวิสัยทัศน์ 2030 ของซาอุดีอาระเบียหรือ Bio-Circular-Green Economy ของไทยด้วย

ข้อท้าทาย

ข้อท้าทายทางการเมือง หลังจากการรื้อฟื้นความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างประเทศไทยกับซาอุดีอาระเบียพบว่า “ข้อท้าทายทางการเมืองเป็นผลที่เกิดจากแรงกดดันภายนอกและแรงกดดันภายใน”

แรงกดดันภายนอกมาจากการเมืองโลกและการเมืองในภูมิภาค การเมืองโลกคือการเปลี่ยนแปลงอำนาจการเมืองโลก เมื่อโลกเข้าสู่ยุคหลายขั้วอำนาจอย่างในปัจจุบันที่ปรากฏว่าจีนก็มีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับรัสเซีย จากเดิมมีสหรัฐอเมริกาเป็นเจ้าโลกกลายมาเป็นหนึ่งในมหาอำนาจที่อยู่หลายมหาอำนาจ ซาอุดีอาระเบียต้องปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์กับสหรัฐอเมริกา จากที่ต่างฝ่ายต่างได้ประโยชน์ร่วมกัน แต่สถานะดุลอำนาจโลกที่เปลี่ยนไปทำให้ซาอุดีอาระเบียต้องปรับตัวตาม ช่วงหลังมานี้จะเห็นได้ว่าซาอุดีอาระเบียปรับความสัมพันธ์กับทางจีนและรัสเซียมากขึ้น

แรงกดดันภายใน คือ นโยบายที่แข็งกร้าวของมุฮัมมัด บิน ซัลมาน ไม่ว่าจะเป็นการทำสงครามกับเยเมน การตัดความสัมพันธ์กับกาตาร์ และเรื่องการละเมิดสิทธิมนุษยชนอย่างมากมายาสหัสให้กับซาอุดีอาระเบีย ในกรณีละเมิดสิทธิมนุษยชนมีความสำคัญมากเพราะเป็นแรงกดดันจากประเทศตะวันตกที่ทำให้ต้องหันมาพัฒนาความสัมพันธ์กับโลกตะวันออกมากขึ้น มันเป็นโอกาสให้กับประเทศต่าง ๆ ในเอเชีย รวมไปถึงข้อจำกัดในการดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างสองประเทศ (รุสตั้ม หวันสู, 2566)

ข้อท้าทายของซาอุดีอาระเบีย คือ การที่ซาอุดีอาระเบียเป็นลูกค้าอาวุธรายใหญ่ของสหรัฐอเมริกา สะท้อนถึงความไม่มั่นคงปลอดภัยของประเทศซาอุดีอาระเบีย ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อโครงการปฏิรูปเศรษฐกิจในอนาคต หากเกิดภัยความมั่นคงกับซาอุดีอาระเบียการพัฒนาเศรษฐกิจก็อาจจะหยุดชะงักได้

ในส่วนข้อท้าทายและข้อจากของไทย คือ ความต่อเนื่องของรัฐบาลไทยอาจจะเป็นข้อจำกัดอย่างหนึ่งในช่วงของรัฐบาล พล.อ.ประยุทธ์ จันทร์โอชา ให้ความสำคัญกับความฟื้นฟูความสัมพันธ์ระหว่างประเทศซาอุดีอาระเบีย แต่ในอนาคตเราอาจรู้ว่ารัฐบาลในชุดถัดไปจะให้ความสำคัญในการสานสัมพันธ์หรือไม่ ถ้าเป็นรัฐบาลที่เน้นไปมีความสัมพันธ์กับชาติตะวันตกอย่างเดียวขึ้นมา อาจจะขาดความต่อเนื่องจากสิ่งที่รัฐบาลชุดก่อนที่เคยสร้างไว้ (รุสตั้ม หวันสู, 2566)

ต่อมาข้อท้าทายในด้านเศรษฐกิจ ในช่วงอดีตที่ผ่านมาประเทศซาอุดีอาระเบียเป็นประเทศพันธมิตรสำคัญมีแรงงานไทยไปทำงานในซาอุดีอาระเบีย 2-3 แสนคน ไม่ว่าจะเป็นกรรมกร เกษตรกรหรือคนใช้ภายในบ้าน เป็นแหล่งที่ส่งรายได้กลับมายังประเทศไทยอย่างจำนวนมากมหาศาล แต่ปัจจุบันในด้านการส่งแรงงานเข้าไปทำงานในซาอุดีอาระเบียไม่เหมือนสามสิบปีก่อน เพราะทางซาอุดีอาระเบียต้องการแรงงานที่มีฝีมือและกึ่งฝีมือ (Skills labor) เมื่อกลับมาดูความพร้อมของไทยพบว่า แรงงานไทยยังมีแรงงานที่มีทักษะ แต่ปัญหาและข้อจำกัดของแรงงานเหล่านี้คือทักษะในเรื่องของภาษาและการสื่อสาร (วรภัทร เพ็ญสว่าง, 2566)

การพัฒนาความร่วมมือกันของทั้งสองประเทศมีความสำคัญต่อเศรษฐกิจของทั้งสองประเทศเป็นอย่างมาก เนื่องจากทั้งสองประเทศเห็นว่าประโยชน์สูงสุดของตนที่ได้มาหรือกำไรจากการลงทุน ค่าขาย หากได้มีการสานสัมพันธ์หรือหาพันธมิตรที่จะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อความอยู่รอดของประเทศ ซึ่งสอดคล้อง

กับประการที่สามของผลประโยชน์แห่งชาติ คือ ความเจริญของชาติหรือการพัฒนาประเทศทั้งทางวัตถุและไม่ใช่วัตถุ

ถัดมาข้อท้าทายทางด้านสังคม ทางด้านซาอุดีอาระเบียพบว่า วิสัยทัศน์การพัฒนาประเทศซาอุดีอาระเบีย (Vision 2030) ที่พยายามสร้างความทันสมัยให้กับประเทศ เปิดรับวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาในประเทศ โดยผู้นำที่มีความเป็นเสรีนิยม (Liberalist) มันเป็นเรื่องที่หวาดกลัว ความกังวล และความไม่พอใจแก่ชาวซาอุดีอาระเบียที่เป็นอนุรักษนิยมเดิม (Conservative) (อามिर แวสะแม, 2566)

ในส่วนข้อท้าทายของไทย เมื่อประเทศผู้นำโลกมุสลิมพยายามที่จะสานความสัมพันธ์ เป็นโอกาสที่พัฒนาคุณภาพชีวิตและกระบวนการสันติภาพของคนในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ แต่ยังไม่พบเห็นการดำเนินการในส่วนนี้ (อาดือลัน, 2566) ประเทศไทยต้องเปิดแนวทางความคิดเห็นใหม่ ๆ (Initiative) เกี่ยวกับความสัมพันธ์ที่คนในพื้นที่ต้องการ

ท้ายสุดข้อท้าทายทางด้านเทคโนโลยี จากการวิเคราะห์พบว่าเป็นสิ่งที่สอดคล้องกับศักยภาพของคนไทย แรงงานที่มีฝีมือของไทย เมกะโปรเจกต์ (Mega-Project) ของซาอุดีอาระเบียเป็นสิ่งที่ไทยสามารถเข้ามามีส่วนร่วมได้ ทางซาอุดีอาระเบียต้องการก่อสร้างและการลงทุนไม่ว่าจะเป็น The Line ประเด็นเรื่องนี้ภาคเอกชนไทยสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในวิสัยทัศน์นี้ได้ อย่างไรก็ตาม แม้ไทยสามารถสร้างแรงงานที่มีทักษะได้อย่างดี แต่ทักษะด้านภาษาก็สำคัญ ในส่วนนี้ทำให้ไทยไม่สามารถตอบสนองต่อตลาดแรงงานและการพัฒนาทางด้านเทคโนโลยีได้เต็มที่ (ชาครีย์นรทิพย์ เสวิกุล, 2566)

อภิปรายผลการวิจัย

การรื้อฟื้นความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างประเทศไทยกับซาอุดีอาระเบีย นับตั้งแต่การเยือนซาอุดีอาระเบียอย่างเป็นทางการของนายกรัฐมนตรีแห่งราชอาณาจักรไทย พลเอก ประยุทธ์ จันทร์โอชา ตามคำเชิญของนายกรัฐมนตรีแห่งราชอาณาจักรซาอุดีอาระเบีย มงกุฎราชกุมาร มูฮัมหมัด บิน ซัลมาน กล่าวได้ว่า ครบรอบหนึ่งปีแห่งการรื้อฟื้นความสัมพันธ์ทางการทูต ทำให้ความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างประเทศไทยกับซาอุดีอาระเบียเป็นขั้นปกติ ด้วยความพยายามดำเนินในทุก ๆ ด้านของรัฐบาลไทยแต่ละยุคสมัยและนักวิชาการไทยมุสลิมเพื่อที่จะให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ปัจจัยที่นำมาสู่การรื้อฟื้นความสัมพันธ์ทางการทูตสามารถสรุปได้ออกเป็นสองปัจจัยด้วยกัน ประการแรก พลวัตการเปลี่ยนแปลงผู้นำ ประการที่สอง ปัจจัยที่มีส่วนเกี่ยวข้องอื่น เช่น วิสัยทัศน์ความทันสมัย เป็นต้น ซึ่งปัจจัยดังกล่าวมีนัยสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและการรื้อฟื้นความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างกัน

พลวัตการเปลี่ยนแปลงผู้นำทางการเมือง การเปลี่ยนแปลงผู้นำซาอุดีอาระเบียมีนัยสำคัญต่อสังคมของประเทศ ในช่วงไม่กี่ปีที่ผ่านมากระบวนการเปลี่ยนแปลงผู้นำในซาอุดีอาระเบียมีความซับซ้อนมากขึ้น เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของตระกูลผู้ปกครองและอิทธิพลที่เพิ่มขึ้นของคนรุ่นใหม่ ในปี พ.ศ.2558 กษัตริย์ซัลมานเสด็จขึ้นครองราชย์หลังจากการสิ้นพระชนม์ของกษัตริย์อับดุลเลาะห์ การขึ้นสู่อำนาจของกษัตริย์ซัลมาน

ถูกมองว่าเป็นความต่อเนื่องของระบบการสืบราชสันตติวงศ์แบบดั้งเดิม โดย ส่งต่ออำนาจไปยังบุตรชายคนโต คนต่อไป รัชสมัยของกษัตริย์ซัลมานมีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในภูมิทัศน์ทางการเมืองของซาอุดีอาระเบีย รวมถึงการยกระดับของมุฮัมมัด บิน ซัลมาน พระราชโอรสให้ดำรงตำแหน่งที่มีอิทธิพลสำคัญในฐานะมกุฎราชกุมาร กษัตริย์ซัลมานทรงแต่งตั้งมุฮัมมัด บิน ซัลมาน ราชโอรสแทนที่มุฮัมมัด บิน นาเยฟ หลานชายของตน นับแต่นั้นเป็นต้นมา มุฮัมมัด บิน ซัลมาน มีบทบาทมากขึ้นในการกำหนดนโยบายในประเทศและต่างประเทศของซาอุดีอาระเบีย เป็นผู้นำโครงการปฏิรูปในวงกว้างที่ออกแบบมาเพื่อปรับปรุงโครงสร้างเศรษฐกิจและสังคมของประเทศให้ทันสมัย เมื่อมีผู้นำที่มีความเป็นคนรุ่นใหม่ แนวคิดการเปลี่ยนแปลงแตกต่างจากรุ่นก่อนโดยสิ้นเชิง คนรุ่นใหม่มาบริหารประเทศแบบมีวิสัยทัศน์ ทำให้ก่อตั้งวิสัยทัศน์ซาอุดีอาระเบีย 2030 (THE ASIAN INSTITUTE FOR POLICY STUDIES, 2023)

วิสัยทัศน์ซาอุดีอาระเบีย 2030 (Saudi Vision 2030) ถือว่าเป็นนโยบายที่มีเป้าหมายสูงสุดเพื่อให้ประเทศซาอุดีอาระเบียเป็นประเทศที่มีความหลากหลายทางเศรษฐกิจ นอกเหนือจากการพึ่งพารายได้หลักจากการขายน้ำมัน นโยบายดังกล่าว ผลักดันให้ซาอุดีอาระเบียจำเป็นต้องเปิดประเทศ และหันมาพึ่งพาความสัมพันธ์กับประเทศในภูมิภาคตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งหนึ่งในนั้นคือประเทศไทย ด้วยโครงการพัฒนาประเทศขนาดใหญ่ (Mega project) จึงทำให้ซาอุดีอาระเบียต้องการแรงงานต่างชาติเป็นจำนวนมาก สืบเนื่องจากซาอุดีอาระเบียประสบปัญหาการขาดแคลนแรงงานในประเทศมายาวนาน อันเป็นผลมาจากวัฒนธรรมของสังคมแรงงานในซาอุดีอาระเบีย กล่าวคือ ความเคร่งครัดของศาสนาและกรอบจารีต ทำให้แรงงานสตรีถูกจำกัดโอกาสในการทำงานและแรงงานชายก็น้อย (รุสตั้ม หวันสุ, 2566) ด้วยเหตุนี้ ทำให้ซาอุดีอาระเบียกลายเป็นประเทศที่มีแรงงานมากที่สุดในตะวันออกกลาง โดยผลการสำรวจพบว่า จำนวนแรงงานในซาอุดีอาระเบียมีจำนวน 15.6 ล้านกว่าคน ในปี 2564 (tradingeconomic, 2566)

จากการศึกษาวิจัย ทิศทางและโอกาสหลังจากการฟื้นฟูความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างประเทศไทยกับซาอุดีอาระเบีย ค้นพบว่า สอดคล้องกับงานวิจัยของ อริสรา อัครพิสิฐ (2565) เรื่อง วิสัยทัศน์ซาอุดีอาระเบีย 2030 โอกาสและความท้าทายของตลาดแรงงานไทย ในมิติของเศรษฐกิจการลงทุน และตลาดแรงงาน ไม่ว่าจะเป็นข้อตกลงความร่วมมือและการพัฒนาร่วมกันระหว่างทั้งสองประเทศภายหลังจากการรื้อฟื้นความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างประเทศ จากการศึกษาวิจัยค้นพบโอกาสและข้อท้าทายของทั้งสองประเทศในด้านเศรษฐกิจการลงทุน และตลาดแรงงาน เป็นโอกาสของแรงงานไทยที่จะเข้าไปทำงานในซาอุดีอาระเบียเพื่อที่จะตอบโต้ภัยเป้าหมายของกันและกัน และการศึกษาวิจัยค้นพบข้อท้าทายเดียวกันในด้านเศรษฐกิจ ตลาดแรงงานของไทย คือ การขาดแรงงานที่มีทักษะและทักษะการใช้ภาษาของแรงงานไทย ไม่ว่าจะเป็นภาษาอังกฤษหรือภาษาอาหรับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาษาอาหรับถิ่น

หากพิจารณาใช้ทฤษฎีผลประโยชน์แห่งชาติ (National Interests Theory) มาวิเคราะห์ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น สามารถมองได้ว่าการที่ทั้งสองประเทศหันมาเชื่อมความสัมพันธ์กันภายหลังจากการที่แตกแยกมากกว่าสามทศวรรษ เป็นการแสวงหาผลประโยชน์สูงสุดแก่ประเทศตนเอง ไม่ว่าจะเป็นทางการเมือง เศรษฐกิจ ตลอด

จนความมั่นคงทางด้านต่าง ๆ โดยทฤษฎีผลประโยชน์แห่งชาติเสนอว่า “รัฐกระทำเพื่อผลประโยชน์ของตน เพื่อเพิ่มอำนาจและความปลอดภัยสูงสุด” ฉะนั้นตามทฤษฎีนี้ ตัวแสดงหลักในเวทีระหว่างประเทศคือ รัฐ (State) ซึ่งเกี่ยวข้องกับความมั่นคงของตนเองและดำเนินการเพื่อแสวงหาผลประโยชน์ของชาติ การฟื้นฟูความสัมพันธ์ทางการทูตสามารถอธิบายได้จากผลประโยชน์ร่วมกัน ทั้งสองประเทศมีประวัติศาสตร์ความร่วมมือในด้านต่าง ๆ เช่น การค้า การลงทุน พลังงาน และแรงงาน การรื้อฟื้นความสัมพันธ์ทางการทูตของทั้งสองประเทศถือว่าเป็นชัยชนะของนโยบายต่างประเทศสำหรับซาอุดีอาระเบียนั้นการฟื้นฟูความสัมพันธ์กับไทยสามารถขยายอิทธิพลในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และถ่วงดุลอิทธิพลที่เพิ่มขึ้นของอิหร่านในภูมิภาค นอกจากนี้ซาอุดีอาระเบียเป็นสมาชิกถาวรขององค์การความร่วมมืออิสลาม (Organization of the Islamic Cooperation) OIC และไทยเป็นผู้สังเกตการณ์ในองค์กรนี้ การมีมุมมองที่คล้ายกันเกี่ยวกับปัญหาความมั่นคงภายในภูมิภาค จึงมีแนวโน้มว่าทั้งสองประเทศเห็นประโยชน์ในการฟื้นฟูความสัมพันธ์ทางการทูตอย่างเต็มที่

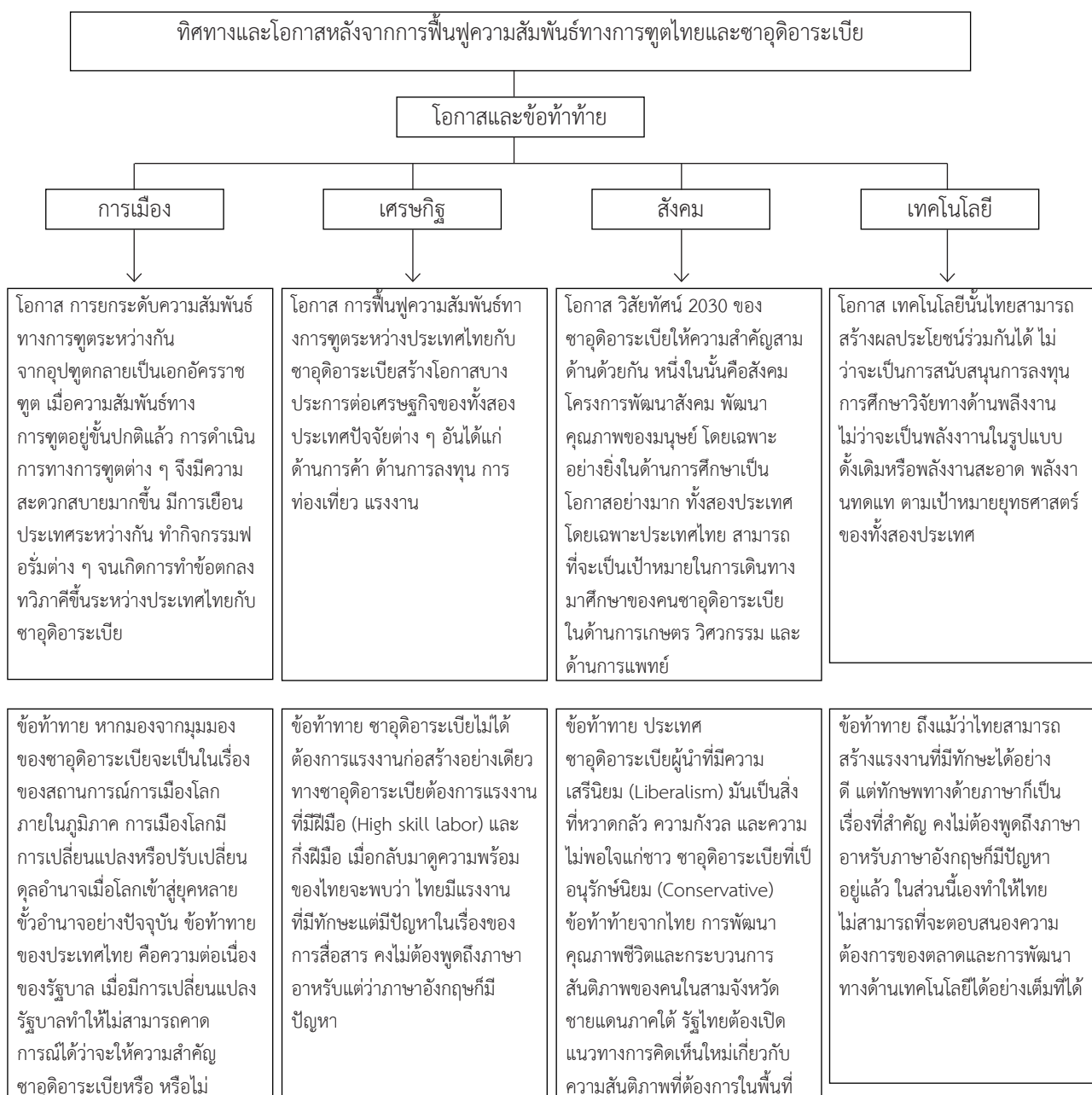
อาจกล่าวได้ว่า ผลประโยชน์แห่งชาติ คือการตัดสินใจของผู้ใช้นโยบายต่างประเทศ นโยบายการต่างประเทศขึ้นอยู่กับผลประโยชน์ของชาติ ซึ่งรวมถึงประเด็นทางเศรษฐกิจ การเมือง และความมั่นคงทางด้านต่าง ในกรณีของประเทศไทย มีปัจจัยสำคัญหลายประการที่กำหนดผลประโยชน์ของชาติและนโยบายต่างประเทศ อันได้แก่ วิสัยทัศน์ของผู้นำทั้งสองประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิสัยทัศน์ 2030 ของซาอุดีอาระเบียมีเป้าหมายที่จะเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจและสังคมของซาอุดีอาระเบีย โดยการกระจายเศรษฐกิจออกไปในทางอื่น ๆ ไม่เพียงแค่พึ่งพาน้ำมันและก๊าซ และสร้างโอกาสให้ประชาชนชาวซาอุดีอาระเบียมีงานทำ จึงทำให้วิสัยทัศน์ 2030 นี้สอดคล้องกับผลประโยชน์แห่งชาติ

การพัฒนาเศรษฐกิจของซาอุดีอาระเบีย อย่างที่ทราบกันเศรษฐกิจของซาอุดีอาระเบียขึ้นอยู่กับ การส่งออกน้ำมันเป็นอย่างมาก ซึ่งคิดเป็นกว่า 80% ของรายได้ของรัฐบาล การพึ่งพาอาศัยกันนี้ทำให้ประเทศมีความเสี่ยงต่อความผันผวนของราคาน้ำมันในตลาดโลก เพื่อลดความเปราะบางนี้ วิสัยทัศน์ 2030 (Vision 2030) พยายามสร้างความหลากหลายให้กับเศรษฐกิจ โดยการลงทุนในภาคส่วนที่ไม่ใช่น้ำมัน เช่น การท่องเที่ยว เทคโนโลยี และพลังงานหมุนเวียน ด้วยการทำเช่นนั้น ประเทศมีเป้าหมายที่จะสร้างแหล่งรายได้ใหม่และลดการพึ่งพาน้ำมัน

การรักษาความเป็นผู้นำระดับภูมิภาค (Regional hegemony) ซาอุดีอาระเบียเป็นผู้เล่นหลักเสมือนว่าเป็นพี่ใหญ่แห่งภูมิภาคตะวันออกกลาง จึงมีความพยายามที่จะรักษาบทบาทความเป็นผู้นำ ด้วยวิสัยทัศน์ 2030 (Vision 2030) รวมถึงการริเริ่มนโยบายต่างประเทศต่าง ๆ ที่มีเป้าหมายเพื่อเสริมสร้างอิทธิพลของประเทศในระดับภูมิภาคและระดับโลก พยายามที่จะปรับปรุงความสัมพันธ์ของซาอุดีอาระเบียกับประเทศเพื่อนบ้านอย่างประเทศกาตาร์จากที่ตัดความสัมพันธ์กันทำให้เกิดการสานความสัมพันธ์กันใหม่และเพิ่มการมีส่วนร่วมของประเทศในองค์การระหว่างประเทศ

อาจกล่าวสรุปได้ว่า การฟื้นฟูความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างประเทศไทยกับซาอุดีอาระเบียเกิดขึ้นหา
กมองผ่านทฤษฎีผลประโยชน์แห่งชาติ (National Interest Theory) จะเห็นได้ว่า จากการที่มีความสนใจร่วม
กันในด้านเศรษฐกิจ การเมือง และความมั่นคง ตลอดจนความปรารถนาที่จะส่งเสริมการแลกเปลี่ยนทาง
วัฒนธรรมและศาสนา ปัจจัยเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงผลประโยชน์แห่งชาติของทั้งสองประเทศ และการแสวงหา
ผลประโยชน์เหล่านี้ได้นำไปสู่การฟื้นฟูความสัมพันธ์ทางการทูต

ภาพที่ 2 ผลสรุปโอกาสและข้อท้าทาย

ข้อเสนอแนะ

จากการทำวิจัยนำมาสู่การเสนอแนะทางด้านต่าง ๆ อันได้แก่ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องโดยตรง คือ กระทรวงการต่างประเทศ กระทรวงแรงงาน สถานเอกอัครราชทูต ณ กรุงริยาด และ กงสุลใหญ่ ณ กรุงเจดดาห์ ในประเด็นของแรงงานไทยที่ส่งไปซาอุดีอาระเบีย กระทรวงแรงงานหรือหน่วยงาน ที่เกี่ยวข้องทั้งหมดที่กล่าวมาข้างต้น ควรกำหนดนโยบายที่แน่ชัดในการจัดส่งแรงงานไปทำงานต่างประเทศ จะต้องส่งเสริมแรงงานที่ส่งไปทำงานต่างประเทศให้มีทักษะในระดับที่สามารถแข่งขันกับแรงงานต่างชาติได้ กล่าวคือควรจัดส่งแรงงานประเภทที่มีทักษะกึ่งฝีมือและมีฝีมือ (High skill labor) เน้นคุณภาพของแรงงานที่ไปทำงาน ตลอดจนให้ความสำคัญคุ้มครองสิทธิสวัสดิการควรได้รับ

ต่อมาข้อเสนอแนะในด้านการดำเนินการ ส่งเสริมทักษะแก่แรงงานไทยที่อยู่ในประเทศซาอุดีอาระเบีย และแรงงานที่กลับมาก่อนหน้านี้ รวมถึงนักศึกษา กลุ่มคนเหล่านี้ (มูวัลลัด) ถือว่าเป็นทรัพยากรที่สำคัญที่รัฐบาลควรจะใช้ในการสานสัมพันธ์ทางการทูตในช่วงต้นนี้ เพราะฐานแรกที่เป็นประโยชน์คือ เขามีความรู้เรื่องภาษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาษาถิ่นของอาหรับ (ซาอุดีอาระเบีย) รู้จักถึงนิสัยใจคอคนอาหรับเป็นอย่างดี หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรจัดอบรมเชิงรุกให้มากยิ่งขึ้น โดยให้มีทักษะการทำงาน ทักษะทางด้านภาษา ไม่ว่าจะเป็นภาษาไทย อาหรับและอังกฤษ

ท้ายที่สุดข้อเสนอแนะต่อผู้ที่จะศึกษาต่อในประเด็นความสัมพันธ์ไทยกับซาอุดีอาระเบีย หากผู้สนใจอยากจะศึกษาต่อเกี่ยวกับงานวิจัย ทิศทางและโอกาสหลังจากการฟื้นฟูความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างประเทศไทยกับซาอุดีอาระเบีย ในฐานะของผู้วิจัยเรื่องนี้ขอเสนอให้การศึกษาค้นคว้าในเรื่องของบทบาทของมหาอำนาจใหม่อย่างจีนที่มีผลต่อการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมในภูมิภาคตะวันออกกลาง เพราะเล็งเห็นว่าปัจจุบันทางซาอุดีอาระเบียเสริมสร้างความสัมพันธ์ทางการทูตกับจีน และถอยห่างพันธมิตรเดิมอย่างสหรัฐอเมริกา อีกทั้งวิจัยเกี่ยวกับจีนในตะวันออกกลางยังพบเห็นไม่มากนักในบทความวิชาการ

บรรณานุกรม _____

ภาษาไทย

- กระทรวงการต่างประเทศ .(2565). ไทยและซาอุดีอาระเบียปรับความสัมพันธ์ทางการทูตกลับสู่ระดับปกติในการเยือนซาอุดีอาระเบียครั้งประวัติศาสตร์ของนายกรัฐมนตรี . สืบค้นเมื่อ 31 สิงหาคม 2565,จาก <https://mfa.go.th/th/content/thailand-saudi-normalise?cate=5d5bc b4e15e39c306000683b>
- กรุงเทพธุรกิจ .(2565). พื้นสัมพันธ์ไทย-ซาอุฯ ยื่นเฉยๆคนจะรักเค้าก็รัก. สืบค้นเมื่อ 31 สิงหาคม 2565, จาก <https://www.bangkokbiznews.com/business/98>
- ศูนย์วิจัยด้านตลาดการท่องเที่ยว. (2566). ซาอุดีอาระเบีย 2566. สืบค้นเมื่อ 3 มิถุนายน 2567, จาก <https://intelligencecenter.tat.or.th/articles/15949>
- ศราวุฒิ อารีย์. (2565). “วิสัยทัศน์ซาอุดีอาระเบีย 2030 กับโอกาสของไทย”. คม ชัด ลึก. สืบค้นเมื่อ 31 สิงหาคม 2565 จาก <https://www.komchadluek.net/news/politic/227548>
- สำนักงานปลัดกระทรวงพาณิชย์. (2566). การค้าระหว่างประเทศของไทย กับ ซาอุดีอาระเบีย. สืบค้นเมื่อ 3 มิถุนายน 2567 , จาก <https://tradereport.moc.go.th/Report/Default.aspx?Report=TradeThSummary>
- สถาบันเอเชียศึกษา .(2565). ไทย-ซาอุดีอาระเบีย: จากสัมพันธ์แต่กร้าวสู่ก้าวอย่างแห่งมิตรภาพใหม่. สืบค้นเมื่อ 31 สิงหาคม 2565 , จาก <http://www.ias.chula.ac.th/article/%E0%B9%84/>
- อาทิตย์ ทองอินทร์. (2562). การต่างประเทศของซาอุดีอาระเบียในรัชสมัยของกษัตริย์ ซัลมาน อิบน์ อับดุล อะซีซ: มุมมองระดับภูมิภาค. ASIA PARIDARSANA, 39(2), 1–35. สืบค้นเมื่อ 18 ตุลาคม 2565, จาก <https://so01.tcithaijo.org/index.php/asianreview/article/view/227932>
- อารีฟิน ยามา. (2562). ยุทธศาสตร์การต่างประเทศของไทยต่อตะวันออกกลางและโลกมุสลิม ศูนย์มุสลิมศึกษา. สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. สืบค้น เมื่อ 26 ตุลาคม 2565, จาก <http://www.ias.chula.ac.th/ias/en/Article-Detail.php?id=42>
- เอกกมล เอี่ยมศรี . (2555). PEST Analysis การทำความเข้าใจใน “ภาพรวม” ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง. สืบค้นเมื่อ 18 ตุลาคม 2565,จาก <https://eiamsri.wordpress.com/2011/06/03/pest-analysis->

อริสรา อัครพิสิฐ .(2565). วิสัยทัศน์ซาอุดีอาระเบีย 2030: โอกาสและความท้าทายของตลาดแรงงานไทย. *วารสารสยามวิชาการ*, 23(41), 58-76. สืบค้นเมื่อ 27 กุมภาพันธ์ 2566 ,จาก <https://so07.tcithaijo.org/index.php/sujba/article/view/958/970>

ภาษาอังกฤษ

Blanchard, M. .(2021). *Saudi Arabia: Background and U.S. Relations Congressional Research Service*, Retrieved March 27, 2023, from <https://sgp.fas.org/crs/mideast/>

Byman L. (2005). The Implications of Leadership Change in the Arab World , *JSTOR*. Retrieved March 27, 2023, from <https://www.jstor.org/stable/20202473>

Joseph A. Kéchichian. (2019). *Saudi Arabia and its new leadership in 2030* (RESEARCH REPORT). the Asan Institute for Policy Studies. Retrieved March 27, 2023, from <https://en.asaninst.org/contents/saudi-arabia-and-its-new-leadership-in-2030/>

Sanglee, T. (2022). *Thai-Saudi relations: Eight months after rapprochement*. Retrieved March 27, 2023, from <https://thediplomat.com/2022/09/thai-saudi-relations-eight-months-after-rapprochement/>

Saudi Arabia - labor force. (2023). *TOTAL2023 data 2024 forecast 1990-2021 historical*. Retrieved March 27, 2023, from <https://tradingeconomics.com/saudi-arabia/labor-force-total-wb-data.html>

Kingdom of Saudi. (2022). *Arabia.Vision 2030*. Retrieved October 18, 2022, from https://www.vision2030.gov.sa/media/rc0b5oy1/saudi_vision203.pdf

ประชาธิปไตยไร้รัฐ “โรจาวา”: การรักษาความมั่นคงทางการเมือง

เนื้อดินแดนอธิปไตยแห่งรัฐในพื้นที่ “เคอร์ดิสถานซีเรีย”

บทคัดย่อ

ยุทธศาสตร์ หน่อแก้ว¹

บทความเรื่องนี้ มุ่งศึกษาพัฒนาการทางการเมืองของชาวเคิร์ดในพื้นที่ “เคอร์ดิสถานซีเรีย” ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในดินแดน “เคอร์ดิสถาน” ตามที่ปรากฏใน “สนธิสัญญาแซฟวร์” โดยระบุถึงการให้สิทธิชาวเคิร์ดจัดตั้ง “รัฐชาติ” ขึ้นมาใหม่ แต่ทว่าพื้นที่ตามสนธิสัญญาดังกล่าวยังไม่ได้ถูกรับรองด้วยการให้สัตยาบันจาก “รัฐเอกราช” ภายนอกแต่อย่างใด จึงไม่สามารถจัดตั้งเป็นรัฐอธิปไตยโดยสมบูรณ์ได้ ต่อมาบรรดาชาติมหาอำนาจได้ร่วมกันลงนามอีกครั้งใน “สนธิสัญญาโลซาน” นำไปสู่การจัดตั้ง “สาธารณรัฐตุรกี” ขึ้นมาทดแทน ทำให้ “องค์การสันนิบาตชาติ” จำเป็นต้องมีการขีดเส้นเขตแดน “เคอร์ดิสถาน” ตามสนธิสัญญาก่อนหน้านั้น แบ่งออกเป็น 4 ส่วน ด้วยการสร้าง “ข้อตกลงไซคส์-พิกอต” ก่อให้เกิดการกระจายตัวของดินแดนดังกล่าวไปยังพื้นที่ภายในรัฐอธิปไตยโดยรอบทั้งในประเทศตุรกี ซีเรีย อิรัก และอิหร่านจนถึงปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม ชาวเคิร์ดก็เข้าร่วมกันจัดตั้ง “พรรคแรงงานชาวเคิร์ด” (PKK) และ “พรรคสหภาพประชาธิปไตย” (PYD) เรียงตามลำดับ เพื่อจุดประสงค์ในการรักษาฐานที่มั่นทางการเมืองระหว่างประเทศทั้งในตุรกีและซีเรีย จนกระทั่งเกิดเหตุการณ์ “อาหรับสปริง” ที่นำไปสู่สงครามกลางเมืองในหลายพื้นที่ ส่งผลต่อการขยายตัวของสมรรถนะยุทธศาสตร์ทางการเมืองและยังทำให้ภูมิรัฐศาสตร์หลายแห่งในภูมิภาคตะวันออกกลางเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมค่อนข้างมาก ทั้งนี้ สงครามกลางเมืองซีเรียเป็นสมรภูมิรบที่มีความน่าสนใจ เนื่องด้วยชาวเคิร์ดในพื้นที่ทางภาคเหนือและตะวันออกสามารถต่อต้านศัตรูจากหลากหลายฝ่ายจนได้รับชัยชนะอย่างเด็ดขาดและสามารถเข้าครอบครองพื้นที่พิพาทดังกล่าวได้อย่างสมบูรณ์ พร้อมทั้งมีการสถาปนาเขตปกครองตนเอง “โรจาวา” ขึ้นมาภายในรัฐอธิปไตยเหนือดินแดนซีเรีย โดยมีการใช้แนวทาง “ประชาธิปไตย” เป็นหมุดหมายสำคัญในทางการบริหารภายใต้การปกครองรูปแบบ “สหพันธ์ประชาธิปไตย” ที่มีรากฐานอำนาจอธิปไตยในลักษณะพหุมิติหัวกลับ กล่าวคือ ประชาชนสามารถใช้อำนาจอธิปไตยผ่านคณะกรรมการฝ่ายต่าง ๆ ในท้องถิ่นได้อย่างเป็นอิสระ โดยที่ไม่มีอำนาจจากรัฐบาลกลางเข้ามาครอบงำหรือควบคุมกำกับดูแล ทำให้มีความแตกต่างจากลักษณะการปกครองภายใต้กรอบแนวคิด “รัฐชาติ” ที่มุ่งเน้นการสร้างรากฐานอำนาจอธิปไตยในรูปแบบ “รัฐราชการ” ตามหลักการสากลที่นานาชาติยึดถือปฏิบัติกันมา และมีลักษณะเป็นการกำหนดกรอบการใช้อำนาจอธิปไตยผ่านรัฐบาลกลาง ซึ่งทำหน้าที่เป็นตัวแทนของประชาชนในองค์กรระดับชาติ ฉะนั้นแล้ว กระบวนการประชาธิปไตยไร้รัฐของ “โรจาวา”

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์, คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย จังหวัดเชียงราย 57100 80 หมู่ 9 ถ.พหลโยธิน ต.บ้านดู่ อ.เมือง จ.เชียงราย 57100, อีเมล: yutthasart.nk@hotmail.com

จึงเป็นลักษณะการปกครองขององค์กรระดับท้องถิ่นที่เป็นเอกเทศและมีความเข้มข้นทางด้านการบริหารกิจการ
สาธารณะระดับจุลภาคภายในชุมชนที่สูงมากกว่าลักษณะการบริหารการปกครองท้องถิ่นในรูปแบบ “รัฐชาติ”
โดยทั่วไป

คำสำคัญ ประชาธิปไตยไร้รัฐ, ประชาธิปไตยสมัยใหม่, โรจาวา, เคอร์ดิสถานซีเรีย, อนาธิปไตย, ชาวเคิร์ด

Received: 10 December 2023 Revised: 19 March 2024 Accepted: 13 April 2024

Stateless Democracy “Rojava”: Maintaining Political Stability over the Sovereignty of the State in the Area “Syrian Kurdistan”

Abstract

Yutthasart Norkaew²

This article aims to study the political development of the Kurdish people in the area “Syrian Kurdistan” where is one of the territories of “Kurdistan” according to the “Treaty of Sèvres” which gave the Kurds the right to establish a “nation state,” but this was not guaranteed by ratification by an external “independent state.” Later, the great powers joined together and sign again in The Treaty of Lausanne that led to the establishment of the “Republic of Turkey.” That was unfairly replaced and the “League of Nations” divided the territory “Kurdistan” into 4 parts according to the “Sykes-Picot Agreement” by distributed within the sovereign states of Turkey, Syria, Iraq and Iran until present. Later on, the Kurds jointed together and formed “Partiya Karkeren Kurdistan” (PKK) and “Partiya Yekîtiya Demokrat” (PYD) in sequence, in order to the purpose of maintaining their international political strongholds in both Turkey and Syria. However, the “Arab Spring” events brought significant changes to many strategic and geopolitical areas of the Middle East. In the end, the Kurds in northern and eastern Syria won a decisive victory. Therefore, the autonomous region “Rojava” was established within the sovereign state of Syria. By using guidelines “Democracy” is an important milestone in the administration under the form of government. “Democratic federation” with the foundation of sovereignty in the form of an inverted pyramid. Where citizens can freely exercise democratic power through various local committees without authority from the central government to control and oversee. This model differs from the governance model of a “nation state” which emphasizes on the foundation of sovereignty in the form of a “bureaucratic state” which based on international principles as seen in the global community in general. In conclusion, the stateless democratic process of “Rojava” represents a form of local

²Assistant Professor, Public Administration, Faculty of Political & Public Administration, Chiang Rai Rajabhat University, 80 Moo 9 Paholyothin Road, Bando, Muang District, Chiang Rai Province 57100, Email: yutthasart.nk@hotmail.com

governance characterized by a highly autonomous and administratively robust local organization, surpassing the governance of localities in the form of a “nation-state.”

Keywords: Stateless Democratic, Democratic Modernity, Rojava, Syrian Kurdistan, Anarchy, Kurdish

Received: 10 December 2023 Revised: 19 March 2024 Accepted: 13 April 2024

บทนำ

“โรจาวา” (Rojava) เป็นหนึ่งในรูปแบบการสร้างดินแดนด้วยแนวทางการปฏิวัติภายใต้การขับเคลื่อนของขบวนการชาตินิยมปลดปล่อยตนเองชาวเคิร์ดในนาม “พรรคสหภาพประชาธิปไตย” (Democratic Union Party หรือ Partiya Yekitiya Demokrat: PYD) นับว่าเป็นการจัดตั้งดินแดนที่ประสบความสำเร็จภายหลังจากที่พรรค PYD ได้รับชัยชนะท่ามกลางความขัดแย้งในสงครามกลางเมืองเหนือศัตรูทุกฝ่ายในซีเรีย โดยในช่วงแรกของสงครามได้ปรากฏถึงตัวแสดงกลุ่มอุดมการณ์ทางการเมืองหลากหลายฝ่ายที่เข้ามาร่วมวงไพบูลย์ในครั้งนี้ได้แก่ กลุ่มชาวเคิร์ดทางภาคเหนือและตะวันออก (พรรค PYD) กลุ่มรัฐอิสลามในอิรักและซีเรีย (Islamic State of Iraq and Syria: ISIS) กลุ่มอัล-นุสเราะฮ์ ฟรอนท์ (al-Nusra Front) กองทัพซีเรียเสรี (Free Syrian Army: FSA) และกองกำลังของรัฐบาลซีเรีย (รัฐบาลอัสซาด) เป็นต้น (Galvan-Alvarez, 2020, p. 182) ทั้งนี้ การสถาปนาดินแดน “โรจาวา” ของพรรค PYD ไม่ใช่รูปแบบการสร้าง “รัฐชาติ” (Nation State) ขึ้นมาใหม่ แต่เป็นการสร้าง “เขตปกครองตนเอง” (Autonomous Region) ในพื้นที่สภาวะสุญญากาศทางการเมืองอันเกิดมาจากการถอนกำลังรบของกองทัพรัฐบาลซีเรียหรือกองกำลัง “รัฐบาลอัสซาด” (Assad Government) ออกจากสมรภูมิรบ เนื่องจากไม่สามารถต่อต้านการรุกรานของกลุ่มก่อการร้ายไอซิส (ISIS) ภายในพื้นที่ทางภาคเหนือและตะวันออกของซีเรียได้ ทำให้พรรค PYD ซึ่งเป็นกลุ่มอุดมการณ์ทางการเมืองของชาวเคิร์ดที่มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนการปลดปล่อยรัฐภายในพื้นที่จำเป็นต้องออกมาปกป้องคุ้มครองพลเมืองของตนด้วยปฏิบัติการทางทหารในดินแดนมาตุภูมิจากการเข้ารุกรานอย่างหนักหน่วงของกลุ่มก่อการร้ายไอซิส (ISIS) ที่แผ่ไปด้วยพฤติกรรมการสังหารที่กระทำต่อศัตรูอย่างโหดเหี้ยมในสมรภูมิรบ จนในท้ายที่สุดพรรค PYD ก็สามารถผลักดันศัตรูทุกฝ่ายออกไปจากพื้นที่และเข้าครอบครองดินแดนทางภาคเหนือและตะวันออกของซีเรียได้เป็นผลสำเร็จ แต่ทว่าด้วยบริบททางการเมืองที่ยังคงมีการสู้รบคุมเชิงกันอยู่ในหลายพื้นที่อย่างต่อเนื่อง ส่งผลทำให้สถานการณ์ที่ปรากฏไม่เอื้ออำนวยต่อการจัดตั้งเป็น “รัฐชาติ” ภายในพื้นที่ภูมิรัฐศาสตร์แห่งความขัดแย้งแห่งนี้ขึ้นมาได้ (Hoffmann & Matin, 2021, pp. 967-968)

พรรค PYD จึงได้มีการประกาศจัดตั้ง “เขตปกครองตนเอง” ในนาม “โรจาวา” ซึ่งถือได้ว่าเป็นหนทางในการปลดปล่อยพันธนาการทางการเมืองออกจากอำนาจของศัตรูทุกฝ่ายได้อย่างชาญฉลาด (Savran, 2016, p. 7) “โรจาวา” จึงกลายเป็นหนึ่งในต้นแบบแห่งการปฏิวัติที่ประสบความสำเร็จและอาจนำไปสู่การเรียกร้องเอกราชของชาวเคิร์ดทั้งมวลภายในพื้นที่ “เคอร์ดิสถาน” (Kurdistan) อื่น ๆ โดยรอบก็เป็นไปได้ (Radpey, 2021, pp. 327-336) ดินแดนในครอบครองของชาวเคิร์ดที่เรียกว่า “โรจาวา” ปรากฏอยู่ทางภาคเหนือและตะวันออกของซีเรีย ประกอบไปด้วย 3 ภูมิภาค ได้แก่ ภูมิภาคอาฟริน (Afrin) ภูมิภาคจาซีรา (Jazira) และภูมิภาคโคบานี (Kobani) ซึ่งเป็นฐานที่มั่นแห่งสุดท้ายของชาวเคิร์ดในพื้นที่ “เคอร์ดิสถานซีเรีย” (Lister, 2015) ถ้าชาวเคิร์ดไม่สามารถปกป้องดินแดนแห่งนี้ได้ ก็จะส่งผลทำให้ “เคอร์ดิสถาน” ในพื้นที่ซีเรียต้องล่มสลายไปในทันที โดยหากมีการศึกษาย้อนกลับไปพิจารณาถึงมหากาพย์ของเรื่องราวทั้งหมดนั้น พบว่า ปฐมเหตุแห่งความขัดแย้ง

เกิดขึ้นมาจากการที่ “จักรวรรดิออตโตมัน” (Ottoman Empire) ได้รับความพ่ายแพ้จากผลของสงครามโลกครั้งที่ 1 ซึ่งได้นำไปสู่การบีบบังคับให้ประเทศผู้แพ้สงครามจำใจยินยอมลงนามใน “สนธิสัญญาแวร์ซาย” (The Treaty of Versailles) ส่งผลต่อการขีดเส้นเขตแดนภายในของ “จักรวรรดิออตโตมัน” แบ่งแยกออกมาเป็นดินแดนใหม่หลายส่วน (Helmreich, 1974, p. 320)

โดยปรากฏถึงความพยายามของชนกลุ่มน้อยชาวเคิร์ดในการขอจัดตั้ง “เคอร์ดิสถาน” ที่มีความหมายว่า “ดินแดนของชาวเคิร์ด” ให้เป็น “รัฐชาติ” แห่งใหม่ภายในภูมิภาคตะวันออกกลางอีกด้วย ทำให้มีการลงนามก่อร่างสร้างรัฐชาติของชาวเคิร์ดใน “สนธิสัญญาแซฟวร์” (Treaty of Sèvres) แต่พวกเขาก็ยังไม่ได้มีการให้สัตยาบันใด ๆ เกิดขึ้น จึงไม่สามารถจัดตั้งดินแดนแห่งนี้ขึ้นมาได้ตามความมุ่งหวังของชาวเคิร์ดอันมีสาเหตุหลักมาจากปัญหาทางการเมืองระหว่างประเทศ เนื่องจาก “ชาวเติร์ก” (Turks) ได้มีการจัดตั้ง “กลุ่มขบวนการแห่งชาติตุรกี” (Kuva-Yi Milliye) ออกมาเคลื่อนไหวปฏิเสธสิทธิทางการเมืองของกลุ่มชาติพันธุ์เคิร์ดตามที่ระบุไว้ใน “สนธิสัญญาแซฟวร์” ด้วยการยืนยันที่จะทำสงครามต่อไป และไม่ยินยอมจำนนต่อแนวทางของชาติมหาอำนาจผู้ชนะสงครามที่ได้ขีดเส้นแบ่งเขตแดนอย่างไม่เป็นธรรมจนกว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงผลที่เกิดขึ้นจากสนธิสัญญาใหม่อีกครั้ง เพื่อให้มีจัดตั้ง “สาธารณรัฐตุรกี” (Republic of Turkey) ขึ้นมา ในเวลาต่อมาจึงได้มีการลงนามในสนธิสัญญาฉบับใหม่ที่เรียกว่า “สนธิสัญญาโลซาน” (Treaty of Lausanne) ก่อให้เกิดการมอบอำนาจการปกครอง สัญชาติ และดินแดนให้แก่ “ชาวเติร์ก” ซึ่งเป็นการบอกล้าง “สนธิสัญญาแซฟวร์” ทันทีอย่างไม่เป็นธรรมต่อชาวเคิร์ดที่ได้สิทธิในการจัดตั้งรัฐชาติก่อนหน้านี้ ส่งผลทำให้ชาวเคิร์ดไม่สามารถจัดตั้งรัฐชาติ “เคอร์ดิสถาน” ขึ้นมาได้อีกต่อไป โดยเหตุผลสำคัญในการตัดสินใจของชาติมหาอำนาจผู้ชนะสงครามในครั้งนี้ก็คือ การคำนึงถึงความขัดแย้งในอนาคตทางด้านเชื้อชาติระหว่าง “กรีก-ตุรกี” (Greco-Turkish) ซึ่งทั้งสองชาติถือเป็นชนชาติขนาดใหญ่ที่มีจำนวนประชากรมากกว่าชนกลุ่มน้อยอื่น ๆ แตกต่างจากกรณีของชาวเคิร์ดที่มีลักษณะเป็นเพียงชนกลุ่มน้อยไร้อิทธิพลทางการเมืองระหว่างประเทศ ด้วยเหตุนี้ การมอบอำนาจให้แก่ “ชาวเติร์ก” ในการจัดตั้ง “รัฐชาติ” จึงน่าจะมีความเหมาะสมและส่งผลดีมากกว่าการมอบสิทธิดังกล่าวให้แก่ชาวเคิร์ด อย่างไรก็ตาม หากย้อนกลับไปขบคิดถึงการกระทำเช่นนี้ ถือเป็นความผิดพลาดครั้งใหญ่ในการตัดสินใจที่ส่งผลกระทบเป็นห่วงโซ่สัมพันธ์ยืดยาวเข้ากันกับปัญหาความยุ่งเหยิงสลับซับซ้อนทางการเมืองระหว่างประเทศที่เกิดขึ้นในระยะยาวและยังคงดำรงอยู่จนถึงยุคปัจจุบัน (Pitsoulis, 2019, p. 456) ตลอดจนยังเป็นการวางรากฐานแห่งความขัดแย้งภายในภูมิภาคตะวันออกกลางดังที่ปรากฏในโลกอาหรับยุคใหม่อีกด้วย (Rogan, 2015, p. 513)

ผลที่เกิดขึ้นจากการลงนามใน “สนธิสัญญาโลซาน” ได้นำไปสู่การจัดทำ “ข้อตกลงไซเคส์--picot” (Sykes-Picot Agreement) ทำให้พื้นที่ของ “เคอร์ดิสถาน” ถูกแบ่งแยกออกเป็น 4 ส่วน กระจายกระจายไปอยู่ภายใต้การครอบครองของประเทศต่าง ๆ โดยรอบ อันได้แก่ ตุรกี ซีเรีย อิรัก และอิหร่าน (Quataert, 2000, p. 3) กล่าวได้ว่า ภายหลังจากการลงนามใน “สนธิสัญญาโลซาน” ส่งผลทำให้ “สาธารณรัฐตุรกี” สามารถอ้างอธิปไตยเหนือดินแดนและเข้าครอบครองพื้นที่ “เคอร์ดิสถาน” ในตุรกีได้โดยชอบธรรม ด้วยเหตุนี้ ดินแดน “เคอร์ดิสถาน” ในพื้นที่โดยรอบ จึงต้องถูกแบ่งแยกออกไปให้กับ “รัฐอธิปไตย” (Sovereign State) ข้างเคียง

ภายนอกควบคุมด้วยเส้นเดียวกันกลายเป็นดินแดนที่ถูกเรียกว่า “เคอร์ดิสถานตุรกี” “เคอร์ดิสถานซีเรีย” “เคอร์ดิสถานอิรัก” และ “เคอร์ดิสถานอิหร่าน” เป็นผลทำให้ชาวเคิร์ดในพื้นที่ดังกล่าวต้องตกอยู่ภายใต้การปกครองจากรัฐบาลต่างชาติที่มีบริบททางการเมืองภายในของแต่ละประเทศแตกต่างกันออกไป (Zisser, 2014, p. 194)

กระนั้นก็ตาม ชาวเคิร์ดทั้งมวลต่างก็มีความพยายามในการมุ่งปลดแอกตนเองจากการปกครองของชนชาติอื่นอยู่เสมอมา นำไปสู่การจัดตั้ง “พรรคแรงงานชาวเคิร์ด” (Kurdistan Workers’ Party หรือ Partiya Karkeren Kurdistan: PKK) ขึ้นมาทั้งในตุรกีและซีเรีย ถือเป็นหนึ่งในสัญญาณทางการเมืองระหว่างประเทศที่มีความโดดเด่นในด้านการเผยแพร่อุดมการณ์ทางการเมืองอย่างเป็นรูปธรรมมากที่สุด ต่อมาพรรค PKK ก็ได้ถูกพัฒนากลายเป็นพรรค PYD ตามลำดับดังที่ปรากฏในปัจจุบัน จนกระทั่งเกิดเหตุการณ์กระแสคลื่นการปฏิวัติ “อาหรับสปริง” ที่ส่งผลกระทบต่อการศึกษาสงครามกลางเมืองกระจายตัวไปทั่วทั้งภูมิภาคตะวันออกกลางนำไปสู่สงครามที่ซับซ้อนเกี่ยวพันของฝ่ายต่าง ๆ ในหลายประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สงครามกลางเมืองในซีเรียที่มีตัวแสดงทางการเมืองจากหลากหลายฝ่ายเข้ามาแย่งชิงพื้นที่กันอย่างดุเดือดก่อให้เกิดสภาวะสูญญากาศทางการเมืองภายในพื้นที่ทางภาคเหนือและตะวันออกของซีเรีย (Boyras, 2020) โดยภายหลังจากการสู้รบกันมาได้ในช่วงระยะเวลาหนึ่ง จนท้ายที่สุดผลปรากฏว่า พรรค PYD ของชาวเคิร์ดสามารถยืนหยัดต่อสู้และได้รับชัยชนะอย่างเด็ดขาดเหนือตัวแสดงทางการเมืองทุกฝ่าย จึงได้ช่วงชิงโอกาสที่มีอยู่อ้างสิทธิ์การครอบครองดินแดนเหนือรัฐอธิปไตยซีเรียด้วยการสถาปนาเขตการปกครอง “โรจาวา” ขึ้นมา แม้ว่าจะถูกประณามหรือต่อต้านจากนานาชาติมากเพียงใดก็ไม่ได้ส่งผลใด ๆ ต่อการสถาปนา “ประชาธิปไตยไร้รัฐ” ในดินแดนแห่งนี้ขึ้นมาได้ (Allsopp & Van Wilgenburg, 2019, p. 91)

ดังนั้น บทความเรื่องนี้ จึงมีจุดมุ่งหมายศึกษาถึงการพัฒนาประชาธิปไตยในพื้นที่ “เคอร์ดิสถานซีเรีย” หรือที่เรียกว่า “โรจาวา” ซึ่งมีลักษณะเป็น “เขตปกครองตนเอง” ของชาวเคิร์ดในซีเรีย และยังคงเป็นต้นแบบการพัฒนาประชาธิปไตยแนวทางใหม่ที่ประสบความสำเร็จ รวมถึงยังได้รับความสนใจเป็นอย่างมากจากสำนักข่าวสากล สื่อสารมวลชน และนานาชาติในยุคปัจจุบัน เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวเป็นสังคมอนาธิปไตยไร้รัฐที่มีการปกครองกันเองในชุมชนระดับจุลภาคภายใต้องค์กรระดับท้องถิ่นอย่างเป็นเอกเทศ โดยพิจารณาร่วมกับพัฒนาการของพรรคการเมืองที่มีการจัดตั้งขึ้นมาด้วยอุดมการณ์ทางการเมืองภายใต้กรอบแนวคิด “รัฐชาติ” จนกระทั่งมีการปรับเปลี่ยนแนวทางเข้าสู่การปกครองรูปแบบสังคมอนาธิปไตยไร้รัฐในนาม “โรจาวา” อีกทั้งยังมุ่งวิพากษ์จรรยาบรรณทางการเมืองภายในภูมิภาคตะวันออกกลางที่เกิดขึ้นมาจากการปฏิบัติการของพรรคการเมืองชาวเคิร์ด เพื่อแสวงหาคำตอบที่เกี่ยวข้องกับทิศทางการเมืองในพื้นที่ “เคอร์ดิสถาน” ทั้ง 4 แห่ง ตลอดจนพิจารณาถึงรูปแบบ “ประชาธิปไตยไร้รัฐ” (Stateless Democratic) ภายในพื้นที่ยุทธศาสตร์การรบในซีเรีย ซึ่งยังคงปรากฏถึงปัญหาทางด้านเชื้อชาติที่ยากเกินกว่าจะแก้ไขเยียวยาหรือประนีประนอมให้ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นสามารถยุติลงอย่างสันติได้ในยุคปัจจุบัน

พลวัตอุดมการณ์ทางการเมืองของกลุ่มชาติพันธุ์เคิร์ด: พัฒนาการของ “พรรคแรงงานชาวเคิร์ด” (PKK) สู่แนวทางประชาธิปไตยไร้รัฐของ “พรรคสหภาพประชาธิปไตย” (PYD)

“การเมืองที่อยู่นอกเหนือรัฐ องค์การทางการเมืองที่อยู่นอกเหนือพรรคการเมือง และอัตวิสัยทางการเมืองที่อยู่นอกเหนือชนชั้น” (politics beyond the state, political organisation beyond the party, and political subjectivity beyond class) (Badiou, 2002, p. 95) เป็นปณิธานทางการเมืองเชิงวิสัยทัศน์ที่มุ่งเน้นการปลดแอกกลุ่มชาติพันธุ์เคิร์ดออกมาจากการถูกกดขี่ข่มเหงของกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ รวมถึงสนธิสัญญาก่อร่างสร้างรัฐชาติที่ไม่เป็นธรรม โดยพรรค PKK มีความพยายามในการแบ่งแยกดินแดน “เคอร์ดิสถาน” เดิมที่กระจัดกระจายอยู่ในประเทศต่าง ๆ โดยรอบ ซึ่งไม่ได้รับการให้สัตยาบันจากประชาคมโลกตาม “สนธิสัญญาแซฟวร์” ออกมาจัดตั้งเป็น “รัฐชาติ” แห่งใหม่อีกครั้ง ถือเป็นอุดมการณ์ทางการเมืองของพรรค PKK ในช่วงยุคแรกเริ่มที่มีการจัดตั้งพรรคการเมืองขึ้นมา และปรากฏถึงผู้ที่มีบทบาทสำคัญก็คือ “อับดุลละห์ เอจาลัน” (Abdullah Öcalan) ผู้นำพรรคการเมืองกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเคิร์ดสัญชาติตุรกี (Weiner, 1999) ที่มีความมุ่งมั่นในการสร้างกลุ่ม “นักปฏิวัติชาวเคิร์ด” (Kurdish Revolutionaries หรือ Soresgeren Kurdistan: SK) ขึ้นมาในช่วงทศวรรษ 1970 โดยเป็นการรับเอาแนวคิดเชิงต่อต้านเจ้าอาณานิคมของ “อิสมาอิล เบซิกชี” (İsmail Beşikçi) ที่ระบุว่า “เคอร์ดิสถาน” เป็นอาณานิคมระหว่างประเทศที่ถูกยึดครองอย่างไม่เป็นธรรมจากตุรกี ซีเรีย อิรัก และอิหร่าน ซึ่งได้มีการนำแนวคิดข้างต้นมาปรับใช้ในการโฆษณาชวนเชื่อทางการเมือง เพื่อมุ่งสู่การปลดปล่อยตนเองของชาวเคิร์ดในตุรกีและซีเรีย (De Jong, 2016, p. 6)

ต่อมาในปี ค.ศ. 1978 ได้เกิดการรวมตัวกันของกลุ่ม “นักปฏิวัติชาวเคิร์ด” ที่มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น โดยส่วนใหญ่ผู้เข้าร่วมจะเป็นกลุ่มชนชั้นแรงงานระดับล่างในสังคมที่มีความจำเป็นต้องอพยพโยกย้ายถิ่นฐานจากพื้นที่ชนบทอันห่างไกลเข้ามาทำงานหาเลี้ยงชีพภายในเมืองใหญ่ต่าง ๆ ของตุรกี อันมีสาเหตุหลักมาจากการถูกกดขี่ข่มเหงภายใต้นโยบายเชิงปฏิบัติการของรัฐบาลตุรกีที่มีลักษณะเป็นการขจัดความเป็นเคิร์ดด้วยวิธีการกลืนชาติแบบถอนรากถอนโคน อาทิ การห้ามพูดภาษาเคิร์ด การห้ามใช้อักษรภาษาเคิร์ด และการห้ามมีคำว่า “เคิร์ด” ปรากฏในเอกสารสิ่งพิมพ์ทุกชนิด เป็นต้น รวมทั้งชาวเคิร์ดโดยส่วนใหญ่ยังเป็นคนกลุ่มคนด้อยโอกาสและได้รับการศึกษาอยู่ในระดับต่ำเมื่อเปรียบเทียบกับพลเมืองโดยทั่วไปของตุรกีอีกด้วย (Van Bruinessen, 1988, pp. 40-42) โดยรัฐบาลซีเรียมีความพยายามหล่อหลอมชาวเคิร์ดเหล่านี้ให้กลายเป็นชาติอาหรับซีเรียที่ไม่ยึดโยงกับวิถีชีวิตกลุ่มชาติพันธุ์ของตนอีกต่อไป (Human Rights Watch, 1996, p. 11)

ด้วยเหตุนี้ ภายหลังจากได้มีการจัดตั้งพรรค PKK ในปี ค.ศ. 1978 ผู้นำพรรคการเมืองชาวเคิร์ด จึงได้ประกาศก้าวถึงการเป็นตัวแทนของชนชั้นแรงงานชาวเคิร์ดที่มีเป้าหมายเร่งด่วน คือ “การปฏิวัติประชาธิปไตย” ซึ่งถูกกำหนดให้เป็นวาระสำคัญแห่งชาติ และมีการโฆษณาชวนเชื่อทางการเมืองปลุกปั่นชาวเคิร์ดให้เข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของพรรคการเมืองด้วยแนวทางการต่อสู้ในรูปแบบของ “สงครามประชาชน” แต่ทว่าแนวทางการปฏิวัติข้างต้นกลับผิดเพี้ยนไปสู่แนวทาง “สังคมนิยม” เนื่องจากการประกาศเข้าร่วมเป็นพันธมิตรทางการเมืองกับสหภาพโซเวียตและจีนในช่วงยุคสงครามเย็น (De Jong, 2016, p. 7) ถือเป็น การปรับเปลี่ยนทิศทาง

แนวคิดทางการเมืองของพรรค PKK ให้มีความเหมาะสมกับแนวทางของชาติพันธุ์ที่ให้การสนับสนุนจนกลายเป็น “ขบวนการสังคมนิยม” ที่มุ่งเน้นการสร้างสังคมไร้ชนชั้นผ่านการก่อตัวของอำนาจรัฐนิยมใหม่ตามแนวทางของลัทธิ “มาร์กซิสต์-เลนินนิสต์” (Marxist-Leninist) (Yarkin, 2015, p. 26)

อย่างไรก็ดี ในปี ค.ศ. 1980 ได้เกิดเหตุการณ์สำคัญที่กลายเป็นจุดเปลี่ยนและรอยร้าวทางการเมืองในตุรกี นั่นคือ กองทัพได้ก่อการรัฐประหารยึดอำนาจรัฐบาลเป็นผลสำเร็จ ทำให้พรรค PKK กลายเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองที่มีความแข็งแกร่งมากที่สุดในดินแดนของตุรกี กระนั้นก็ตาม ภายหลังจากการขึ้นเถลิงอำนาจของกองทัพตุรกี ปรากฏว่ามีนโยบายที่มุ่งเน้นการปราบปรามกลุ่มขบวนการเคลื่อนไหวชาวเคิร์ดอย่างรุนแรง จนกระทั่งกองกำลังติดอาวุธชาวเคิร์ดจำเป็นต้องถอยร่นออกจากพื้นที่แนวรบไปตั้งหลัก ณ พื้นดินที่มั่นบริเวณประเทศข้างเคียงในดินแดนของซีเรีย แต่ก็ยังคงมีการเปิดฉากการสู้รบอย่างต่อเนื่องด้วยรูปแบบ “สงครามกองโจร” ทำให้พรรค PKK ถูกขนานนามว่าเป็น “พรรคกองโจร” (Guerilla Party) (Brauns & Kiechle, 2010, p. 57)

ต่อมาในช่วงทศวรรษ 1990-2000 กรอบแนวคิดการสร้าง “รัฐชาติ” ภายใต้การปกครองรูปแบบ “สังคมนิยม” ได้ถูกละทิ้งไปด้วยการเผยแพร่แนวทาง “ประชาธิปไตยสมัยใหม่” (Democratic Modernity) ที่ไม่เคยปรากฏ ณ แห่งไหนไทม์มาก่อน โดยมีลักษณะเป็นรูปแบบการปกครองตนเองที่เปิดโอกาสให้ประชาชนในท้องถิ่นสามารถใช้อำนาจอธิปไตยได้โดยตรงผ่านกระบวนการเลือกตั้ง “คณะกรรมการ” เพื่อเข้าไปแสดงบทบาทเป็นตัวแทนในองค์กรระดับรากหญ้าที่ไม่อิงแอบกับระบบ “รัฐราชการ” ตามกรอบแนวคิด “รัฐชาติ” โดยทั่วไป ซึ่งมีรัฐบาลกลางทำหน้าที่เป็นผู้กำกับควบคุมดูแลและมีโครงสร้างสายการบังคับบัญชาที่แน่นอนชัดเจนจากบนลงล่างแตกต่างจาก “ประชาธิปไตยสมัยใหม่” ที่มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบเป็นการให้อำนาจอธิปไตยสูงสุดอยู่ที่ชุมชนแต่ละแห่งทดแทนองค์กรระดับชาติ โดยที่ไม่ถูกรบกวนหรือแทรกแซงจากอำนาจอธิปไตยภายนอกในทุกกรณี แต่ก็มีกรรวมตัวกันของชุมชนต่าง ๆ ภายใต้การปกครองรูปแบบที่เรียกว่า “สหพันธ์ประชาธิปไตย” (Democratic Confederalism) จึงถือเป็นรูปแบบ “ประชาธิปไตยสมัยใหม่” ที่แตกต่างจากกรอบแนวคิดประชาธิปไตยในอดีตแบบดั้งเดิมและกำลังถูกนำเข้ามาแทนที่อุดมการณ์ “รัฐชาติ” ในการปลดแอกตนเองของชาวเคิร์ดได้อย่างน่าประหลาดใจ ซึ่งชาวเคิร์ดได้ประเมินไปแล้วว่าการสร้าง “รัฐชาติ” ขึ้นมาใหม่ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้ยากและยังคงไม่มีหนทางที่จะประสบความสำเร็จในอนาคตอันใกล้ได้อย่างแน่นอน (Yarkin, 2015, p. 26)

ทำให้ต้องมีการสร้างจินตกรรมทางการเมืองที่มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับนัยสำคัญของการปลดปล่อยอาณานิคมด้วยวิธีการใหม่ที่ไม่สนใจวิธีการปลดปล่อยอาณานิคมแบบเดิมตาม “สนธิสัญญาแซฟวร์” อีกต่อไป (Küçük & Özselçuk, 2016, p. 184) โดยมีการดัดแปลงแนวคิดนอกกรอบนำมาประยุกต์ใช้ร่วมกันกับแนวทางประชาธิปไตยอย่างบูรณาการให้มีความสอดคล้องกับหลักการเสรีนิยมที่คำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ การขัดเกลาทางสังคม และการปรับเปลี่ยนบุคลิกภาพปัจเจกบุคคลให้มีสิทธิเสรีภาพอย่างเท่าเทียมกัน เพื่อให้สอดคล้องกับแนวทางการปลดปล่อยสตรีออกจากสังคม “ปิตาธิปไตย” (Patriarchy) โดยมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของสตรี

ทั้งในฐานะของ “นักการเมือง” ที่มีบทบาททางด้านการบริหาร และ “วีรสตรีนักสู้” ที่มีบทบาทเคียงบ่าเคียงไหล่ในสมรภูมิรบ (Çağlayan, 2012, p. 2) แต่กระนั้น ก็ได้มีการตั้งข้อสังเกตว่าแท้จริงแล้วการนิยามความเท่าเทียมทางเพศระหว่างสตรีและบุรุษท่ามกลางสภาวะสงครามอาจเป็นเพียงวาทกรรมของสังคม “ปิตาธิปไตย” แบบเข้มข้นมากกว่าพื้นที่อื่น ๆ ในสังคมของชาวเคิร์ดก็เป็นไปได้ เพราะการปฏิบัติต่อสตรีชาวเคิร์ดมีความแตกต่างจากหลักการ “สิทธิสตรีสากล” และ “สิทธิสตรีอิสลาม” ค่อนข้างมาก (ยุทธศาสตร์ หน่อแก้ว, 2566, น. 202)

เหตุการณ์สำคัญที่นำไปสู่การปรับเปลี่ยนแนวทางอุดมการณ์ทางการเมืองเกิดขึ้นอย่างเด่นชัด ในปี ค.ศ. 1999 ซึ่งปรากฏถึงการล่มสลายของพรรค PKK เนื่องจากผู้นำกลุ่มชาติพันธุ์เคิร์ดไม่สามารถแสดงบทบาทขับเคลื่อนทางการเมืองระหว่างประเทศได้อีกต่อไป อันมีสาเหตุหลักมาจากกองกำลังความมั่นคงตุรกีได้ทำการติดตามความเคลื่อนไหวของ “อับดุลละห์ เออจาแลน” โดยภายหลังจากที่มีการค้นพบแหล่งกบดานและสามารถยืนยันตัวตนบุคคลได้อย่างชัดเจนแล้ว จึงมีการชี้เป้าหมายให้หน่วยปฏิบัติการพิเศษตุรกีเข้าไปลักพาตัวในระหว่างที่ “อับดุลละห์ เออจาแลน” กำลังปฏิบัติการกบฏในประเทศเคนยา โดยมีการควบคุมตัวกลับมารับโทษ ณ ภูมิภูลำเนา จนกระทั่งศาลได้พิจารณาคัดสินพิพากษาถึงที่สุดให้ลงโทษจำคุกตลอดชีวิตและถูกคุมขังอยู่ในดินแดนของตุรกีเพื่อควบคุมการเคลื่อนไหวทางการเมืองระหว่างประเทศอย่างใกล้ชิดอันเป็นการป้องปรามการปลุกปั่นทางการเมืองจากผู้นำกลุ่มชาติพันธุ์คนสำคัญที่ทรงอิทธิพลอันเป็นการลดทอนอำนาจหัวเรือใหญ่ทางการเมืองของชาวเคิร์ดลงมาให้ได้มากที่สุด (Weiner, 1999) เนื่องจากก่อนหน้านี้ “อับดุลละห์ เออจาแลน” ได้เข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับการขบวนการปลดแอกตนเองชาวเคิร์ดและสร้างความวุ่นวายทางการเมืองภายในรัฐอธิปไตยทั้งในตุรกีและซีเรียอย่างต่อเนื่องมาโดยตลอด (Casier & Jongerden, 2010) ส่งผลทำให้การดำเนินการต่าง ๆ ของพรรค PKK ถูกยุติลงไปที่นั่นโดยปริยาย ต่อมาในปี ค.ศ. 2003 กลุ่มสนับสนุนผู้รักชาติต่อ “อับดุลละห์ เออจาแลน” ก็ไม่ได้ละทิ้งอุดมการณ์ทางการเมืองที่ผ่านมาลงไปแต่อย่างใด โดยพวกเขาได้กลับเข้ามารวมตัวกันประกาศจัดตั้ง “พรรคสหภาพประชาธิปไตย” (PYD) ขึ้นมาต่อ ยอดการดำเนินงานของพรรค PKK เดิมก่อนหน้านี้ใหม่อีกครั้ง (Knapp, Flach, Ayboga, & Biehl, 2016, p. 84)

จนกระทั่ง ในปี ค.ศ. 2007 พรรค PYD ก็ได้มีการเผยแพร่แนวคิดการสถาปนาดินแดนแบบใหม่ภายใต้การปกครองรูปแบบ “สหพันธ์ประชาธิปไตย” (Democratic Confederalism) ด้วยการหลีกเลี่ยงแนวคิดการจัดตั้ง “รัฐชาติ” เปลี่ยนไปเป็นมุ่งเน้นการปกครองตนเองในระดับรากหญ้า (Hammy & Miley, 2022, p. 5) ตามแนวคิดของ “อับดุลละห์ เออจาแลน” ที่เคยมีการนำเสนอผ่านงานเขียนของเขาหลายเล่มก่อนหน้านี้ โดยเป็นแนวคิดทางการเมืองนอกกรอบที่ได้รับแรงบันดาลใจมาจากอิทธิพลของนักทฤษฎีสังคมนิยมและผู้บุกเบิกแนวทางการเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมชาวอเมริกันนามว่า “เมอร์เรย์ บุคชิน” (Potiker, 2019, p. 80) ที่ได้มีการนำเสนอแนวทางการเมืองในประเด็น “นิเวศวิทยาและความคิดปฏิวัติ” (Ecology and Revolutionary Thought) ซึ่งได้ปรากฏถึงผลงานตีพิมพ์ครั้งแรกในจดหมายข่าวของ “เมอร์เรย์ บุคชิน” เมื่อปี ค.ศ. 1964 (Hammy, 2021, p. 31) ก่อนที่จะมีการตีพิมพ์บทความในวารสารวิชาการซ้ำอีกครั้งอย่างเป็นทางการ ในปี ค.ศ. 1965 และได้ถูกนำมาปรับประยุกต์ใช้เข้ากับแนวทางการปลดแอกตนเองของชาวเคิร์ดด้วยแนวคิดทางด้านการบริหารรูปแบบประชาธิปไตยฐานรากระดับท้องถิ่นได้อย่างลงตัว (Bookchin, 1985, p. 89)

สรุปได้ว่า พรรคการเมืองของชาวเคิร์ดมีลักษณะอุดมการณ์ทางการเมืองที่ไม่แน่นอนตายตัวขึ้นอยู่กับบริบทของสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างเป็นพลวัต ทำให้แนวทางในยุคเริ่มแรกมีความใกล้เคียงกับการปกครองรูปแบบ “สังคมนิยม” ตามแนวคิดของลัทธิ “มาร์กซิสต์-เลนินนิสต์” แม้ว่าจุดมุ่งหมายที่แท้จริงของพรรค PKK ในการสถาปนาพรรคการเมืองขึ้นมานั้น จะเป็นการปกครองรูปแบบ “ประชาธิปไตย” ก็ตาม ซึ่งแนวทางที่มีการปรับเปลี่ยนไปมีนัยสำคัญทางการเมืองแอบแฝง เพื่อเป็นการสร้างความสัมพันธ์อันดีกับชาติพันธมิตรที่ให้การสนับสนุนและมีการปกครองรูปแบบ “คอมมิวนิสต์” รวมถึงยังเป็นข้ออ้างฝ่ายตรงข้ามกับรูปแบบ “ประชาธิปไตย” ในช่วงยุคสงครามเย็นเพียงเท่านั้น แต่ทว่าภายหลังจากการล่มสลายของสหภาพโซเวียต ส่งผลทำให้สงครามทางอุดมการณ์ระหว่างสองขั้วมหาอำนาจโลกได้ยุติลง พรรค PKK ของชาวเคิร์ดก็ได้หันเหความสนใจทางการเมืองกลับมาในทิศทางเดิม และมุ่งเน้นลักษณะการปกครองในรูปแบบ “ประชาธิปไตยสมัยใหม่” ที่เข้มข้นมากยิ่งขึ้น โดยละทิ้งแนวคิดแบบ “สังคมนิยม” ที่อิงแอบกับรูปแบบ “คอมมิวนิสต์” ที่เข้าสู่ยุคแห่งความโรยราทางด้านแนวคิดทางวิชาการที่ไม่สามารถนำมาต่อยอดในการต่อสู้เชิงอุดมการณ์ได้อีกทั้งยังเป็นอุดมการณ์ทางการเมืองที่ไม่ได้รับความนิยมและยังเป็นแนวคิดที่มีความล้าหลังเชิงอุดมคติที่ไม่สามารถเกิดขึ้นได้ในโลกแห่งความเป็นจริง ทั้งนี้ แนวคิดทางการเมืองของพรรค PKK ก่อนข้างมีความน่าสนใจในประเด็นการขับเคลื่อนทางการเมืองระหว่างประเทศที่มีความโดดเด่น ส่งผลทำให้เกิดการปราบปรามการกระทำที่เข้าข่ายการแบ่งแยกดินแดนของชาวเคิร์ดจากรัฐบาลตุรกีและซีเรียอย่างหนักหน่วง โดยรัฐบาลของทั้งสองประเทศมีมุมมองว่า พรรค PKK เป็นกลุ่มก่อการร้ายที่จำเป็นต้องขจัดทิ้งให้สิ้นซากด้วยการใช้นโยบายกลืนชาติกับพลเมืองชาวเคิร์ดหลายประการ

อย่างไรก็ดี การดำเนินกิจกรรมทางการเมืองของพรรค PKK ต้องหยุดชะงักลงในช่วงระยะเวลาหนึ่งอันเนื่องมาจาก “อับดุลละห์ เออจาแลน” ผู้นำคนสำคัญของพรรคการเมืองถูกจับกุมตัวไปปรับโทษจำคุกในประเทศตุรกี ถึงกระนั้น ในช่วงเวลาต่อมาบรรดาสาวกของ “อับดุลละห์ เออจาแลน” ก็ได้กลับเข้ามารวมตัวกันอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งได้มีการจัดตั้งพรรค PYD ขึ้นมาสืบทอดเจตนารมณ์ของพรรค PKK โดยให้ความสำคัญกับการเผยแพร่อุดมการณ์ทางการเมืองการปกครองรูปแบบ “สหพันธ์ประชาธิปไตย” ออกไปสู่สาธารณชนอย่างกว้างขวางและเปิดเผย ส่งผลกระทบเชิงจิตวิทยาต่อแนวทางการปลดแอกตนเองของชาวเคิร์ดในพื้นที่ “เคอร์ดิสถาน” ทั้ง 4 แห่ง อันได้แก่ ตุรกี ซีเรีย อิรัก และอิหร่าน ซึ่งต่างพากันมุ่งหวังถึงการกลับเข้ามารวมชาติกันอย่างเป็นเอกภาพได้ต่อไปในอนาคต กล่าวคือ ปฏิบัติการทางการเมืองของพรรค PKK และพรรค PYD ดังกล่าวตามลำดับ มีความมุ่งหมายในการปลุกกระตือรือร้นชาวเคิร์ดทั้งมวลที่อาศัยอยู่ในรัฐอธิปไตยทั้ง 4 แห่ง ให้ออกมาแสดงพลังทางการเมืองต่อต้านรัฐบาลต่างเชื้อชาติและเรียกร้องเอกราชให้แก่พวกพ้องกลุ่มชาติพันธุ์ของตน โดยที่ในปัจจุบันพรรค PYD สามารถสถาปนา “เขตปกครองของตนเอง” ขึ้นมาได้เป็นผลสำเร็จภายในพื้นที่ “เคอร์ดิสถานซีเรีย” ในนามของดินแดนที่ถูกเรียกว่า “โรจาวา” เห็นได้ชัดว่า “อับดุลละห์ เออจาแลน” เป็นผู้นำเชิงจิตวิญญาณที่ทรงอิทธิพลและมีวิสัยทัศน์ที่ส่งผลต่อการรวมตัวกันอย่างเป็นปึกแผ่นภายใต้ความรู้สึกร่วมทางชาติพันธุ์ในเชิงภราดรภาพทางการเมืองมากกว่าการยอมจำนนต่ออิทธิพลของชาติมหาอำนาจที่เคยเป็นเจ้าอาณานิคมและขีดเส้นแบ่ง

เขตแดนรัฐอธิปไตยตามอำเภอใจอย่างไม่เป็นธรรม ข้อสังเกตที่น่าสนใจก็คือ ชาวเคิร์ดไม่ได้ยึดติดกับอุดมการณ์ทางการเมืองรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งเป็นการถาวร โดยมีมุมมองว่าสามารถปรับเปลี่ยนให้ไปตามบริบทต่าง ๆ ได้อย่างเป็นพลวัต แต่กระนั้น วิสัยทัศน์หลักเชิงอุดมการณ์ก็ยังคงยึดติดอยู่กับรูปแบบ “ประชาธิปไตย” ค่อนข้างมากกว่าแนวทางการปกครองรูปแบบอื่น ๆ โดยมุ่งเน้นการพิจารณาถึงพลวัตของสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจริงในอดีตจนถึงปัจจุบัน ถือเป็นวิธีการศึกษาถึงอุดมการณ์ทางการเมืองสมัยใหม่ที่ชาวยุโรปของกลุ่มคนไร้รัฐตลอดจนมีการนำเอาแนวคิดที่พิจารณาแล้วเห็นควรมีความเหมาะสมเข้ามาปรับประยุกต์ใช้กับแนวทางการปลดปล่อยรัฐเชิงเอกภาพ ส่งผลให้ได้แนวคิดทางการเมืองรูปแบบแปลกใหม่ที่ยังคงโอ้อวดกับแนวทางประชาธิปไตยได้อย่างลงตัว

จินตกรรมทางการเมือง “โรจาวา” กับ “การพัฒนาประชาธิปไตย” ในสังคมอนาธิปไตยไร้รัฐ

“โรจาวา” เป็นพัฒนาการทางการเมืองที่มีจุดมุ่งหมายในการจัดระเบียบทางสังคมขึ้นใหม่อีกครั้งภายในพื้นที่ครอบครองของชาวเคิร์ดหลังจากพรรค PYD สามารถขับไล่ศัตรูออกไปจากมาตุภูมิได้เป็นผลสำเร็จ โดยมีความพยายามในการลดทอนอำนาจอธิปไตยของ “รัฐชาติ” ไม่ให้เข้ามาครอบงำทางการเมืองการปกครองในระดับท้องถิ่น (Jubault, 2018, pp. 33-34) และยังเป็นหนึ่งในจินตกรรมทางการเมืองรูปแบบใหม่ที่พยายามหลีกเลี่ยงการสร้างดินแดนตามกรอบแนวคิด “รัฐชาติ” เปลี่ยนเป็นการสร้าง “เขตปกครองตนเอง” ขึ้นมา เพื่อช่วยสนับสนุน “ลัทธิชาตินิยม” และยังเป็นการหล่อหลอมความรู้สึกร่วมทางชาติพันธุ์ของชาวเคิร์ด ทำให้สามารถกลับเข้ามารวมตัวกันในมาตุภูมิของตนได้อีกครั้ง หลังจากที่ดินแดน “เคอร์ดิสถาน” ตามที่ปรากฏใน “สนธิสัญญาแซฟว์ร์” ได้ถูกแบ่งแยกออกไปอยู่ภายใต้การครอบครองของประเทศตุรกี ซีเรีย อิรัก และอิหร่าน กระนั้นก็ตาม การรวบรวมดินแดนทั้ง 4 ส่วนดังกล่าวกลับเข้ามารวมกันไว้ได้อย่างเป็นปึกแผ่นนั้น ถือเป็นเรื่องที่มีความจำเป็นต้องใช้แนวทางวิภาษวิธีเชิงวิพากษ์ด้วยการเชื้อเชิญชนชั้นนำชาวเคิร์ดในพื้นที่ “เคอร์ดิสถาน” ทุกแห่งให้เข้ามาเจรจาปรึกษาหารือถึงแนวทางในการร่วมกันสร้างข้อตกลงระหว่างประเทศหรือ “สัญญาประชาคม” (Social contract) เพื่อแสวงหาคำตอบของการผนวกดินแดนที่สูญหายกลับเข้ามาไว้รวมกันกลายเป็นพื้นที่การปกครอง “เคอร์ดิสถาน” เพียงแห่งเดียวอย่างเป็นเอกภาพหรืออาจมีการตกลงแบ่งแยกดินแดนออกจากกัน โดยมุ่งเน้นการบริหารปกครองกันเองภายในพื้นที่ “เคอร์ดิสถาน” แต่ละแห่งตามแนวทางของชนชั้นนำและไม่มีความสัมพันธ์กันทางการเมืองการปกครองก็ย่อมได้ (Cemgil, 2021, pp. 1046-1074)

แต่ทว่าแนวทางข้างต้นกลับได้รับการวิพากษ์วิจารณ์กันอย่างกว้างขวางในประเด็นทางด้านอำนาจและสิทธิทางการเมืองของชาวเคิร์ดถึงทิศทางที่มีความเหมาะสมต่อการปลดแอกตนเองโดยภาพรวม กล่าวคือ การสร้างวาทกรรมเชิงพื้นที่ในนาม “โรจาวา” ขึ้นมา ได้กลายเป็นหนึ่งในการโฆษณาชวนเชื่อทางการเมืองระหว่างประเทศและกลยุทธ์สำคัญของการรวบรวมดินแดนที่สูญหายไป อันได้แก่ “เคอร์ดิสถานตุรกี” “เคอร์ดิสถานซีเรีย” “เคอร์ดิสถานอิรัก” และ “เคอร์ดิสถานอิหร่าน” ให้สามารถกลับคืนมาผนวกรวมเข้าไว้ด้วยกันอีกครั้งอย่างเป็นเอกภาพตามที่ปรากฏใน “สนธิสัญญาแซฟว์ร์” ก่อนหน้านั้น ซึ่งเป็นสนธิสัญญาที่ไม่เคยถูกรับรองด้วย

การให้สัตยาบันจาก “รัฐเอกราช” ภายนอก จนกระทั่งถูกบอกกล่าวไปโดยปริยายจากการลงนามใน “สนธิสัญญาโลซาน” (Chamoun, 2022, pp. 9) ด้วยเหตุนี้ การรวบรวมดินแดน “เคอร์ดิสถาน” ทั้ง 4 แห่ง จึงปรากฏถึงความคลุมเครือและยังคงมีลักษณะที่ไม่ได้แตกต่างไปจากการจัดทำเขตแดนด้วยการแย่งชิงพื้นที่จากการทำสงครามซึ่งเกี่ยวข้องกับฝ่ายศัตรู รวมถึงการใช้กองกำลังทหารเข้าครอบครองดินแดนด้วยการอ้างสิทธิ์เหนืออธิปไตยแห่งรัฐ และการเข้ามามีการบริหารปกครองในลักษณะเช่นเดียวกันกับรูปแบบ “รัฐชาติ” ตามกรอบแนวทางสากลที่ประชาคมโลกยึดถือปฏิบัติมาจนกลายเป็นบรรทัดฐานปกติอยู่แล้ว (Chamoun, 2022, pp. 9)

แม้ว่าชาวเคิร์ดจะสามารถจัดตั้ง “โรจาวา” ขึ้นมาภายในพื้นที่ “เคอร์ดิสถานซีเรีย” ได้ก็จริง แต่ทว่ารัฐบาลแห่งชาติของซีเรียก็ไม่ได้มีการแสดงเจตนารมณ์ในการปลดปล่อยดินแดนทางภาคเหนือและตะวันออกให้แก่ชาวเคิร์ดอย่างถาวรแต่อย่างใด และยังคงมีการอ้างสิทธิ์อธิปไตยเหนือพื้นที่ในครอบครองของชาวเคิร์ดอยู่เสมอมา ตลอดจนยังคงเป็นดินแดนที่ไม่ได้รับการยอมรับจากนานาชาติอย่างเป็นทางการอีกด้วย (ยุทธศาสตร์หน่อแก้ว, 2565, น. 50) ที่สำคัญคือ รัฐบาลตุรกีรู้สึกกังวลใจกับการสถาปนา “โรจาวา” ซึ่งมีลักษณะเป็นดินแดนเหนืออธิปไตยแห่งรัฐในซีเรียค่อนข้างมากกว่ารัฐบาลจากพื้นที่อื่น ๆ กล่าวคือ รัฐบาลตุรกีได้ประกาศกร้าวถึงความไม่พอใจระหว่างประเทศต่อปฏิบัติการทางการเมืองของชาวเคิร์ดใน “โรจาวา” ด้วยการแสดงออกอย่างชัดเจนถึงความหมกหมุ่นในการเป็นปรปักษ์ต่อชาวเคิร์ดและความพยายามในการมุ่งทำลายเสถียรภาพทางการเมืองของซีเรียควบคู่กันไป อีกทั้งรัฐบาลตุรกียังรู้สึกพึงพอใจต่อความเสียหายจากสภาวะสงครามกลางเมืองที่เกิดขึ้น ซึ่งทั้งสองฝ่ายได้รับผลกระทบจากความเลวร้ายของสงครามที่เคยเผชิญมาก่อนหน้านี้อย่างต่อเนื่อง โดยมีรายงานจากแหล่งข่าวว่ารัฐบาลตุรกีได้ให้การสนับสนุนและอำนวยความสะดวกในการเสริมพลังอำนาจให้แก่ “กลุ่มหัวรุนแรงอิสลามิสต์” (Islamist Extremist Groups) จึงถือเป็นการแสดงท่าทีเชิงต่อต้านที่บ่งบอกถึงการบั่นทอนนโยบายการต่างประเทศของสหรัฐอเมริกาและชาติพันธมิตรในยุโรปที่มีจุดมุ่งหมายแก้ไขความขัดแย้งทางการเมืองในซีเรียอย่างสันติอีกนัยหนึ่งด้วย (Dag, 2023, p. 51)

อย่างไรก็ดี เมื่อวิเคราะห์ตามแนวทางการความสัมพันธ์ระหว่างประเทศร่วมกับทฤษฎีภูมิรัฐศาสตร์ในพื้นที่แห่งความขัดแย้ง พบว่า แท้จริงแล้วชาวเคิร์ดก็ยังคงมีความต้องการเป็น “รัฐชาติ” ที่ปรารถนาถึงการได้สัญชาติอำนาจ สิทธิทางการเมือง และการดำรงอยู่ของชนชั้นนำในแต่ละพื้นที่เป็นสำคัญ โดยประสงค์ที่จะมีการบริหารปกครองตนเองตามบริบททั่วไปในเชิงพื้นที่มากกว่าการสร้างดินแดนที่มุ่งไปสู่สังคมอุดมคติ รวมถึงยังปรารถนาถึงการสร้างสังคมที่สามารถรองรับกลุ่มคนจากทุกเชื้อชาติทุกชนชั้นที่แตกต่างกันได้ (Dinc, 2020, p. 54) กระนั้นก็ตาม หากมีการยกข้อโต้แย้งเกี่ยวกับกรณีกรอบแนวคิด “รัฐชาติ” ทั่วไป “โรจาวา” ก็นับเป็น “สังคมอนาธิปไตย” ไร้รัฐที่เกิดขึ้น และมีอยู่ในโลกแห่งความเป็นจริงอย่างป็นรูปธรรมมากที่สุดในยุคปัจจุบัน แต่ก็ยังคงไม่ได้รับการรับรองด้วยการให้สัตยาบันตามหลักการของกฎหมายระหว่างประเทศเพียงเท่านั้น (Hosseini, 2016, p. 263) นอกจากนี้ “โรจาวา” ยังมีแนวทาง “การพัฒนาประชาธิปไตย” ที่โดดเด่นและมีความน่าสนใจมากเป็นกรณีพิเศษ โดยมีการนำเสนอการปกครองรูปแบบ “สหพันธ์ประชาธิปไตย” ควบคู่ไปกับการปรับเปลี่ยนทิศทางการสร้างการบริหารองค์กรท้องถิ่นอย่างเป็นระบบ (Hammy & Miley, 2022, p. 5)

กล่าวคือ ชาวเคิร์ดพยายามปรับปรุงรูปแบบการปกครองตนเองด้วยการมอบอำนาจการตัดสินใจกิจการ
สาธารณะในท้องถิ่นให้กับประชาชนได้มีโอกาสสามารถใช้อำนาจอธิปไตยส่วนปัจเจกบุคคลผ่านแนวทาง
“ประชาธิปไตยทางตรง” ไปยังตัวแทนที่มีบทบาทอยู่ในองค์กรท้องถิ่นระดับรากหญ้าขนาดเล็กอย่างเป็น
เอกเทศ โดยไร้ซึ่งการแทรกแซงจากองค์กรภายนอกในทุกกรณี (ยุทธศาสตร์ หน่อแก้ว, 2566, น. 48) อีกทั้งยัง
มุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของความเป็นพลเมืองภายในท้องถิ่นที่คำนึงถึงปัจเจกบุคคลและหลักการถูกควบคุม
จากรัฐบาลกลางตามกรอบแนวคิด “รัฐชาติ” (Knapp & Jongerden, 2016, pp. 87-109) พร้อมทั้งให้ความ
สำคัญในประเด็นการปลดปล่อยพันธุการออกมาจาก “ระบบทุนนิยม” และ “ระบอบปิตาธิปไตย” ที่หยั่ง
รากฝังลึกภายใต้การปกครองของ “ระบอบอัสซาด” (Assad Regime) ในซีเรียมาอย่างยาวนานควบคู่กันไปด้วย
(Üstündağ, 2016, p. 197)

ฉะนั้นแล้ว “โรจาวา” จึงเป็นการบริหารชุมชนที่ให้ความสำคัญกับความเป็นภราดรภาพของคนในชุมชน
โดยไม่ประสงค์ให้มีอิทธิพลใด ๆ จากภายนอกเข้ามาแทรกแซงท้องถิ่นได้ ด้วยเหตุที่ดินแดนแห่งนี้เป็นผลิตภาพ
โดยรวมจากสภาวะสงครามกลางเมืองในภูมิภาคตะวันออกกลาง ซึ่งจำเป็นต้องสร้างความเชื่อมั่นทางด้านความ
ปลอดภัยภายในท้องถิ่นให้กับประชาชนด้วยการรวมตัวกันครอบครองดินแดนในระดับจุลภาค และใช้อำนาจ
ผ่านองค์กรระดับรากหญ้าที่เรียกว่า “คอมมูน” (Commune) ซึ่งมีความเป็นอิสระทางการเมืองอย่างเป็นเอกเทศ
โดยที่ “คอมมูน” แต่ละแห่งจะมี “คณะกรรมการป้องกันตนเอง” (Self-Defense Committee) เป็นกองกำลัง
ผสมกึ่งตำรวจกึ่งทหารที่มีอาวุธครบมือทำหน้าที่รักษาความสงบเรียบร้อยภายในชุมชนอย่างเข้มงวด ทำให้ไร้ข้อ
กังวลในประเด็นการแทรกแซงทางการเมืองจากการใช้กำลังทหารของ “คอมมูน” อื่น ๆ โดยรอบที่อยู่ใกล้เคียง
กัน เนื่องด้วย “คอมมูน” ในแต่ละแห่งก็ยังคงมีความจำเป็นต้องควบคุมพื้นที่ภายในของตนพร้อมทั้งเฝ้าระวัง
ต่อสถานการณ์ภายนอกที่มีบริบทเชิงพื้นที่ผันแปรอย่างเป็นพลวัตไปตามสภาวะสงครามที่กำลังคุกรุ่นและต้อง
เผชิญอยู่ควบคู่กันไป (Leezenberg, 2016, p. 685)

อนึ่ง สิ่งที่น่าสนใจมากที่สุดเกี่ยวกับ “การพัฒนาประชาธิปไตย” ของ “โรจาวา” ที่มีความแตกต่างจาก
พื้นที่อื่น ๆ ของ “เคอร์ดิสถาน” และภายในภูมิภาคตะวันออกกลางก็คือ ประเด็น “ความเท่าเทียมทางเพศ”
ระหว่างบุรุษและสตรี ซึ่งสามารถพิจารณาได้จากการกำหนดบทบาทหน้าที่ของปัจเจกบุคคลในสังคมที่มีลักษณะ
คล้ายคลึงกันไปแทบทั้งหมด โดยไม่มีการแบ่งแยกสิทธิของชายหรือหญิงออกจากกันดังเช่นกรณีที่เกิดขึ้นได้ทั่วไป
ในสังคมอื่น ๆ กระนั้นก็ตาม อาเรียนน์ ชาห์วีซี (Arianne Shahvisi) (2018) ได้พยายามให้คำอธิบายว่า หลักการ
ของ “สิทธิสตรีสากล” ได้ถูกสังคมโรจาวาบิดเบือนความหมายออกไปมากกว่าพื้นที่อื่น ๆ ในประชาคมโลก กล่าว
คือ ผู้หญิงในสังคมโรจาวาได้ถูกผลักดันเข้าสู่สภาวะสงครามเต็มรูปแบบด้วยยุทธกรรม “ความเท่าเทียมทางเพศ”
ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้หญิงยอมรับสภาวะของความรุนแรงและสร้างเสริมความภาคภูมิใจในชัยชนะจากการ
สู้รบที่ได้มาจากผลของสงครามอันโหดร้าย จึงถือเป็นการเพิ่มบทบาทภาระหน้าที่ทางการเมืองและไม่ใช้การ
สนับสนุนให้สตรีออกจากสังคม “ปิตาธิปไตย” อย่างแท้จริงตามที่มีการกล่าวอ้าง (Shahvisi, 2018, pp. 998-
1022)

สอดคล้องกับข้อเสนอแนะของยุทธศาสตร์ หน่อแก้ว (2566) ที่ระบุว่า “สตรีนิยมโรจาวา” หากมองเพียงผิวเผินเสมือนเป็นหนึ่งในแนวทางการต่อต้านสังคม “ปิตาธิปไตย” ด้วยการนำลัทธิทหารเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในองค์ประกอบสำคัญของวาทกรรม “ความเท่าเทียมทางเพศ” เพื่อมุ่งสู่การปลดปล่อยรัฐเชิงเอกภาพ แต่ทว่าหากพิจารณาพร้อมกับแนวคิดสตรีนิยมในทวีปยุโรป อเมริกา และอิสลาม กลับพบว่า เงื่อนไขของ “สตรีนิยมโรจาวา” มีความแตกต่างจาก “สตรีนิยมสากล” อย่างสิ้นเชิง เนื่องจากสังคมโรจาวาได้มอบ “ความเท่าเทียมทางเพศ” ให้แก่ผู้หญิงในสถานะสงคราม ซึ่งเป็นการเพิ่มบทบาทหน้าที่ให้แก่ผู้หญิงมากยิ่งขึ้น ดังนั้น สังคมโรจาวาจึงยังคงเป็นสังคม “ปิตาธิปไตย” ที่เข้มข้นมากกว่าพื้นที่อื่น ๆ โดยที่ผู้หญิงได้กลายเป็นสัญลักษณ์ทางการเมืองและถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือขึ้นสำคัญในลักษณะของ “เครื่องจักรสังหาร” ที่ต้องเผชิญหน้ากับความรุนแรงทารุณโหดร้ายจากสงครามปลดแอกตนเองของชาวเคิร์ดอย่างไม่รู้สีกตัวก็เป็นไปได้ (ยุทธศาสตร์ หน่อแก้ว, 2566, น. 202) อย่างไรก็ดี “อับดุลละห์ เออจาแลน” กลับให้ความเห็นที่แตกต่างว่า การแสดงออกถึงความห้าวหาญของสตรีในการออกมาสู้รบกับศัตรู ถือเป็นหนึ่งในการกระบวนปลูกจิตสำนึกสตรีชาวเคิร์ดทั้งหมดให้กล้าลุกฮือขึ้นมามีส่วนต่อการกระทำที่ยิ่งใหญ่ของบุรุษในสังคม “ปิตาธิปไตย” ที่หยิ่งรากรังลึกมาอย่างยาวนานในประวัติศาสตร์ก่อนหน้านี้ โดยเรียกแนวทางนี้ว่า “สตรีวิทยาหรือศาสตร์ว่าด้วยสตรี” (Jineology) (Organ, 2017, p. 4)

กล่าวโดยสรุป “โรจาวา” เป็นสังคมอนาธิปไตยที่ถูกสถาปนาขึ้นมาในพื้นที่ซึ่งไร้การควบคุมใด ๆ จากอำนาจรัฐ เนื่องจากรัฐบาลซีเรียได้ละอำนาจอธิปไตยในช่วงสงครามกลางเมืองด้วยการถอนกองทัพออกจากพื้นที่ดังกล่าว ก่อให้เกิดสถานะสุญญากาศทางการเมืองอันนำไปสู่การต่อสู้เพียงลำพังของชาวเคิร์ด ซึ่งถูกโจมตีจากกองกำลังฝ่ายศัตรูที่เข้ามารุกรานจากรอบด้านทุกทิศทุกทางอย่างหนักหน่วง แต่กระนั้น ในท้ายที่สุดชาวเคิร์ดก็สามารถยืนหยัดต่อสู้และเข้ายึดครองพื้นที่ “เคอร์ดิสถานซีเรีย” ได้อย่างเด็ดขาดจากผลของชัยชนะเหนือศัตรูทุกฝ่าย อีกทั้งยังได้มีการประยุกต์ใช้แนวทาง “การพัฒนาประชาธิปไตย” รูปแบบใหม่ที่มีความสำคัญกับ “ความเท่าเทียมทางเพศ” และไม่เคยปรากฏมาก่อน ณ แห่งหนใด เข้ามาปรับใช้ด้วยการสร้างจินตกรรมทางการเมือง “โรจาวา” ภายใต้การปกครองรูปแบบ “สหพันธ์ประชาธิปไตย” โดยกำหนดให้อำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชนในแต่ละท้องถิ่นอย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งสามารถใช้สิทธิทางการเมืองของตนผ่านตัวแทนที่มาจากการเลือกตั้งและเข้าไปมีบทบาทเป็น “คณะกรรมการคอมมูน” ทำหน้าที่บริหารงานภายในชุมชนท้องถิ่นในแต่ละแห่งได้อย่างเป็นเอกเทศ เห็นได้ว่า ชาวเคิร์ดพยายามปลดแอกตนเองออกจากกรอบแนวคิด “รัฐชาติ” ด้วยการแสวงหาแนวทางใหม่ ๆ เพื่อนำมาใช้รักษาความมั่นคงทางการเมืองเชิงพื้นที่โดยการอ้างสิทธิ์เหนืออธิปไตยแห่งรัฐในพื้นที่ “เคอร์ดิสถานซีเรีย” แม้ว่าจะถูกวิพากษ์วิจารณ์ในประเด็นความซับซ้อนทางด้านอำนาจและสิทธิทางการเมืองก็ตาม แต่ก็ไม่ใช่ปัญหาในการปกครองตนเองของชาวเคิร์ดแต่อย่างใด

บทสรุป

สงครามกลางเมืองและความขัดแย้งที่มีชาวเคิร์ดเป็นตัวแสดงหลักในดินแดน “เคอร์ดิสถาน” ทั้ง 4 แห่ง ในประเทศตุรกี ซีเรีย อิรัก และอิหร่าน มีจุดเริ่มต้นมาจากการลงนามในสนธิสัญญาที่ไม่เป็นธรรมต่อชนกลุ่มน้อยภายหลังจากชาติมหาอำนาจยินยอมร่วมกันลงนามใน “สนธิสัญญาโลซาน” จึงถือเป็นปฐมบทแห่งหายนะที่ก่อตัวขึ้นมาภายในภูมิภาคตะวันออกกลาง ต่อมาชนชาติขนาดใหญ่ที่ครอบครองดินแดน “เคอร์ดิสถาน” ทั้ง 4 แห่ง มีแนวทางการบริหารปกครองชนกลุ่มน้อยที่มีลักษณะเป็นการกดขี่ข่มเหงและเหยียดเชื้อชาติอย่างรุนแรง ทำให้กลุ่มชาติพันธุ์เคิร์ดได้รับผลกระทบจากการกระทำอันทารุณในเชิงนโยบายอยู่เสมอมา จนกระทั่งชาวเคิร์ดได้มีการเข้ามารวมกลุ่มกันจัดตั้งพรรคการเมืองที่มีบทบาทสำคัญในการเป็นตัวแทนเรียกร้องเอกราชให้กับชาวเคิร์ดทั้งหมด โดยมีฐานที่มั่นของพรรคการเมืองตั้งอยู่ในดินแดนของตุรกีและซีเรีย แต่ก็ไม่สามารถที่จะปลดแอกตนเองออกมาจากอำนาจรัฐได้สำเร็จ กระนั้นก็ตาม โลกอาหรับได้เกิดจุดเปลี่ยนครั้งสำคัญในเหตุการณ์ที่เรียกว่า “อาหรับสปริง” ซึ่งส่งผลกระทบโดยตรงต่อการลุกฮือขึ้นมาต่อต้านรัฐบาลของประชาชนทั่วทั้งภูมิภาคตะวันออกกลางด้วยแนวทางการปฏิวัติขับไล่ผู้นำเผด็จการออกไปจากระบบการเมืองภายในของประเทศต่าง ๆ เป็นวงกว้างกลายเป็นสงครามกลางเมืองในหลายพื้นที่ รวมถึงดินแดนของชาวเคิร์ดในซีเรียที่ได้กลายเป็นหนึ่งในสมรภูมิรบของการช่วงชิงอำนาจจากตัวแสดงทางการเมืองหลากหลายฝ่ายที่พยายามเข้ามาครอบครองดินแดนแห่งนี้ จนในท้ายที่สุดชาวเคิร์ดสามารถยืนหยัดต่อสู้กับศัตรูได้อย่างห้าวหาญและสามารถเข้ายึดครองพื้นที่ทางภาคเหนือและตะวันออกในซีเรียได้อย่างมั่นคงนำไปสู่ฉากทัศน์ใหม่ของการปกครองตนเองด้วยแนวทาง “ประชาธิปไตยไร้รัฐ” ที่เรียกว่า “โรจาวา” ส่งผลทำให้พื้นที่ดังกล่าว กลายเป็นหนึ่งในรูปแบบ “การพัฒนาประชาธิปไตย” ที่ได้รับความสนใจจากสำนักข่าวสากล สื่อสารมวลชน และนานาชาติในยุคปัจจุบัน เนื่องจากปรากฏดินแดนแห่งนี้เพียงแห่งเดียวที่มีการใช้จินตกรรมทางการเมืองรูปแบบแปลกใหม่ อย่างไรก็ตาม การเรียกร้องเอกราชของชาวเคิร์ดนับได้ว่าเป็นต่อสู้เชิงอุดมการณ์ทางการเมืองที่มีความมุ่งหมายในการรวมชาติและไม่ได้อิงแอบกับกรอบแนวคิด “รัฐชาติ” แต่วาทกรรมที่เกิดขึ้นก็ยังคงใกล้เคียงกับการสร้าง “รัฐชาติ” ในรูปแบบของ “รัฐเอกราช” เกิดใหม่โดยทั่วไปอยู่ดี ฉะนั้น การอ้างสิทธิ์เหนืออธิปไตยแห่งรัฐของชาวเคิร์ดในซีเรีย จึงเป็นการใช้อำนาจทางการเมืองหารักษาความมั่นคงในพื้นที่สถานะสุญญากาศทางการเมืองให้กับพลเมืองของตนที่ได้มาจากชัยชนะในสงครามกลางเมืองเสียมากกว่า และยังมีลักษณะเป็นการครอบครองดินแดนเพียงชั่วคราวชั่วคราวเท่านั้น ไม่ใช่การครอบครองดินแดนอย่างถาวรแต่ประการใด แม้ว่าจะมีความพยายามในการสร้างวาทกรรมเชิงพื้นที่ขึ้นมาในการรวมกลุ่มชาติพันธุ์เคิร์ดของตนเชิงภราดรภาพก็ตาม แต่ก็ไม่ได้มีแนวทางที่ชัดเจนในการผนวกดินแดน “เคอร์ดิสถาน” ทั้ง 4 แห่ง รวมกลับเข้ามาไว้ด้วยกันอย่างเป็นรูปธรรม เพราะพื้นที่แต่ละแห่งก็ยังคงมีชนชั้นนำที่ไม่ยินยอมให้พื้นที่ของตนมีลักษณะเช่นเดียวกันกับ “โรจาวา” ทำให้จำเป็นต้องมีการใช้แนวทางวิภาษวิธีเชิงวิพากษ์ เพื่อหาทางออกในการรวมกลุ่มชาติพันธุ์เคิร์ดต่อไปในอนาคต

บรรณานุกรม _____

ภาษาไทย

- ยุทธศาสตร์ หน่อแก้ว. (2565). รูปแบบการปกครองของกลุ่มแบ่งแยกดินแดนในตะวันออกกลาง: กรณีศึกษาเขตปกครองตนเองโรจาวา. *วารสารราชภัฏสุราษฎร์ธานี*, 9(2), 38-66.
- ยุทธศาสตร์ หน่อแก้ว. (2566). ปรัชญาบูรณาการวิถีอุดมการณ์ปลดปล่อยรัฐเชิงเอกภาพของพลเมืองสังคมอนาธิปไตยไร้รัฐในเขตปกครองตนเอง “โรจาวา”. *วารสารรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์*, 14(2), 183-222.
- ยุทธศาสตร์ หน่อแก้ว. (2566). โรจาวา: สัญญาความเป็นรัฐเชิงนามธรรมว่าด้วยการปกครองของชาวเคิร์ดกับการพัฒนาประชาธิปไตยในภูมิภาคตะวันออกกลาง. *วารสารนิติศาสตร์ รัฐศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย*, 7(2), 47-70.

ภาษาอังกฤษ

- Akkaya, H., & Jongerden, J. (2012). Reassembling the Political: The PKK and the Project of Radical Democracy. *European Journal of Turkish Studies Social Sciences on Contemporary Turkey*, 14, 1-19.
- Allsopp, H., & Van Wilgenburg, W. (2019). *The Kurds of Northern Syria. Volume 2: Governance, Diversity and Conflicts*. London; New York City; etc.: I.B. Tauris.
- Badiou, A. (2002). *Ethics: An Essay on the Understanding of Evil*. London: Verso.
- Bookchin, M. (1985). Ecology and Revolutionary Thought*. Copyright 1965 by Murray Bookchin, Reprinted with permission from Post-Scarcity Anarchism, 1971. Ramparts Press, Palo Alto, California 94303. “Introduction” written December, 1978. *Antipode*, 17(2-3), 89-98.
- Boyras, C. (2020). Alternative Political Projects of Territoriality and Governance during the Syrian War: The Caliphate Vs Democratic Confederation. *Geopolitics*, 26(4), 1095-1120.
- Brauns, N., & Kiechle, B. (2010). *PKK: Perspektiven des kurdischen Freiheitkampfes: Zwischen Selbstbestimmung, EU und Islam*. Stuttgart: Schmetterling Stuttgart.
- Çağlayan, H. (2012). From Kawa the Blacksmith to Ishtar the Goddess: Gender Constructions in Ideological-Political Discourses of the Kurdish Movement in Post-1980 Turkey. *European Journal of Turkish Studies*, 14, 1-28.

- Casier, M., & Jongerden, J. (2010). *Nationalisms and Politics in Turkey Political Islam, Kemalism and the Kurdish Issue*. London & New York: Routledge.
- Cemgil, C. (2021). The geopolitics of democratic confederalism in Syria: Geopolitics as the interplay of multiple strategies of spatialisation. *Geopolitics*, 24(4), 1046-1074.
- Chamoun, C. S. (2022). *Westernization in Rojava; Infatuation with the West*. Master's Thesis in Global Studies, School of Global Studies, University of Gothenburg.
- Dag, V. (2023). The Implications of Turkish Interventions in Rojava for US and EU Foreign Policies. *The Commentaries*, 3(1), 51-69.
- De Jong, A. (2016). *A Commune in Rojava? Öcalan, PKK ideology & PYD Policies*. Czech: The Anarchist Library.
- Dinc, P. (2020). The Kurdish Movement and the Democratic Federation of Northern Syria: An Alternative to the (Nation-)State Model?. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 22(1), 47-67.
- Galvan-Alvarez, E. (2020). Rojava: a state subverted or reinvented?. *Postcolonial Studies*, 23(2), 182-196.
- Hammy, C. (2021). Social Ecology in Öcalan's Thinking. In Hunt S. E. (Ed.). *Ecological Solidarity and the Kurdish Freedom Movement* (pp. 25-40). London: Lexington Books.
- Hammy, C., & Miley, T. J. (2022). Lessons From Rojava for the Paradigm of Social Ecology. *Frontiers in Political Science*, 3, 1-13.
- Helmreich, P. C. (1974). *From Paris to Sèvres: The Partition of the Ottoman Empire at the Peace Conference of 1919-1920*. Columbus: The Ohio State University Press.
- Hoffmann, C., & Matin, K. (2021). Beyond Anarchy and Capital? The Geopolitics of the Rojava Revolution in Syria. *Geopolitics*, 26(4), 967-972.
- Hosseini, A. (2016). The Spirit of the Spiritless Situation: The Significance of Rojava as an Alternative Model of Political Development in the Context of the Middle East. *Journal of Socialist Theory*, 44(3), 253-265.
- Human Rights Watch. (1996). Syria: The Silenced Kurds. *Human Rights Watch World Report*, 8(4(E)), 1-49.

- Jubault, L. (2018). *Radical Democracy, Citizenship and Development: Radicalizing Participation to Achieve Transformative Change-The Cases of Chiapas and Rojava*. London: SOAS University of London.
- Knapp, M., Flach, A., Ayboga, E., & Biehl, J. (2016). *Revolution in Rojava: Democratic autonomy and women's liberation in Syrian Kurdistan*. Pluto Press.
- Knapp, M., & Jongerden, J. (2016). Communal Democracy: The Social Contract and Confederalism in Rojava. *Comparative Islamic Studies*, 10(1), 87-109.
- Küçük, B., & Özselçuk, C. (2016). The Rojava Experience: Possibilities and Challenges of Building a Democratic Life. *South Atlantic Quarterly*, 115(1), 184-196.
- Leezenberg, M. (2016). The Ambiguities of Democratic Autonomy: The Kurdish movement in Turkey and Rojava. *Southeast European and Black Sea Studies*, 16(4), 671-690.
- Lister, C. R. (2015). *The Syrian Jihad: Al-Qaeda, the Islamic State and the Evolution of an Insurgency*. Oxford: Oxford University Press.
- Organ, H. (2017). From the October Revolution to Revolutionary Rojava: An Ecosocialist Reading. *Capitalism Nature Socialism*, 28(4), 3-20.
- Potiker, S. L. (2019). Obstacles to Insurrection: Militarised Border Crossings Hindering the Rojava Liberation struggle. *Anarchist Studies*, 27(2), 77-102.
- Quataert, D. (2000). *The Ottoman Empire, 1700-1922*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Radpey, L. (2021). Self-Determination and Use of Force in Rojava. *Journal of Human Rights and Social Work*, 6, 327-336.
- Rogan, E. (2015). *The Fall of the Ottomans: The Great War in the Middle East*. New York: Basic Books.
- Savran, Y. (2016). The Rojava Revolution and British Solidarity. *Anarchist Studies*, 24(1), 7-12.
- Shahvisi, A. (2021). Beyond Orientalism: Exploring the Distinctive Feminism of Democratic Confederalism in Rojava. *Geopolitics*, 26(4), 998-1022.
- Üstündağ, N. (2016). Self-Defense as a Revolutionary Practice in Rojava, or How to Unmake the State. *South Atlantic Quarterly*, 115(1), 197-210.
- Van Bruinessen, M. (1988). Between Guerrilla War and Political Murder: The Workers' Party of Kurdistan. *Middle East Report*, 153, 40-42+44-46+50.

- Weiner, T. (1999). *U.S. Helped Turkey Find and Capture Kurd Rebel*. New York: The New York Times.
- Yarkin, G. (2015). The Ideological Transformation of the PKK regarding the Political Economy of the Kurdish Region in Turkey. *Kurdish Studies*, 3(1), 26-46.
- Zisser, E. (2014). The Kurds in Syria: Caught between the Struggle for Civil Equality and the Search for National identity. In Bengio, O. (ed). *Kurdish Awakening. Nation Building in a Fragmented Homeland*. Austin: University of Texas Press.

**ความลักลั่นในการตีความอิสลามกับประชาธิปไตย: กรณีศึกษาการบริหารกิจการ
ศาสนาอิสลามในประเทศไทยตามพระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม
พ.ศ. 2540**

บทคัดย่อ _____

มุฮัมหมัดอิลยาส หย้าปรง¹

มุสลิมไทยต้องเผชิญกับคุณค่าใหม่ๆ ที่มาพร้อมกับกระบวนการประชาธิปไตย และจำเป็นต้องให้ความหมาย อธิบาย ตีความคุณค่าเหล่านั้นอ้างอิงกับหลักความเชื่อในศาสนาอิสลาม หลักการการได้มาซึ่งผู้นำด้วยวิธีการเลือกตั้งในระบอบประชาธิปไตย เป็นหลักการที่ถกเถียงกันมากที่สุดเมื่อนำมาใช้ในการเลือกผู้นำองค์กรบริหารกิจการอิสลามในประเทศไทย โดยผลของการถกเถียงนี้ปรากฏออกมาผ่านพระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม พ.ศ. 2540 ซึ่งเป็นการผสมผสานระหว่างการเลือกตั้งแบบประชาธิปไตยและหลักการเลือกผู้นำที่ได้รับการอธิบายว่ามาจากหลักการอิสลาม พรบ.การบริหารฯ กำหนดให้เฉพาะอิหม่ามเป็นผู้มีสิทธิเลือกกรรมการอิสลามประจำจังหวัด (กอจ.) ซึ่งมีวาระ 6 ปี การกำหนดให้เฉพาะอิหม่ามเป็นผู้มีสิทธิเลือกตั้งนั้นได้รับการอธิบายว่าสิทธิดังกล่าวผูกติดกับความรู้ทางศาสนา การตีความลักษณะนี้ทำให้อิหม่ามผูกขาดการเป็นผู้มีสิทธิเลือกกอจ. แต่เพียงผู้เดียวตลอดชีวิต ความลักลั่นและความไม่ลงรอยนี้เกิดขึ้นในระดับกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย (กอท.) และรวมถึงตำแหน่งจุฬาราชมนตรีด้วย บทความนี้จึงต้องการชี้ให้เห็นถึงความลักลั่นดังกล่าว รวมถึงแสดงให้เห็นถึงผลเสียของการตีความอิสลามและประชาธิปไตยในลักษณะนั้น ในตอนท้ายบทความได้ชี้ให้เห็นถึงการตีความแบบอื่นที่เหมาะสมกับสภาพสังคมสมัยใหม่แต่ยังคงรักษาหลักการและจิตวิญญาณของอิสลาม อีกทั้งยังเสนอแนวคิดองค์กรบริหารกิจการอิสลามในอนาคต

คำสำคัญ: อิสลาม, ประชาธิปไตย, พรบ.การบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม พ.ศ.2540, มุสลิมไทย, ความลักลั่น

Received: 01 April 2024 Revised: 20 May 2024 Accepted: 14 June 2024

¹ รองศาสตราจารย์, คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง 282 ถนนรามคำแหง แขวงหัวหมาก เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร 10240, อีเมล: yahprung@hotmail.com

The awkwardness of interpretation of Islam and democracy: A case study of the administration of Islamic affairs in Thailand according to the Islamic Organization Administration Act 1997 (2540).

Abstract

Muhammad Ilyas Yahprung²

The Thai Muslims have been challenged by the coming of new values, especially, that which arising from the process of democratization of the Thai politic. Perceived by Muslims as un-Islamic, these values, among which are the rights of people to elect their leader, have to be readjusted and reinterpreted to suit the Islamic framework. The result is awkwardness, it achieves neither democratic objectives nor an Islamic one, worst still it monopolizes power to some actors, and excluding the rights of the entire Muslims communities. The Islamic Organization Administration Act 1997 (2540), the law governing Islamic affairs in Thailand is the best example of such awkwardness. The Act gives the position of Imam to be in office for life, the proponents insisted that there is no term limit for religious position of Imam in Islam. Then the Act gives the rights to Imam to elect Provincial Islamic Committee (PIC) which its members hold the position of 6 years in office. This provision denies ordinary Muslim's rights in the community. The Central Islamic Council of Thailand (CICOT) – the organization administering Muslim affairs at the national level, and Chularatchamontri – the highest religious authority of Muslim communities in Thailand also suffered from similar results. This article demonstrates the shortcomings of traditional interpretation of Islam and democracy, and provides the alternative interpretations which benefit Muslim community. It also proposes new ideas of Islamic Organization Administration in Thailand.

Keywords: Islam, Democracy awkwardness, The Islamic Organization Administration Act 1997 (2540), the Thai Muslims

Received: 01 April 2024 Revised: 20 May 2024 Accepted: 14 June 2024

² Associate Professor, Faculty of Political Science, Ramkhamhaeng University, 282 Ramkhamhaeng Road, Hua-Mark, Bangkapi, Bangkok 10240, E-mail: yahprung@hotmail.com

บทนำ

ระบบการบริหารกิจการอิสลามในประเทศไทย

ประชากรมุสลิมในสังคมไทยมีประมาณ 3.6 ล้านคน³ กระจายตัวอยู่ทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ แต่ภาคกลางและภาคใต้มีจำนวนมุสลิมอาศัยอยู่มากที่สุด โดยมุสลิมมักอยู่รวมกันเป็นชุมชนและมีมัสยิดตั้งอยู่ในใจกลางของชุมชน มัสยิดเปรียบเสมือนจุดศูนย์กลางของวงกลมที่ผูกผู้คนในชุมชนเข้าด้วยกัน ด้วยข้อบัญญัติในศาสนาอิสลามนั้นกำหนดให้ผู้ชายที่บรรลุนิติภาวะ (อายุประมาณ 15 ปี) และเป็นผู้ที่มีร่างกายแข็งแรง ไม่มีความพิการทางสติปัญญา จะต้องไปละหมาดวันศุกร์ (ละหมาดญุมอัต) ณ มัสยิด นอกจากนั้นมัสยิดยังเป็นสถานที่ประกอบศาสนกิจและใช้เป็นสถานที่ขับเคลื่อนกิจกรรมทางสังคมในชุมชน เช่น สถานศึกษาศาสนาขั้นพื้นฐานสำหรับเยาวชน สถานที่แต่งงาน (นิเคห์) หรือสถานที่ประชุมฝึกอบรมให้ความรู้แก่สมาชิกในชุมชน อีกทั้งมัสยิดยังเป็นสถานที่ระดมความช่วยเหลือแก่บุคคลหรือชุมชนที่ประสบภัยพิบัติ เป็นต้น จากตัวเลขของสำนักงานคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทยพบว่า ภาคกลางมีมัสยิดจำนวน 352 แห่ง ภาคใต้มีจำนวน 4600 แห่ง ขณะที่ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคตะวันออกมีมัสยิดรวมกันทั้งสิ้น 152 แห่ง (คณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย 2560, น. 154)

ในระดับจังหวัด จังหวัดใดที่มีมัสยิดตั้งแต่ 3 แห่งขึ้นไป สามารถจัดตั้งคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดได้ ปัจจุบันมีคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดมีทั้งสิ้น 41 จังหวัด ตามพระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม พุทธศักราช 2540 (คณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย 2560, น. 162) ซึ่งเป็นกฎหมายที่ใช้ควบคุมดูแลการบริหารกิจการอิสลามในประเทศไทย โดยกำหนดให้คณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด (กอจ.) มีหน้าที่ให้คำปรึกษาและเสนอความเห็นเกี่ยวกับศาสนาอิสลามต่อผู้ว่าราชการจังหวัด นอกจากนั้นยังมีหน้าที่ออกประกาศและให้คำรับรองเกี่ยวกับกิจการศาสนาอิสลาม ตลอดจนกำกับดูแลและตรวจตราการบริหารงานของมัสยิดในจังหวัดนั้น ๆ ตามมาตรา 26 ของ พรบ. การบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม พ.ศ. 2540

สำหรับในระดับชาตินั้น คณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย (กอท.) ซึ่งมีจุฬาราชมนตรีเป็นประธาน เป็นองค์กรที่มีหน้าที่กำกับดูแลคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดและกรรมการมัสยิด นอกจากนั้นยังมีหน้าที่ออกประกาศและให้คำรับรองเกี่ยวกับกิจการอิสลาม ส่งเสริมและสนับสนุนการจัดกิจกรรมทางศาสนาและการศึกษาศาสนาอิสลาม ตลอดจนประสานงานกับส่วนราชการที่เกี่ยวข้องในกิจการที่เกี่ยวกับศาสนาอิสลาม ตามมาตรา 18 ของ พรบ. 2540

ในรอบ 25 ปีที่ผ่านมา นับตั้งแต่มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม สังคมมุสลิมไทยได้เปลี่ยนแปลงไปตามบริบททางสังคมไทยซึ่งเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงและความท้าทายใหม่ ๆ นานับประการ เช่น การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่มีการแข่งขันและการแข่งขันทรัพยากรอย่างเข้มข้นมากยิ่งขึ้น

³ ข้อมูลจากสำนักงานสถิติแห่งชาติ ปี 2561

ส่งผลให้กลุ่มผู้เปราะบางในสังคมต้องตกอยู่ในภาวะยากจนมากยิ่งขึ้น จากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคม (Socio-economic Survey: SES) พบว่าการกระจุกตัวของความมั่งคั่งของไทยนั้นจัดอยู่ในอันดับต้นๆ ของประเทศในแถบเอเชีย (Credit Suisse, 2018) ในด้านการเมืองนั้นความตระหนักรู้ในทางการเมืองและความต้องการมีส่วนร่วมในทางการเมืองของประชาชนเพื่อบริหารจัดการทรัพยากรสาธารณะและ การตรวจสอบการบริหารจัดการของภาครัฐได้ก่อให้เกิดขบวนการภาคประชาชนที่หลากหลายอันเป็นผล มาจากรัฐธรรมนูญฉบับประชาชน พุทธศักราช 2540 พร้อม ๆ กันนั้นก็ได้มีกระแสความคิดและคุณค่าในแบบเสรีนิยมไหลบ่าเข้ามาในสังคมไทยอย่างท่วมท้น ทั้งเรื่องสิทธิมนุษยชน ความเท่าเทียมและความหลากหลายทางเพศ ตลอดจนความคิดและความหมายใหม่เกี่ยวกับครอบครัวที่ไม่ใช่ประกอบด้วยพ่อที่เป็นเพศชายและแม่เป็นเพศหญิงในแบบจารีตอีกต่อไป เป็นต้น

พร้อม ๆ กับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ความคิดเชิงอนุรักษนิยม-ชาตินิยมไทยที่เน้นความเป็นไทยโดยมีพุทธศาสนาเป็นแกนหลัก (ethno-religious nationalism) ได้ก่อตัวขึ้นอย่างรวดเร็วและแพร่กระจายก่อให้เกิดกระแสการต่อต้านอิสลามอย่างที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน ทั้งการต่อต้านการสร้างมัสยิดโดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคเหนือและภาคอีสาน การต่อต้านนิคมอุตสาหกรรมฮาลาล การใช้วาจากรรมประทุษร้าย (Hate speech) ต่อมุสลิม โดยกระแสการเกลียดกลัวและต่อต้านอิสลาม (Islamophobia) นี้ มีสาเหตุมาจากหลายปัจจัยทั้งปัจจัยภายในประเทศ เช่น ปัญหาความไม่สงบในสามจังหวัดชายแดนใต้ ปัญหาทางการเมืองของไทยที่ฝ่ายอนุรักษนิยมได้ขึ้นมายึดอำนาจและต้องการสร้างความชอบธรรมโดยใช้ความเป็นชาตินิยมไทย-พุทธเป็นอุดมการณ์รองรับ ตลอดจนปัจจัยภายนอกประเทศเช่นสงครามต่อต้านการก่อการร้ายที่นำโดยสหรัฐอเมริกา การระเบิดพระพุทธรูปในอัฟกานิสถานโดยกลุ่มตอลิบาน รวมทั้งเหตุการณ์การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์โรฮิงญาในพม่า เป็นต้น

เฉพาะสังคมมุสลิมในสังคมไทยซึ่งมีความแตกต่างหลากหลายทั้งในเชิงของบริบททางสังคมวัฒนธรรมและการยึดถือในแนวทางคำสอน การปฏิบัติข้อมูลข่าวสารอินเทอร์เน็ตและสื่อสังคมออนไลน์ทำให้สังคมมุสลิมเกิดภาวะการแตกกระจาย (fragmented) มากยิ่งขึ้นเมื่อมุสลิมทั่วไปสามารถเข้าถึงความรู้และตัวบททางศาสนาได้อย่างง่ายดาย อีกทั้งสามารถตั้งคำถาม วิพากษ์วิจารณ์ความรู้เดิมและตั้งคำถามกับการยึดครองตำแหน่งแห่งที่และผลประโยชน์ในสถาบันทางศาสนาของผู้รู้เดิมได้อย่างสะดวกง่ายดายผ่าน Platforms ต่าง ๆ ของสื่อสังคมออนไลน์โดยไม่ต้องเผชิญหน้ากันในทางกายภาพอีกด้วย ปรากฏการณ์เช่นนี้ส่งผลให้ สิทธิอำนาจ (authority) ทางศาสนามีได้ผูกขาดอยู่เฉพาะกลุ่มชนชั้นผู้รู้ (อุลาม่า) เดิมที่ยึดโยงกับสถาบันทางศาสนาอีกต่อไป

ขณะเดียวกันนักเรียนนักศึกษาที่สำเร็จการศึกษามาจากโลกอาหรับซึ่งมีจำนวนมากขึ้นเนื่องจากความสะดวกในการเดินทางและค่าใช้จ่ายถูกลงก็มีการรวมตัวเป็นกลุ่มก้อนที่มีความเป็นอิสระทางความคิดมากขึ้น มีแนวของการตีความตัวบททางศาสนาที่เคร่งครัด ตลอดจนมีวิถีปฏิบัติที่แตกต่างไปจากการยึดมั่นในหลักความเชื่อทางศาสนาแบบเดิม ทำให้เกิดกลุ่มทางความคิดที่หลากหลาย ความเห็นที่ไม่ลงรอยและเกิดความเป็นปฏิปักษ์ต่อกันระหว่างกลุ่มความคิดทางศาสนากลุ่มต่าง ๆ เช่น กลุ่มชะลาฟี (กลุ่มความคิดที่ต้องการทำให้อิสลามบริสุทธิ์

จากวัฒนธรรมทางสังคม) และกลุ่มผู้รู้ศาสนาของสำนักจุฬาราชมนตรี หรือระหว่างกลุ่มชะละฟีด้วยกันเองที่มีแนวการยึดถือตัวอย่างเคร่งครัดได้นำมาซึ่งความขัดแย้งภายในของสังคมมุสลิมอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน การยึดตัวบททางศาสนาอย่างเคร่งครัดโดยไม่ได้ให้ความสำคัญกับบริบทของสังคมไทย ยิ่งก่อให้เกิดการกระทบกระทั่งความเชื่อของชาวพุทธและขยายกลายเป็นประเด็นสร้างความเกลียดชังระหว่างพุทธและมุสลิมอีกด้วย (Yahprung 2018, น. 35)

การเกิดขึ้นของธนาคารอิสลามแห่งประเทศไทยและเครือข่ายด้านผลประโยชน์ทางการเงินในปี พ.ศ. 2540 (พรบ.ธนาคารอิสลาม 2540) ที่ผู้นำศาสนาได้เข้าไปเป็นกรรมการธนาคาร หรือเข้าดำรงตำแหน่ง ที่ปรึกษา ทำให้กิจการศาสนาอิสลามมิใช่เป็นกิจการการกุศล หรือเป็นเพียงกิจกรรมในเชิงพิธีกรรมที่จำกัดอยู่แค่ขอบรั้วของมัสยิดโดยไม่ได้ยึดโยงกับผลประโยชน์ทางโลกอีกต่อไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งสิ่งที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมหาศาลในการบริหารกิจการอิสลามในสังคมไทยคือการก่อกำเนิดขึ้นของอุตสาหกรรม ฮาลาลที่มีมูลค่ามหาศาล ทั้งนี้เนื่องจากการส่งออกสินค้าประเภทอาหารไปยังประเทศในตะวันออกกลางนั้น มีการเจริญเติบโตอย่างก้าวกระโดด และสินค้าประเภทอาหารที่ส่งออกไปยังประเทศมุสลิมเหล่านั้นจะต้องได้รับมาตรฐานว่ามีคุณภาพและสะอาดเป็นที่อนุมัติตามศาสนบัญญัติ หรือที่เรียกว่า “ฮาลาล”

การที่พ.ร.บ. บริหารองค์กรศาสนาอิสลามฯ ได้กำหนดให้คณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย (กอท.) เป็นผู้ออกใบอนุญาตรับรองฮาลาลแก่ผลิตภัณฑ์ (มาตรา 18 (9)) จึงเป็นการบริหารกิจการอิสลามที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ที่มีมูลค่ามหาศาล ยิ่งเมื่อประเทศไทยได้รื้อฟื้นความสัมพันธ์ทางการทูตกับประเทศซาอุดีอาระเบียขึ้นมาอีกครั้งหลังจากหยุดชะงักไปกว่า 3 ทศวรรษ ยิ่งทำให้การค้าการลงทุนในกิจการฮาลาลขยายตัวอย่างสูงภูมิภาคตะวันออกกลางอย่างรวดเร็ว

อย่างไรก็ตามผลกระทบในเชิงวัฒนธรรมของการออกใบอนุญาตดังกล่าวก็เกิดขึ้นเป็นวงกว้าง กล่าวโดยสรุปคือชาวพุทธเห็นว่าการออกใบอนุญาตฮาลาลเป็นการคุกคามทางวัฒนธรรมเพราะทำให้ชาวพุทธต้องบริโภคผลิตภัณฑ์ที่มีเครื่องหมายแสดงถึงความเป็นศาสนาซึ่งเป็นการเบียดบังและรุกเข้าไปในวิถีชีวิตของชาวพุทธ ขณะเดียวกันชาวพุทธต้องจ่ายราคาสูงขึ้นเพราะผู้ประกอบการได้บวกราคาค่าต้นทุนในเรื่องการขอใบอนุญาตและกระบวนการตรวจสอบต่าง ๆ เข้าไปในผลิตภัณฑ์เอาไว้แล้ว (ดอน ปาตานและคณะ 2561, หน้า 15)

1.ภาวะความลักลั่นระหว่างประชาธิปไตยและอิสลามตามการตีความของมุสลิมไทย

การเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยและสังคมมุสลิมในสังคมไทยตลอดจนปฏิสัมพันธ์ระหว่างสังคมมุสลิมและสังคมไทยที่เปลี่ยนไปอันเกิดจากภาวะดังกล่าวได้ก่อให้เกิดภาวะลักลั่น (awkward) หลายประการ เช่น กิจการศาสนาอิสลามที่เคยจำกัดอยู่ในวงแคบ ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารมัสยิดและพิธีกรรมทางศาสนา กลับขยายวงออกไปสู่ปริมณฑลสาธารณะ (public sphere) ที่ผูกโยงกับผลประโยชน์สาธารณะ (public interests) และส่งผลกระทบต่อประชาชนทั้งประเทศเช่นกิจการฮาลาลดังที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น ทั้งนี้โดยหลักการบริหารนโยบายสาธารณะในระบอบประชาธิปไตยนั้นการใดที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์สาธารณะจะต้องมีความโปร่งใส

และประชาชนสามารถตรวจสอบได้ (พัชรีย์ สิริโรส, 2561, น. 27) แต่การบริหารองค์กรอิสลามมิได้ออกแบบมาจากความคิดในเรื่องประชาธิปไตย หากแต่เป็นการตีความอิสลามที่ให้ความสำคัญกับความรู้ศาสนาของตัวบุคคล อันมีสมมุติฐานมาจากความเชื่อและโลกทัศน์ที่ว่า เมื่อตัวบุคคลมีความรู้ในศาสนาจะมีความยำเกรงต่อพระเจ้า อันส่งผลต่อการยับยั้งมิให้กระทำความผิดทั้งในทางส่วนตัว (private life) และในทางสาธารณะ (public life) ซึ่งผู้ที่มีความรู้จะได้รับความเคารพจากสาธารณชน กระบวนการให้ได้มาซึ่งผู้นำในอิสลามจึงต้องแตกต่างจากวิธีการเลือกตั้งในระบอบประชาธิปไตยที่ไม่คำนึงถึงความรู้ศาสนาอิสลาม หากแต่ใช้เสียงข้างมากลากไป (Yusuf, 1988, p.293) นี่ไม่นับรวมว่ากระแสความคิดหลักที่ครอบงำสังคมมุสลิมนั้นเห็นว่ากระบวนการทางประชาธิปไตยขัดกับหลักการของอิสลาม

พรบ.การบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม 2540 ซึ่งกำหนดให้อิหม่ามของมัสยิดที่ได้รับการจดทะเบียนเป็นผู้เลือกกรรมการอิสลามประจำจังหวัดซึ่งมีวาระการดำรงตำแหน่ง 6 ปี (มาตรา 23 ววรรค 2) โดยมีฐานคิดว่าผู้ที่เป็นอิหม่ามย่อมเป็นผู้ที่มีความรู้ทางศาสนามากกว่าบุคคลอื่นในชุมชนดังนั้นจึงเป็นผู้ที่มีสิทธิอำนาจ (authority) ในการตัดสินใจในการเลือกคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด แต่ตำแหน่งอิหม่ามเป็นตำแหน่งที่ไม่มีวาระนั้นคือเป็นตำแหน่งตลอดชีวิต เนื่องจากในขณะนั้นได้มีการตีความหลักการอิสลามว่าในจารีตทางความคิดและการปฏิบัติของศาสนาอิสลามนั้นอิหม่ามเป็นตำแหน่งที่มีฐานมาจากความรู้ทางศาสนาจนเป็นที่ยอมรับของชุมชน มิใช่ตำแหน่งที่ได้มาจากการเลือกตั้ง และในจารีตของอิสลามนั้นตำแหน่งนี้ก็ไม่เคยมีวาระอีกด้วย (Yusuf, 1988, p.293) ความอิหลักอิเหลือในเรื่องวาระการดำรงตำแหน่งจึงเกิดขึ้น นั่นคืออิหม่ามซึ่งดำรงตำแหน่งตลอดชีวิตเป็นผู้เลือกกรรมการอิสลามประจำจังหวัดซึ่งมีวาระ 6 ปี ผลก็คือไม่ว่ากรรมการอิสลามประจำจังหวัดชุดใด อิหม่ามคนเดิมจะเป็นผู้เลือกทั้งสิ้น เว้นแต่อิหม่ามคนดังกล่าวเสียชีวิตหรือโดนให้ออกจากความผิด (มาตรา 40)

โดยในกระบวนการนี้ นอกจากเกิดความอิหลักอิเหลือแล้ว การให้อิหม่ามแต่เพียงผู้เดียวเป็นผู้มีสิทธิเลือกกรรมการอิสลามประจำจังหวัดยังเป็นการกีดกันมิให้สมาชิกในชุมชนเข้ามีส่วนร่วมในการเลือกกรรมการอิสลามประจำจังหวัดซึ่งต้องมาทำหน้าที่บริหารกิจการอิสลามอันเป็นกิจการสาธารณะของชุมชนอีกด้วย

การที่อิหม่ามเป็นผู้เลือกคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด โดยยอมรับว่าคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดเป็นตำแหน่งที่มีวาระ ชี้ให้เห็นว่าอิหม่ามยอมรับความคิดในทางประชาธิปไตยว่า ตำแหน่งสาธารณะ (ไม่ใช่ตำแหน่งในทางศาสนาซึ่งความคิดนี้ใช้กับอิหม่าม) จำเป็นต้องมีการเลือกตั้งและมีวาระ

คำถามก็คือ เมื่อยอมรับเช่นนั้นแล้ว เหตุใดจึงกันไม่ให้ประชาชนมีสิทธิเลือกกรรมการอิสลามประจำจังหวัด?

การให้ได้มาซึ่งคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย (กอท.) ซึ่งมีวาระการดำรงตำแหน่ง 6 ปี เช่นเดียวกับกรรมการอิสลามประจำจังหวัดนั้นแตกต่างจากกระบวนการให้ได้มาซึ่งคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด (กอจ.) กล่าวคือ คณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดส่งตัวแทนจังหวัดละ 1 คนเข้ามาเป็นกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย และมีกรรมการอีกจำนวนหนึ่งที่มาจากการแต่งตั้งโดยจุฬาราชมนตรี (มาตรา 16) กล่าว

ได้ว่าคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย ซึ่งทำหน้าที่บริหารกิจการอิสลามในประเทศไทยอันเป็นกิจการสาธารณะนั้น ขาดกระบวนการการมีส่วนร่วมของประชาชนในเรื่องที่มาของตำแหน่งอันส่งผลไปยังกระบวนการบริหารและการตรวจสอบ รวมไปถึงความมีประสิทธิภาพของการทำงานที่สะท้อนถึงผลประโยชน์สาธารณะอีกด้วย

สำหรับตำแหน่งจุฬาราชมนตรีนั้นเป็นตำแหน่งที่ได้รับการเลือกตั้งจากกรรมการอิสลามประจำจังหวัดทั่วประเทศ (มาตรา 6 วรรค 2) ซึ่งเช่นเดียวกับตำแหน่งอิหม่าม โดยจุฬาราชมนตรีนั้นเป็นตำแหน่งตลอดชีวิต ไม่มีวาระ เนื่องจากมีการตีความว่าตำแหน่งจุฬาราชมนตรีคือตำแหน่งที่เทียบได้กับตำแหน่งมุฟตีโดยมาจากการคัดเลือกและไม่มีวาระในระบอบการปกครองในอิสลาม ความอหิหลักอหิเลื้อเกิดขึ้นเช่นเดียวกับกระบวนการให้ได้มาซึ่งคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด เมื่อมีการนำเอากระบวนการทางประชาธิปไตยมาเลือกตำแหน่งทางศาสนาที่ได้รับการอธิบายว่าไม่ต้องมีวาระ

2. อิสลามกับประชาธิปไตย: สองแนวคิดที่ยังไม่ลงตัวในสังคมมุสลิมไทย

มโนทัศน์หรือความคิดรวบยอด (concept) เรื่องประชาธิปไตยเป็นมโนทัศน์ที่มีการแข่งขันช่วงชิงความหมายกันมากที่สุดในบรรดามโนทัศน์ต่าง ๆ ที่ปฏิบัติการอยู่ในสังคม ความคิดและความหมายรวมทั้งภาคปฏิบัติเกี่ยวกับประชาธิปไตยได้รับการอธิบาย ตีความ อย่างหลากหลาย และมักไม่คงเส้นคงวา ขึ้นอยู่กับสภาพการแข่งขันและการต่อรองกันของตัวแสดงและสถาบันต่าง ๆ ในระบอบการเมืองการปกครองในสังคมนั้น ๆ ความหมายหรือความจริงหรือความรู้เกี่ยวกับประชาธิปไตยเป็นผลจากการแข่งขันช่วงชิงและการต่อรองดังกล่าว ดังที่ นิซเซต์ ชีให้เห็นว่า ความจริงหรือความหมายที่ได้รับการยอมรับจากสังคมมิใช่ความจริงหรือความหมายนั้นเป็นความจริงในตัวมันเองหรือเป็นสัจธรรมหากแต่เพราะความหมายหรือความจริงนั้นได้รับการส่งเสริมและค้ำยันจากสถาบันในสังคมที่มีอำนาจอยู่ในขณะนั้น (Nietzsche, Smith, trans.1996, p.23) ในแง่นี้สังคมใดที่มีสถาบันเชิงจารีตและมีลักษณะอำนาจนิยมที่เข้มแข็งซึ่งมักจะเป็นปฏิปักษ์กับประชาธิปไตย ความรู้ความจริงและความหมายเกี่ยวกับประชาธิปไตยย่อมถูกสร้าง (constructed) ให้เป็นสิ่งแปลกปลอม ไม่เหมาะสม หรือเข้ากันไม่ได้กับสังคม ตัวอย่างที่ชัดที่สุดของการสร้างความรู้ความหมายในลักษณะดังกล่าวคือ ความรู้และความหมายเกี่ยวกับอิสลามกับประชาธิปไตย ในสังคมที่ถูกควบคุมด้วยสถาบันทางการเมืองแบบอำนาจเบ็ดเสร็จ เช่น ซาอุดีอาระเบียรวมทั้งประเทศในแถบอ่าวที่มีระบอบการปกครองในลักษณะนี้ อิสลามกับประชาธิปไตยถูกสร้างให้มีความหมายเป็นสองขั้วตรงข้ามที่เป็นปฏิปักษ์ต่อกันและยากที่จะประนีประนอมกันได้ การตีความตัวบททางศาสนา หลักสูตรการศึกษา จึงล้วนสร้างความรู้และความหมายของประชาธิปไตยไปในทิศทางที่ไม่เป็นมิตรต่ออิสลาม

ขณะที่ความหมายและความรู้เกี่ยวกับประชาธิปไตยในอินโดนีเซียและมาเลเซียมีลักษณะที่แตกต่างออกไปจากซาอุดีอาระเบียและประเทศในแถบอ่าว สำหรับมุสลิมอินโดนีเซียและมาเลเซียแล้วประชาธิปไตยเป็นระบอบการเมืองการปกครองที่เปิดทางให้มุสลิมสามารถบรรลุเป้าหมายทางศาสนาได้อย่างราบรื่น นั่นคือ

ประชาธิปไตยช่วยให้มีเสรีภาพในการดำเนินชีวิตทางความศรัทธา ขณะเดียวกันมุสลิมสามารถสร้างสังคม ที่ประชาชนธรรมดาที่มีอำนาจรับผิดชอบต่อชุมชนของตนเอง และยังไปกว่านั้นคุณค่าที่เป็นส่วนประกอบและเป็น ส่วนสำคัญในการให้ได้มาซึ่งการอยู่ร่วมกันในสังคมในระบอบประชาธิปไตย เช่น คุณค่าเรื่องเสรีภาพในการ แสดงออก (freedom of expression) ความยุติธรรม (justice) การเคารพในสิทธิส่วนบุคคล (rights of individual) ความโปร่งใสตรวจสอบได้ (transparency) ธรรมาภิบาล (good governance) ล้วนเป็นคุณค่า ที่ถูกเชิดชูไว้ในคัมภีร์อัลกุรอาน และอัลหะดีษ ซึ่งอิสลามต้องการบรรลุถึงสังคมที่มีลักษณะอันพึงประสงค์เช่นนี้

กระแสความคิดของนักกิจกรรม นักคิด นักวิชาการศาสนาชาวมุสลิมในภูมิภาคนี้จึงเป็นไปในทิศทางที่ ยืนยันว่าความเป็นประชาธิปไตยเป็นหลักการที่มีอยู่ในคำสอนของอิสลาม โดยเฉพาะหลักการเรื่องการปรึกษาหารือ หรือ “ชูรอ” พวกเขายืนยันด้วยว่าในตัวบทของอิสลามนั้นยังเต็มไปด้วยคำสอนเรื่องความเป็นพหุสังคม (pluralistic society) ความมีขันติธรรม (tolerance) สิทธิของมนุษย์ (human rights) (Ibrahim, 2014, หน้า 248) นี่เป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้กลุ่มขบวนการเคลื่อนไหวทางศาสนาซึ่งมีเครือข่ายและสมาชิกมากที่สุดทั้ง มุฮัมมาดียะฮ์และนะญดัตตุลลามาร์ ซึ่งมีสมาชิกรวมกันกว่า 70 ล้านคนในอินโดนีเซียยืนยันว่า เมื่อมองในมิติ ทางการเมืองการปกครอง จะพบว่าแก่นแท้และจิตวิญญาณของอิสลามนั้นมีลักษณะของความเป็นประชาธิปไตย (democratic) ขณะที่ Yusuf ชี้ว่าปฏิสัมพันธ์ระหว่างศาสนา วัฒนธรรม และการเมืองในกระบวนการทาง ประชาธิปไตย (democratization) ที่มีมาอย่างต่อเนื่องยาวนานทำให้ผู้คนในภูมิภาคนี้ มีลักษณะประนีประนอม และมีความเป็นนักปฏิบัตินิยม (pragmatism)⁴ (Yusuf, 1998, p.287) กล่าวเฉพาะประเทศไทยนั้นการที่มุสลิม เข้าไปมีส่วนร่วมและปฏิสัมพันธ์กับการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยในหลายระลอกตั้งแต่การอภิวัฒน์ ประชาธิปไตย 2475 ต่อเนื่องมาจนถึงการพัฒนาประชาธิปไตยตั้งแต่ทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา ซึ่งมีนักการเมืองมุสลิมกระจายตัวเข้าไปสู่พรรคการเมืองต่าง ๆ เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อทัศนะ ที่ดีต่อประชาธิปไตย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำเอาหลักการและคุณค่าของประชาธิปไตยไปปกป้องสิทธิของมุสลิมในฐานะชน กลุ่มน้อย (Yusuf, 1998, p. 288) ดังนั้นสำหรับมุสลิมไทยแล้วประชาธิปไตยไม่เคยเป็นปฏิปักษ์อย่างสิ้นเชิงกับ อิสลามดังที่ประเทศในโลกอาหรับบางประเทศพยายามประกอบสร้างความรู้เกี่ยวกับประชาธิปไตยและอิสลาม ให้ออกมาในลักษณะนี้

เช่นเดียวกับมโนทัศน์เรื่องประชาธิปไตย มโนทัศน์เรื่องอิสลามนั้นก็มีการแข่งขันแย่งชิงความหมายกัน อยู่ตลอดเวลา อิสลามคืออะไร ใครเป็นผู้พูดในฐานะที่เป็นตัวแทนของอิสลาม อิสลามที่แท้จริงที่ถูกต้องคืออะไร หรืออาจกล่าวโดยสรุปดังที่ Ibrahim ชี้ว่า การถกเถียงพูดคุยเกี่ยวกับอิสลามหรือวาทกรรมเกี่ยวกับอิสลามนั้น ไม่อาจพิจารณาแยกออกจากสภาพทางสังคมที่วาทกรรมนั้นดำเนินอยู่ (Ibrahim, 2014, p. xvii)

การตีความตัวบททางศาสนาทั้งคัมภีร์อัลกุรอานและอัลหะดีษก็เต็มไปด้วยความเห็นต่างหลากหลาย นอกจากนั้นการใช้คำว่า “อิสลาม” ซึ่งเป็นมโนทัศน์ในเชิงนามธรรมในความหมายของเอกพจน์ ทำให้อิสลาม

⁴ คือไม่ยึดถืออุดมการณ์เป็นที่ตั้งและขับเคลื่อนทุกอย่างเพื่อไปสู่อุดมการณ์นั้นโดยไม่คำนึงถึงสภาพสังคมการเมือง หรือ ตรวจสอบอุดมการณ์นั้นว่ามีความเป็นภาวะวิสัย (objective) หรือไม่

ในความหมายดังกล่าวตัดขาดออกจากสังคมมุสลิมซึ่งมีความหลากหลาย มีตัวแสดงมากมาย ขณะเดียวกันสังคมมุสลิมก็ไม่ได้เป็นสังคมที่ถูกกำกับด้วยศาสนาอิสลามแต่เพียงอย่างเดียว หากแต่ยังมีวัฒนธรรมท้องถิ่น ประวัติศาสตร์ ตลอดจนเส้นทางของพัฒนาการทางการเมือง ชนชั้น แตกต่างกันในแต่ละสังคม ปัจจัยเหล่านี้ล้วนมีผลต่อความเป็นอิสลามของสังคมนั้น ๆ “อิสลามที่แท้จริง (true Islam)” จึงเป็นมโนทัศน์ที่มีการปะทะแข่งขัน ช่งชิงกันเพื่อให้ความหมายจากกลุ่มต่าง ๆ โดยขึ้นอยู่กับอำนาจของกลุ่มนั้นว่ามีมากน้อยเพียงใด ด้วยเหตุนี้เราจึงพบว่าความหมายของ “อิสลามที่แท้จริง” ที่อธิบายโดยกลุ่มชะลาฟี (salafi) ในประเทศซาอุดีอาระเบีย ซึ่งมีทั้งอำนาจเงินและอำนาจทางศาสนาในฐานะที่เป็นที่ตั้งของศาสนสถานศักดิ์สิทธิ์คือ มหาวิหารอัลกะอ์บะฮ์ และมัสยิดนะบะวี (มัสยิดฮารอมและมัสยิดศาสนทูตมุฮัมมัด ชล. ซึ่งตั้งอยู่ในเมืองเมกกะและเมืองมะดีนะฮ์ตามลำดับ)

อิสลามที่แท้จริงของกลุ่มชะลาฟีคืออิสลามที่มีความหมายตามตัวบททางศาสนาอย่างเคร่งครัด โดยถือว่านักปราชญ์ทางศาสนายุคต้นของอิสลามบางคนเท่านั้นที่อธิบายอิสลามได้อย่างถูกต้องและถ้ามุสลิมต้องการเข้าใจอิสลามที่แท้จริงจำเป็นต้องยึดถือตามคำอธิบายของนักปราชญ์ดังกล่าว และอิสลามที่แท้จริงตามคำอธิบายของกลุ่มชะลาฟีถือว่ามุสลิมที่แท้จริงต้องเป็นผู้ที่ภักดีต่อผู้นำโดยไม่มีเงื่อนไข ขณะที่ “อิสลามที่แท้จริง” ของกลุ่มมุสลิมที่ยึดถือหลักศรัทธาอัลอะชาอีเราะห์ (asha'rah) ซึ่งไม่เห็นด้วยกับแนวคิดที่แข็งทื่อของกลุ่มชะลาฟี โดยเห็นว่า อิสลามที่แท้จริงจำเป็นต้องยึดถือความคิดความเห็นของบรรดานักปราชญ์ทางศาสนาโดยไม่แบ่งแยกว่าเป็นนักปราชญ์ทางศาสนารุ่นก่อนหรือรุ่นหลัง (Kamali, 2015, p. 35) ในทำนองเดียวกัน “อิสลามที่แท้จริง” ของกลุ่มอัลกออิดะฮ์ที่มีนายอุซามะ บินลาดีน เป็นผู้นำ หรือ “อิสลามที่แท้จริง” ของกลุ่ม ISIS และกลุ่มตอลิบานในอัฟกานิสถานนั้นก็ย่อมมีความหมายแตกต่างกัน

Bayat (2007) ชี้ว่าการมองประชาธิปไตยว่าเข้ากันได้หรือเข้ากันไม่ได้กับอิสลามนั้นเป็นการมองประชาธิปไตยในมุมมองของตัวบททางศาสนา (textual base) กล่าวคือ เมื่อพูดถึงประชาธิปไตย มุสลิมมักกางคัมภีร์อัลกรุอันและอัลหะดีษเพื่อดูหรือพิสูจน์ว่าในคัมภีร์อัลกรุอันและอัลหะดีษเขียนเกี่ยวกับประชาธิปไตยไว้หรือไม่และถ้าเขียนไว้ตัวบทกล่าวเขียนไว้ว่าอย่างไร โดยไม่ได้มองว่าชุมชนมุสลิมอ่านหรือเข้าใจตัวบทในคัมภีร์อย่างไรในชีวิตประจำวัน และการที่มุสลิมเข้าใจตัวบทอย่างไรในชีวิตประจำวันนั้นขึ้นอยู่กับบทบาทของตัวแสดงและสถาบันต่าง ๆ ในสังคมที่มีอิทธิพลต่อความเข้าใจนั้น โดยเฉพาะอิทธิพลของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม (social movement) ที่มักเป็นผู้กำหนดหรืออธิบายว่า “อิสลามที่แท้จริง” คืออะไร โดย Bayat ชี้ว่า เมื่อปัจจัยที่มีอิทธิพลเปลี่ยนแปลง ความเข้าใจของมุสลิมต่อตัวบทนั้นก็เปลี่ยนแปลงไปด้วย (หน้า 4)

ความอิทธิพลเหลือที่ที่เกิดขึ้นในการตีความอิสลามกับประชาธิปไตยที่แสดงออกผ่านพรบ. บริหารองค์กรอิสลาม 2540 เกิดจากปัจจัยต่าง ๆ ข้างต้นนั่นเอง กล่าวโดยสรุปคือ เมื่อพลังของขบวนการเคลื่อนไหวภาคประชาชนมีความเข้มแข็งและสามารถผลักดันให้เกิดรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 หรือที่เรียกว่า “รัฐธรรมนูญฉบับประชาชน” ขึ้นได้นั้น ทั้งตัวแสดงทางการเมือง เช่น นักการเมือง นักกิจกรรมทางสังคม ปัญญาชนสาธารณะ ผู้นำตามธรรมชาติ ฯลฯ และสถาบันทางการเมืองที่เกิดจากรัฐธรรมนูญต่างก็มีอิทธิพลต่อความเข้าใจในเรื่อง

อิสลามและประชาธิปไตยของมุสลิมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นความเข้าใจในทิศทางของความเข้ากันได้ระหว่างสองมโนทัศน์นี้ ความต้องการในการปฏิรูปให้การบริหารกิจการอิสลามมีความเป็นประชาธิปไตยจึงเกิดขึ้นอย่างแรงกล้าและกว้างขวาง เราจึงเห็นคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด (กอจ.) และคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย (กอท.) มาจากการเลือกตั้งของมุสลิมแม้เป็นการเลือกตั้งทางอ้อมโดยมีวาระการดำรงตำแหน่งขณะที่กฎหมายเดิมคือ “พระราชกฤษฎีกาว่าด้วยการสาสนูปถัมภ์ฝ่ายอิสลาม (เขียนตามต้นฉบับเดิม) พ.ศ. 2488 นั้น คณะกรรมการทั้งสองระดับมาจากการแต่งตั้งจากกระทรวงมหาดไทยและไม่มีวาระการดำรงตำแหน่ง

อย่างไรก็ดี ศาสนาอิสลามก็เช่นเดียวกับศาสนาอื่น ๆ คือมีลักษณะของความเป็นจารีตสูงคือต้องการรักษาระเบียบแบบแผนการดำเนินชีวิตที่ต่อเนื่องมาจากอดีต แม้อิสลามไม่ได้มีลักษณะของการปฏิเสธหรืออุดหนุนการเปลี่ยนแปลง แต่ด้วยระบอบความคิดอิสลามที่เชื่อว่าอดีตที่ได้รับการสถาปนาขึ้นโดยศาสนทูตมุฮัมมัด (ช.ล.) และบรรดาอัครสาวกของท่านนั้นมีความถูกต้องสมบูรณ์ซึ่งมุสลิมจำเป็นต้องยึดถือเป็นแบบอย่างและจะต้องยึดโยงกิจการต่าง ๆ ทั้งกิจการส่วนตัวและกิจการสาธารณะกับอดีตดังกล่าว ลักษณะเช่นนี้เองทำให้นักประวัติศาสตร์ศาสนาอย่าง William Graham ชี้ว่า ความพยายามในการรักษาจารีตและรักษาความต่อเนื่องเพื่อย้อนกลับไปสู่อดีตในอิสลามนั้น “ไม่มีที่ใดที่แพร่หลายและกระจายไปทั่วเท่ากับที่เกิดขึ้นในศาสนาอิสลาม และมันถูกทำให้เป็นสถาบันจนยากจะหาที่ไหนมาเปรียบได้ (nowhere more pervasive than in Islam, and that it is institutionalized here to an unparalleled degree.)” (Graham, อ้างใน Zaman, 2002, p. 4)

ความเป็นจารีตสูงในขณะที่ถูกขับเคลื่อนและกดดันด้วยพลังของตัวแสดงทางการเมืองและสถาบันในระบอบประชาธิปไตยนี้เองทำให้คำอธิบายเกี่ยวกับประชาธิปไตยและอิสลามมีลักษณะอิทธิพลเหลือไม่ลงตัว กล่าวคือผู้นำศาสนา mong กลับไปในอดีตสมัยศาสนทูตมุฮัมมัด (ช.ล.) และบรรดาอัครสาวกว่ามีแบบแผนหรือวิธีการให้ได้มาซึ่งผู้นำอย่างไรบ้างโดยนำวิธีการหรือแนวปฏิบัตินั้นมาใช้กับสังคมมุสลิมปัจจุบัน แต่เนื่องจากสภาพสังคมในอดีตในคาบสมุทรอาระเบียเป็นสังคมชนเผ่า (Tribal society) ซึ่งมีความแตกต่างอย่างสิ้นเชิงกับสังคมปัจจุบัน ในสังคมชนเผ่าชนเผ่าหนึ่งสมาชิกในชนเผ่าไม่มีความเท่าเทียมกันในสิทธิ (ใครเป็นผู้มีสิทธิเลือก) และคุณสมบัติของผู้ที่จะมาเป็นผู้นำนั้นจำกัดอยู่ในหมู่ผู้ที่มีความเข้มแข็งทางด้านร่างกายและมีความเก่งกล้าในด้านการรบสามารถปกป้องชนเผ่าจากการรุกรานจากศัตรูภายนอกเท่านั้น ขณะที่ผู้มีสิทธิเลือกคือผู้อาวุโสของเผ่าหรือกลุ่มคนบางกลุ่มในเผ่าที่มีความรู้ทางศาสนาเท่านั้น (อะลุลฮาล วัลอะกอฎ) (El-Affendi, 2008, p. 47) การกำหนดให้เฉพาะอิหม่ามเท่านั้นที่มีสิทธิเลือกกรรมการอิสลามประจำจังหวัดสะท้อนการนำเอาแนวคิดดังกล่าวมาใช้ในพรบ.บริหารองค์กรศาสนาอิสลาม พ.ศ. 2540

เมื่อนำแนวคิด แบบแผนและวิธีการในการให้ได้มาซึ่งผู้นำในสังคมชนเผ่ามาใช้กับสังคมปัจจุบันที่มีความสลับซับซ้อน ตลอดจนหน้าที่และคุณสมบัติของผู้ที่จะมาเป็นผู้นำก็มิได้เป็นไปเพื่อการรับอีกต่อไป แต่เพื่อบริหารกิจการสาธารณะเพื่อประโยชน์แห่งส่วนรวม ขณะที่ “สิทธิ” ในการเลือกผู้นำในอดีตผูกติดอยู่กับความเป็นผู้อาวุโสโดยความเป็นผู้รู้ (ในอดีตไม่แยกระหว่างความรู้ศาสนาและความรู้ทางโลก) ก็ผูกโยงกับความเป็นผู้อาวุโส

อีกด้วย แต่ในสังคมปัจจุบันสิทธิดังกล่าวผูกติดอยู่กับความเป็นพลเมืองของประเทศ ระบบการศึกษาแบบมวลชน (mass education) ที่จัดโดยรัฐและถือเป็นหน้าที่ของรัฐที่จะต้องจัดการศึกษาแก่ประชาชน ทำให้ประชาชนสามารถเข้าถึงการศึกษาได้อย่างถ้วนหน้า ไม่นับรวมว่าคนจำนวนมากที่มีโอกาสมากกว่าและสามารถเข้าถึงการศึกษาในระดับสูงทั้งในและต่างประเทศ ด้วยเหตุนี้ผู้ที่มีความรู้ มีสติปัญญา มีความสามารถในการคิดใคร่ครวญ ก็ไม่จำเป็นต้องผูกติดกับความอาวุโสอีกต่อไป

ด้วยภาวะทางสังคมในศตวรรษที่ 21 ได้เปลี่ยนไปอย่างสิ้นเชิงจากภาวะทางสังคมในสมัยของ ศาสนทูต และบรรดาอัครสาวกผู้ทรงธรรมในศตวรรษที่ 7 ลักษณะของเนื้องานในความรับผิดชอบของผู้บังคับบัญชาได้เปลี่ยนไป คุณสมบัติของผู้ที่จะมาทำหน้าที่ผู้นำก็เปลี่ยนไป คุณสมบัติของผู้มีสิทธิในการเลือกผู้ที่จะมาทำหน้าที่ก็เปลี่ยนไป หากความเข้าใจต่อมโนทัศน์เรื่องอิสลามกับประชาธิปไตยหยุดอยู่กับที่ไม่ปรับปรุง เปลี่ยนแปลงหรือปฏิรูป ย่อมทำให้องค์กรไม่สามารถตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลง ผลก็คือเกิดความไร้ประสิทธิภาพ เกิดเครือข่ายระบบอุปถัมภ์พวกพ้องและการแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตน อันส่งผลร้ายต่อผลประโยชน์สาธารณะนั่นคือสังคมมุสลิมและสังคมไทยโดยรวม

3. สรุปและข้อเสนอเชิงทฤษฎีในการปฏิรูปการบริหารกิจการอิสลามในประเทศไทย

กิจการอิสลาม (Islamic affairs) ในฐานะที่เป็นกิจการสาธารณะในประเทศไทยจำเป็นต้องมีการแก้ไขปรับปรุงเพื่อให้เกิดผลประโยชน์ต่อสาธารณะอันเป็นผลประโยชน์ส่วนรวมให้มากที่สุดโดยยึดหลัก ธรรมาภิบาล (good governance) ซึ่งการบรรลุถึงเป้าหมายดังกล่าวข้างต้นมิได้ขัดแย้งหรือเป็นปฏิปักษ์กับหลักการของอิสลาม โดยในเบื้องต้นจำเป็นต้องมีการปฏิรูปความเข้าใจต่อมโนทัศน์ (concepts) เรื่องอิสลามและประชาธิปไตยเพื่อได้ไม่ติดหล่มอยู่กับข้อถกเถียงทางเทววิทยาซึ่งเป็นการถกเถียงในเชิงนามธรรมอันไม่สิ้นสุดระหว่างอิสลามกับประชาธิปไตย หลังจากนั้นจึงมุ่งพิจารณาไปที่เนื้อหาหรือภารกิจของกิจการอิสลามในประเทศไทยเพื่อขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงสู่การบริหารกิจการอิสลามภายใต้กรอบการบริหารกิจการสาธารณะแนวใหม่ ด้วยเหตุนี้พระราชบัญญัติการบริหารองค์กรอิสลาม พ.ศ. 2540 ซึ่งเป็นกฎหมายที่ตราขึ้นเพื่อกำกับดูแลกิจการอิสลามในประเทศไทย ควรจะต้องได้รับการแก้ไขปรับปรุงโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่อง แนวคิดหรือมโนทัศน์เบื้องหลังที่ก่อให้เกิดความอหังการหรืออคติ ในเรื่องที่มาของผู้บริหารกิจการอิสลามทั้งในระดับจังหวัดและระดับชาติ และปัญหาความเข้าใจเรื่องการบริหารกิจการสาธารณะกับตำแหน่งทางศาสนา โดยมีข้อเสนอดังนี้:

3.1 อิสลามกับประชาธิปไตยไม่ได้เป็นสองมโนทัศน์ในลักษณะขัดแย้ง

อิสลามกับประชาธิปไตยไม่จำเป็นต้องเป็นมโนทัศน์ขัดแย้งกันที่เป็นศัตรูหรือเป็นปฏิปักษ์ต่อกันหรือเข้ากันไม่ได้ ดังที่แสดงให้เห็นในตอนต้นว่าการเป็นศัตรูหรือการเป็นปฏิปักษ์ต่อกันระหว่างอิสลามกับประชาธิปไตยเกิดจากการประกอบสร้างขึ้นโดยอำนาจของสถาบันที่มีลักษณะอำนาจเบ็ดเสร็จซึ่งยึดกุมอำนาจอยู่ในสังคมนั้น ความคิดหรือมโนทัศน์เรื่องอิสลามก็เช่นเดียวกัน มุสลิมจากกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งไม่อาจกล่าวหาว่าเขาเป็นตัวแทนของ “อิสลามที่แท้จริง” (ซึ่งอิสลามที่แท้จริงดังกล่าวเข้ากันไม่ได้กับประชาธิปไตย) เนื่องจากอิสลามแสดงตน

ออกมา (manifested) อย่างหลากหลาย ทั้งอิสลามในตัวบทของคัมภีร์อัลกรุอันและอัลหะดีษอิสลามที่
ประชาชนใช้ปฏิบัติอยู่ในชีวิตประจำวันในวัฒนธรรมต่าง ๆ เช่น อิสลามในโลกอาหรับ อิสลามในแอฟริกา อิสลาม
ในโลกมาเลย์ อิสลามในวัฒนธรรมอินเดีย-ปากีสถาน หรืออิสลามในยุโรป เป็นต้น อีกทั้งยังมีอิสลามที่เกิดขึ้น
ในประวัติศาสตร์ซึ่งมีการตีความทางประวัติศาสตร์ที่หลากหลายซึ่งแสดงตัวออกมาเป็นอิสลามของสำนักคิดต่าง ๆ
(มาซาฮิบ) ทั้งสำนักคิดในทางกฎหมาย สำนักคิดในทางความเชื่อหรือการยึดมั่น (อัยยะติกอฎ) เหล่านี้ล้วนเป็น
เครื่องพิสูจน์ว่าไม่มีอิสลามหนึ่งเดียว การกล่าวอ้างว่าอิสลามเข้ากันไม่ได้กับประชาธิปไตย จึงสะท้อนว่าเป็นการ
กล่าวอ้างแบบเหมารวมด้วยการสมานทานความคิดเรื่องอิสลามที่แท้จริงไว้ที่กลุ่มตนเท่านั้น

3.2 พิจารณาที่เนื้อหาของกิจการอิสลาม

การบริหารกิจการอิสลามเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการองค์กร อันเกี่ยวข้องกับการบริหาร
จัดการมัสยิด ชุมชน และกิจการต่าง ๆ ของมุสลิมซึ่งเกี่ยวข้องกับสาธารณะ เช่น การบริหารการศึกษาอิสลาม
ในชุมชน การดูแลกำกับโรงงานที่ขอเครื่องหมายฮาลาลให้ดำเนินการตามมาตรฐาน การประสานงานกับหน่วยงาน
ราชการเพื่อร่วมกันขับเคลื่อนการแก้ปัญหาสังคม ฯลฯ เหล่านี้ล้วนเป็นกิจกรรมที่อยู่ในปริบทสาธารณะ มิใช่
เป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการวินิจฉัยปัญหาในประเด็นทางศาสนาโดยตรง เพียงแต่กิจกรรมดังกล่าวข้างต้น
ต้องดำเนินไปในกรอบความคิดทางศาสนา ดังนั้นเนื้อหาของการบริหารกิจการอิสลามจึงเป็นการบริหารกิจการ
สาธารณะ การมองกิจการอิสลามในลักษณะนี้ทำให้ สามารถมุ่งไปที่ประสิทธิภาพ ประสิทธิผล ความโปร่งใส
และยึดเอาผลประโยชน์สาธารณะเป็นเป้าหมายสำคัญ

การที่จะบรรลุเป้าหมายดังกล่าวข้างต้นได้จึงต้องนำกระบวนการทางประชาธิปไตย ตั้งแต่ต้นน้ำจนถึง
ปลายน้ำ กระบวนการต้นน้ำ คือผู้ที่เข้ามาบริหารกิจการสาธารณะต้องได้รับความเห็นชอบจากสาธารณะและ
ต้องถูกตรวจสอบจากสาธารณะ โดยในปัจจุบันการเห็นชอบดังกล่าวจะต้องกระทำการผ่านการเลือกตั้ง ส่วนกลาง
น้ำ คือการบริหารจัดการอย่างโปร่งใส ยึดหลักธรรมาภิบาล และกระบวนการปลายน้ำ คือสาธารณะได้รับ
ประโยชน์สูงสุดโดยมีกระบวนการชี้วัดอย่างเป็นวัตถุวิสัย

3.3 ตำแหน่งบริหารไม่ใช่ตำแหน่งทางศาสนา

มักมีความเข้าใจที่ผิดๆว่าการบริหารกิจการอิสลามเป็น “เรื่องของศาสนา” โดยคำว่าศาสนาในที่นี้
ถูกตีความเหมารวมว่าหมายถึงเรื่องทางเทววิทยา (Theology) โดยเมื่อมีการนำเสนอร่างแก้ไขพระราชบัญญัติ
การบริหารกิจการอิสลาม พ.ศ...ในปี 2536 จุฬาราชมนตรีในขณะนั้นคือ นายประเสริฐ มะหะหมัด ชีว่า “เรื่องนี้
(การบริหารกิจการอิสลาม) เป็นเรื่องศาสนา ไม่ใช่เรื่องการเมือง” (อ้างใน Yusuf 293)

การทำให้กิจการอิสลามกลายเป็น “เรื่องศาสนา” ในทางหนึ่ง เป็นการกั้นคู่แข่งหรือผู้มีส่วนได้เสีย
(stakeholder) ออกไปจากเวทีการแข่งขันทางอำนาจ อันมีผลทำให้ 1) ผู้ที่ไม่ใช่มุสลิมไม่ยอมเข้ามาตั้งคำถาม
หรือตรวจสอบเกี่ยวกับกิจการอิสลามโดยถือว่เป็นเรื่องศาสนาของชาวมุสลิมซึ่งเป็นเรื่องภายในของชาวมุสลิม
ที่จะต้องตกลงกันเอง 2) ทำให้ผู้ที่อยู่ในอำนาจภายใต้เสื้อคลุมของ “ผู้นำศาสนา” ได้อยู่ในอำนาจอย่างชอบธรรม
ต่อไป เนื่องจากเมื่อเรื่องการบริหารกิจการอิสลาม “เป็นเรื่องของศาสนา” มุสลิมส่วนใหญ่ที่ไม่ได้อยู่ในเสื้อคลุม

ของศาสนาที่ถูกกันออกไปหรือมีความชอบธรรมน้อยลงในการเข้าไปสู่ตำแหน่งดังกล่าว

ผลที่ตามมาของการทำให้การบริหารกิจการอิสลามกลายเป็นเรื่องของศาสนาคือการนำเอา มโนทัศน์ทางศาสนามาใช้กับมโนทัศน์ทางการบริหารสมัยใหม่ ทำให้เกิดการผิดพลาด (misplace) เช่นการนำเอามโนทัศน์เรื่อง “ผู้นำ(อามิร)” ในอิสลามมาใช้กับ คณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด (กอจ.) หรือคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย (กอท.) ทั้ง ๆ ที่คณะกรรมการทั้งสองระดับดังกล่าวในระบบการบริหารจัดการภาครัฐหรือการบริหารจัดการสาธารณะสมัยใหม่นั้นเป็นเพียง ผู้ให้บริการ หรือตัวแทนของสาธารณะในการบริหารจัดการ กิจการสาธารณะ มิใช่ “ผู้นำ(อามิร)” ในมโนทัศน์ของอิสลาม ตัวอย่างของการใช้มโนทัศน์ที่ผิดพลาดตัวเช่นนี้คือข้อถกเถียงของ สุรินทร์ พิศสุวรรณ สมาชิกพรรคประชาธิปัตย์ในขณะนั้นซึ่งเป็นผู้ไม่เห็นด้วยกับร่างฯ ที่เสนอโดย นาย เคน โตะมีนาและสส.กลุ่มวาดะห์จากพรรคความหวังใหม่ โดยสุรินทร์ชี้ว่า “การเลือกตั้งผู้นำศาสนาไม่เคยมีที่ไหนในโลก” (อ้างใน Yusuf, 1998, หน้า 293) ผลของการใช้มโนทัศน์ที่ผิดพลาดดังกล่าวทำให้มุสลิมไม่สามารถใช้สิทธิ์เลือกกรรมการอิสลามประจำจังหวัดและคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทยได้ และที่สำคัญคือผู้หญิงก็ไม่สามารถเป็นคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดและกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทยได้ เพราะในมโนทัศน์ผู้นำ (อามิร) ในอิสลามนั้น ผู้นำต้องเป็นผู้ชายเท่านั้น

จำเป็นต้องมีการสร้างความเข้าใจและคลี่คลายวาทกรรมเรื่องศาสนาออกมาให้เห็นว่า การบริหารกิจการอิสลามเป็นเรื่องของการบริหารจัดการ (management and administration) และตำแหน่งในระบบการบริหารจัดการนั้นไม่ใช่ตำแหน่งทางศาสนา

หมอพื้นบ้านกับการรักษาโรคไร้เชื้อเรื้อรัง: ความจริงอันหลากหลายและ การเมืองเชิงภววิทยา ของการแพทย์สมัยใหม่กับการแพทย์พื้นบ้าน

บทคัดย่อ _____

ชัชชล อัจฉนาภิตต์¹

บทความชิ้นนี้ศึกษาพลวัตของความรู้การปฏิบัติทางการแพทย์ของหมอพื้นบ้านในจังหวัดสงขลา ที่ทำการรักษาเยียวยาโรคไร้เชื้อเรื้อรัง ได้แก่ โรคไต โรคเบาหวาน และโรคความดันโลหิตสูง การติดตามและสังเกตการณ์ชีวิตประจำวันของหมอพื้นบ้านแสดงให้เห็นความเปลี่ยนแปลงของความรู้และการปฏิบัติของหมอพื้นบ้านที่พยายามแปลความรู้ทางการแพทย์แผนโบราณเข้ากับการแพทย์สมัยใหม่ พร้อม ๆ กันกับการที่วัตถุสิ่งของต่าง ๆ เช่น ยาสมุนไพรและอุปกรณ์ทางการแพทย์ เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างความจริงอันหลากหลายทางการแพทย์และการเมืองเชิงภววิทยาที่ส่งผลให้การดำรงอยู่ของการแพทย์พื้นบ้านไม่ได้เป็นอันหรือแยกขาด แต่กลับมีความสัมพันธ์ที่สลับซับซ้อนกับการแพทย์สมัยใหม่และการเปลี่ยนแปลงของสังคมและโรคในปัจจุบัน

คำสำคัญ: หมอพื้นบ้าน, การเมืองเชิงภววิทยา, โรคไร้เชื้อเรื้อรัง, การแพทย์สมัยใหม่

Received: 05 April 2024 Revised: 18 June 2024 Accepted: 18 June 2024

 _____
¹ นักวิจัยอิสระ, อีเมล : chutchon.aj@hotmail.com

***Folk doctor and NCDs treatment: multiple realities
and ontological politic between biomedicine
and folk medicine***

Abstract _____

*Chutchon Ajanakitti*²

The article examines the knowledge and practices of the folk doctor in Songkhla who mainly cure and heal patients suffered from Non-Communicable Diseases (NCDs) such as chronic kidney disease, diabetes, and hypertension. By intensively following and observing the renowned folk doctor in his daily activities, the author argues that the knowledge and practices of folk doctor are flexible. The folk doctor attempts to bridge the gap between traditional and modern medicine by translation meanwhile things such as herbal medicine and other medical instruments, as an actor, simultaneously enact to give rise to the multiple realities and the ontological politic of the disease. Finally, the life of a folk doctor is not static, and the existence of folk medicine is not simply marginalized, rather, it exists in an inherent and complex connection with biomedicine and modern society.

Keywords: Folk medicine, Ontological politic, Non-Communicable Diseases, Biomedicine

Received: 05 April 2024 Revised: 18 June 2024 Accepted: 18 June 2024

■ ■ _____

²Independent Researcher, Email : chutchon.aj@hotmail.com

บทนำ³

“ขั้นสุดท้ายนี้ที่เขาบอกว่ากรดบูมิน⁴ มันรั่ว ฉีจะเป็นฟองมาก ถ้าเราไปเช็คที่โรงพยาบาล กรดบูมินจะออกมาพร้อมกับปัสสาวะ ทำให้ร่างกายอ่อนเพลียงลง อยู่ได้ไม่นานก็ไถวาย ที่เขาพอกไตก็คือขั้นนี้” หมอกอเดร์⁵ หมอพื้นบ้านมุสลิมชาวสงขลาอธิบายหลักการรักษาโรคไตให้กับกลุ่มอาจารย์และนักศึกษาจากคณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ซึ่งเดินทางมาสัมภาษณ์ที่บ้านเพื่อจัดทำหนังสือบันทึกภูมิปัญญาหมอพื้นบ้านจังหวัดสงขลา

“โอ้เอามาเชื่อมโยงกับแผนปัจจุบันได้” อาจารย์คณะเภสัชศาสตร์กล่าวด้วยน้ำเสียงประหลาดใจ หมอกอเดร์พูดไปพลาง ขณะที่กลุ่มนักศึกษาก็จดลงไปในกระดาษแบบฟอร์มสัมภาษณ์หมอพื้นบ้าน พร้อมกับอัดเสียงเก็บไว้

เหตุการณ์ข้างต้นเป็นเพียงตัวอย่างส่วนหนึ่งของชีวิตหมอกอเดร์ หมอพื้นบ้านชาวสงขลาผู้เชี่ยวชาญการรักษาโรคไร้เชื้อเรื้อรัง อาทิ โรคไต โรคเบาหวาน และโรคความดันโลหิตสูง ชีวิตในปัจจุบันของหมอไม่ได้อยู่ห่างไกลจากสังคมและโคร่วมสมัย ในทางกลับกัน หมอกลับเป็นทั้งหมอรักษาโรคให้กับคนไข้ เป็นวิทยากรที่บรรยายให้ความรู้กับนักเรียนนักศึกษา และทำงานวิจัยร่วมกับนักวิชาการในมหาวิทยาลัย

หมอกอเดร์ เกิดเมื่อ พ.ศ. 2501 เป็นคนตำบลสะพานไม้แก่น อำเภोजะนะ จังหวัดสงขลา นับถือศาสนาอิสลาม ตั้งแต่อายุสิบขวบเขาเดินทางตามหลังหมอเหาะ ปู่ผู้เป็นหมอพื้นบ้านที่มีชื่อเสียงอยู่ในอำเภोजะนะ เมื่อหมอเหาะเสียชีวิตขณะหมอกอเดร์อายุได้ 18 ปี เขาจึงไปหาความรู้เรื่องโรคและยากับหมอพรหมซึ่งเป็นหมอรุ่นเดียวกับหมอเหาะ หลังจากเรียนกับหมอพรหมได้สามปีจนได้วิชาครบถ้วน หมอกอเดร์จึงมาเรียนต่อกับหมอหิน ซึ่งชำนาญโรคฝีและไสยศาสตร์ เมื่ออายุได้ 23 ปี เขาจับฉลากได้ใบแดงไปเป็นทหารอยู่กรุงเทพฯ ต่อมาไม่นานผู้บังคับบัญชาซึ่งเป็นนายทหารยศพันโทล้มป่วยเป็นโรคไต และได้รับการรักษาด้วยแพทย์แผนจีนจนหายเป็นปกติ นายทหารจึงฝากหมอกอเดร์กับแพทย์แผนจีนจนชำนาญโรคไตและการจับชีพจร

หลังปลดประจำการจากทหารเกณฑ์เมื่ออายุได้ 25 ปี หมอกอเดร์กลับมาทำสวนยางพาราและรักษาโรคเล็ก ๆ น้อย ๆ อยู่ที่บ้าน โดยมากหมอกอเดร์จะหาสมุนไพรในป่าเขาและเวกบ้าน แต่ยาบางตัวก็ต้องหาซื้อในตลาด การเข้าไปซื้อยาทำให้ได้แลกเปลี่ยนความรู้จนสนิทสนมกับหมอประกิต ซึ่งอายุมากกว่าเกือบ 20 ปี

³ บทความนี้เรียบเรียงและปรับปรุงจากส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “หมอพื้นบ้านในยุคโรคไร้เชื้อเรื้อรัง” นำเสนอต่อคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (ชัชชล อัจฉนาทิตติ, 2561)

⁴ กรดบูมินที่หมอกอเดร์เรียก คือ อัลบูมิน (Albumin) เป็นโปรตีนชนิดหนึ่งผลิตจากตับ ทำหน้าที่ลำเลียงของเสียจากม้ามไปยังตับและไต ลำเลียงแคลเซียมจากตับส่งไปที่กระดูก ลำเลียงฮอร์โมนเพศและป้องกันสารอาหารไม่ให้รั่วซึมออกนอกหลอดเลือด ค่าปกติของอัลบูมินในเลือดอยู่ที่ 3.5-5 กรัม/เดซิลิตร (gm/dL) หากต่ำกว่าปกติหมายความว่าไตปล่อยอัลบูมินรั่วซึมไปกับปัสสาวะ บ่งชี้ว่าไตผิดปกติ (Medthai, 2561)

⁵ ผู้เขียนใช้ชื่อสมมติของบุคคลและสถานที่ทั้งหมด เพื่อความเป็นส่วนตัวของผู้ให้ข้อมูล

หมอประกิตเป็นหลานของหมอนอง เจ้าของร้านยาสมุนไพรเก่าแก่ที่เปิดมาตั้งแต่ พ.ศ.2496 และได้รับความนิยมจากหมอพื้นบ้านและคนไข้ในท้องถิ่น

เมื่อคณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์เริ่มศึกษาสมุนไพรเพื่อนำมาใช้ในงานสาธารณสุขมูลฐาน หมอประกิตซึ่งเป็นแกนนำของกลุ่มหมอในอำเภอจะนะได้ร่วมจัดเสวนาและเดินป่าศึกษาสมุนไพร ทำให้หมอกอเดร์เริ่มทำงานกับนักวิชาการ เขาได้เข้าไปเป็นอาจารย์พิเศษและร่วมทำงานวิจัยกับคณะเภสัชศาสตร์ตั้งแต่ พ.ศ. 2537-2545 ก่อนย้ายมาทำงานกับคณะแพทย์แผนไทยเมื่อก่อตั้งคณะในปี พ.ศ. 2547 และในปีต่อมาก็ย้ายไปอยู่ที่มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา นี่เป็นจุดเริ่มต้นของการรักษาโรคไร้เชื้อเรื้อรังของหมอกอเดร์

หมอกอเดร์ได้รับใบประกอบโรคศิลปะ สาขาเวชกรรมไทย⁶ ในปี พ.ศ.2554 โรคที่ชำนาญ คือ โรคไต โรคเบาหวาน โรคความดันโลหิตสูง รวมถึงโรคมะเร็ง หมอกอเดร์และแพทย์แผนไทยในกลุ่มได้ร่วมกันเปิดคลินิกแพทย์แผนไทยขึ้นในปี พ.ศ. 2560 ผู้ป่วยส่วนใหญ่เคยรักษากับแพทย์แผนปัจจุบันมาก่อน โดยเฉพาะมีคนไข้โรคไร้เชื้อเรื้อรังมาหาที่บ้านและที่คลินิกเดือนละประมาณ 15-20 คน

แม้หมอฟันบ้านจะเข้ามามีบทบาททั้งในด้านการรักษาและการผลิตความรู้ทางการแพทย์มากขึ้น โดยเฉพาะในกลุ่มโรคไม่ติดต่อเรื้อรังซึ่งเป็นกลุ่มโรคสำคัญในปัจจุบัน แต่ที่ผ่านมางานศึกษาการแพทย์พื้นบ้านไทยยังไม่ได้แสดงให้เห็นพลวัตข้างต้นมากนัก งานจำนวนมากเน้นศึกษาภูมิปัญญาของหมอฟันบ้าน (โอภาส, 2548; ญัฐกานกุล, 2550; ธรนัส, 2555, บุษราคัม, 2556; ญัฐยา, 2558) งานเหล่านี้เป็นการศึกษาหมอฟันบ้าน ในต่างพื้นที่ แต่จุดเน้นหลักมีลักษณะใกล้เคียงกัน นั่นคือนำเสนอวิธีการรักษาโรคที่ผสมผสานความรู้ ความเชื่อ และพิธีกรรมท้องถิ่นซึ่งเป็น “การแพทย์เชิงวัฒนธรรม” ที่ถูกเบียดขับและรูดไล่จากวิทยาศาสตร์และความเปลี่ยนแปลงของสังคมสมัยใหม่เพราะไม่สมเหตุสมผลและล้าสมัย นอกจากการศึกษาตัวหมอฟันบ้านแล้ว ยังมีงานที่สนใจยาสมุนไพรในฐานะสินค้าเพื่อการบริโภคในสังคมร่วมสมัย เช่น พรปวิณ จันทรอุไร (2556) และ Supaporn Pitiporn (2004) ที่ศึกษาการบริโภคสมุนไพรของคนชั้นกลางในสังคมเมืองว่าไม่ได้เป็นเพียงการกินอาหารหรือยาเพื่อดูแลสุขภาพ แต่เป็นการสร้างตัวตนในฐานะผู้บริโภคตามกระแสบริโภคนิยม อย่างไรก็ดี งานกลุ่มนี้สนใจเฉพาะผู้บริโภคและผลิตภัณฑ์สมุนไพร แต่ไม่ได้ให้ความสนใจความรู้และการปฏิบัติในการรักษาโรคของหมอฟันบ้านมากนัก

บทความชิ้นนี้จึงสนใจว่าการทำงานของหมอฟันบ้านใช้ความรู้และการปฏิบัติชุดใดในการดูแลคนไข้สัมพันธ์กับความรู้ทางเวชกรรมและเภสัชกรรมแผนปัจจุบันในลักษณะใด และความรู้ดังกล่าวเกิดขึ้นและดำรงอยู่ท่ามกลางความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ อย่างไร โดยใช้ “ทฤษฎีเครือข่ายผู้กระทำการ” (Actor-Network Theory) ซึ่งเป็นกรอบการวิเคราะห์ที่ให้ความสนใจกับการเชื่อมต่อกันของสรรพสิ่งเพื่อสลายการแบ่งแยกคู่ตรงข้าม ไม่ว่า

⁶ หมอฟันบ้านในฐานะทะเบียนของกรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก มีจำนวน 57,665 คน (พฤษภาคม 2559) เป็นหมอที่ผ่านการประเมินโดยสภาการแพทย์แผนไทยและได้รับใบประกอบวิชาชีพด้านการแพทย์แผนไทยจำนวน 165 คน และเป็นหมอที่ผ่านการรับรองโดยหน่วยงานสาธารณสุขในท้องถิ่นให้มีใบรับรองหมอฟันบ้านจำนวน 2,427 คน (กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก 2559, 61-62)

จะเป็นธรรมชาติกับวัฒนธรรม มนุษย์กับสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์ (non-human) วิทยาศาสตร์กับภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อเผยให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างการแพทย์สมัยใหม่กับการแพทย์แผนโบราณที่สลับซับซ้อนมากกว่าการที่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเป็นผู้กระทำและผู้ถูกกระทำอย่างตายตัว เพราะการจัดวางให้ระบบการแพทย์สมัยใหม่เป็นคู่ตรงข้ามกับการแพทย์ทางเลือก หรือในที่นี่คือการแพทย์พื้นบ้านนั้นทำให้เรามองไม่เห็นปรากฏการณ์ลูกผสมหรือความเป็นไปได้ใหม่ ๆ ที่กำลังเกิดขึ้นในปฏิบัติการการดูแลสุขภาพโรคของผู้คนในปัจจุบัน นอกจากนี้ยังมองไม่เห็นความเป็นผู้กระทำการ (agency) ของหมอพื้นบ้านที่พยายามต่อรองและปรับตัว ทั้งนี้ จากการเก็บข้อมูลภาคสนามของผู้เขียนได้สะท้อนให้เห็นความเฉพาะเจาะจงของกระบวนการบ่มเพาะความรู้ การปรับตัว และการต่อรองจนสามารถสร้างที่ทางของการรักษาในแบบฉบับของตนเองของหมอพื้นบ้านคนหนึ่งที่ได้รับการยอมรับทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ

ผู้เขียนศึกษาโดยวิธีการสังเกตการณ์และติดตามหมอกอเดร์เป็นหลัก ตั้งแต่วิธีการตรวจวินิจฉัย การหาสมุนไพร การเตรียมยาและการจัดยาให้ผู้ป่วย รวมถึงการเรียนการสอน ตลอดจนสัมภาษณ์หมอพื้นบ้านแพทย์แผนไทย และนักวิชาการที่เข้ามาปฏิสัมพันธ์กับหมอพื้นบ้าน ใน 2 พื้นที่ คือ ที่บ้านของหมอและที่คลินิกการแพทย์แผนไทยในจังหวัดสงขลา การติดตามใช้เวลาประมาณ 7 เดือน ตั้งแต่เดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2561 ถึงเดือนมกราคม พ.ศ. 2562

บทความชิ้นนี้แบ่งเนื้อหาหลักออกเป็น 3 ส่วน ส่วนแรกว่าด้วยการทบทวนแนวคิดหลักที่ใช้เป็นกรอบการวิเคราะห์นั่นคือ “ทฤษฎีเครือข่ายผู้กระทำการ” (Actor-Network Theory) โดยเฉพาะการนำมาทำความเข้าใจปฏิสัมพันธ์ระหว่างการแพทย์สมัยใหม่และการแพทย์ทางเลือก ส่วนที่สองว่าด้วยความรู้และวิธีการรักษาโรคไร้เชื้อเรื้อรังของหมอพื้นบ้าน ได้แก่ โรคไต โรคเบาหวาน และโรคความดันโลหิตสูง โรคเหล่านี้มักแทรกซ้อนและมีความสัมพันธ์ระหว่างกัน และสะท้อนให้เห็นกระบวนการแปล (translation) และการสร้างความจริงอันหลากหลาย (multiple realities) ที่เกิดขึ้นผ่านกระบวนการรักษา และส่วนที่สามว่าด้วยการดำรงอยู่และพลวัตของการแพทย์พื้นบ้านท่ามกลางเครือข่ายผู้กระทำการที่มีสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์ (nonhuman) โดยเฉพาะยาสมุนไพร ตลอดจนเครื่องมือทางการแพทย์และวัตถุสิ่งของต่าง ๆ ที่เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของความเปลี่ยนแปลงก่อนที่ผู้เขียนจะสรุปในตอนท้ายของบทความ

ทฤษฎีเครือข่ายผู้กระทำการกับการศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างการแพทย์สมัยใหม่และการแพทย์ทางเลือก

ทศวรรษ 1980 เป็นช่วงเวลาที่นักสังคมศาสตร์หันมาสนใจศึกษาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในแง่มุมทางสังคมจนก่อให้เกิดกลุ่มการศึกษาที่เรียกว่าวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีศึกษา (Science and Technology Studies; STS) ซึ่งเป็นความพยายามที่จะข้ามพ้นพรมแดนที่แต่เดิมนักสังคมศาสตร์มุ่งศึกษาเฉพาะสังคมและวัฒนธรรม และปล่อยให้การทำความเข้าใจปรากฏการณ์ธรรมชาติ วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเป็นหน้าที่ของนักวิทยาศาสตร์ (โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์, 2559, น. 123) แนวคิดหนึ่งที่มีอิทธิพลและเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางในการศึกษาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี คือ ทฤษฎีเครือข่ายผู้กระทำการที่ถูกนำเสนอโดยบรูโน ลาตูร์ (Bruno Latour) นักปรัชญาและนักมานุษยวิทยาชาวฝรั่งเศส และเพื่อนร่วมงานของเขา ได้แก่ จอห์น ลอว์ (John Law) และมิเชล แคลลอน (Michel Callon) (จักรกริช สังขมณี, 2559, น. 147)

ทฤษฎีเครือข่ายผู้กระทำการเริ่มต้นจากฐานคิดที่ว่าสรรพสิ่งดำรงอยู่ในรูปเครือข่าย (network) และต่างก็มีฐานะเป็นผู้กระทำการ (actor) ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์ วัตถุสิ่งของ สัตว์ เทคโนโลยี ตัวบท หรือความหมาย สิ่งเหล่านี้ไม่ได้ดำรงอยู่ในโลกทางกายภาพหรือโลกทางวัฒนธรรมอย่างแยกขาดจากกัน (โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์, 2559, น. 125) เมื่อพิจารณาลักษณะของเครือข่ายในทฤษฎีเครือข่ายผู้กระทำการ ด้านหนึ่งแตกต่างจากเครือข่ายเชิงเทคโนโลยี เพราะเครือข่ายผู้กระทำการไม่ได้มีเส้นทางการเชื่อมต่อ (path) จากจุด (nodes) หนึ่งไปจุดหนึ่งที่ถูกวางไว้อย่างตายตัว (compulsory) และถูกร้อยเรียงกันอย่างมีจุดมุ่งหมาย (strategically organized) เหมือนเครือข่ายคอมพิวเตอร์ ขณะที่อีกด้านหนึ่ง ก็แตกต่างจากเครือข่ายทางสังคม (social networks) ที่สนใจเฉพาะความสัมพันธ์ทางสังคมของผู้กระทำการที่เป็นมนุษย์เท่านั้น แต่เครือข่ายที่นี้ได้ขยายขอบเขตของไปยังสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์ (Latour, 1996, p. 2)

เครือข่ายจึงไม่อาจมองเป็นสองมิติหรือสามมิติ แต่ต้องคิดถึงเครือข่ายในฐานะจุด (nodes) หลาย ๆ จุดที่มีการเชื่อมต่อหลายรูปแบบจนทำให้มีหลากหลายมิติ และนั่นเปลี่ยนภาพอุปมาเชิงพื้นที่ (spatial metaphor) ของเครือข่ายไปโดยสิ้นเชิง ความใกล้/ไกล ใหญ่/เล็ก บน/ล่าง ด้านใน/ด้านนอก ถูกแทนที่ด้วยการประกอบรวม (association) และการเชื่อมต่อ (connection) ที่ไม่มีระเบียบความสัมพันธ์ที่ถูกวางไว้ล่วงหน้า (no a priori order relation) นั่นทำให้คุณสมบัติของเครือข่ายเปลี่ยนจากสิ่งที่หยุดนิ่งกลายเป็นสิ่งที่เคลื่อนไหว (Ibid, p. 2-6)

ขณะเดียวกันผู้กระทำการก็ไม่ได้หมายถึงมนุษย์ในฐานะปัจเจกที่มีเจตจำนงหรือมีพฤติกรรมเท่านั้น แต่ผู้กระทำการในที่นี้เป็นคำจำกัดความเชิงสัญลักษณ์ซึ่งหมายถึงสิ่งที่กระทำและการกระทำที่เป็นผลมาจากสิ่งอื่น ผู้กระทำการจึงเป็นได้ทั้งมนุษย์และสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์ซึ่งมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันได้หลายรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นการส่งผลกระทบต่อกันและกัน (attributions of characteristics) การแจกจ่ายคุณสมบัติให้กัน (distributions of properties) การเชื่อมต่อระหว่างกัน ตลอดจนการไหลเวียน (circulation) และการเปลี่ยนรูป (transformation) ขององค์ประกอบต่าง ๆ (Ibid, p. 7)

เครือข่ายผู้กระทำการที่ก้าวข้ามการแบ่งแยกคู่ตรงข้ามทำให้ฐานคิดที่เชื่อว่าโลกแห่งความจริงมีเพียงแบบเดียวคือความจริงแบบภววิสัยซึ่งเป็นความจริงในโลกทางธรรมชาติ ส่วนความจริงทางสังคมเป็นภาพตัวแทนที่ถูกประกอบสร้างทางวัฒนธรรมและเป็นเพียงภาพสะท้อนของความจริงทางธรรมชาติถูกทำลายลง โลกแห่งความจริงไม่ได้มีเพียงหนึ่งเดียวและความจริงก็ได้หลากหลาย ทำให้การศึกษาทางมานุษยวิทยาการแพทย์เกิดมิติใหม่ ๆ โดยเฉพาะการสนใจรากฐานของการนิยามความจริงหรือสิ่งที่ดำรงอยู่ (ontological existence) ซึ่งเป็นการยกระดับมาตั้งคำถามทางภววิทยา (ontology) ที่สนใจความจริงของระบบการแพทย์ที่หลากหลายแตกต่างจากเดิมที่นักมานุษยวิทยาการแพทย์มักจะหยุดความสนใจอยู่ที่ภาพตัวแทนของความเจ็บป่วย (โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์, 2562, น. 41-42)

ตัวอย่างงานศึกษาทางมานุษยวิทยาการแพทย์ 2 ชิ้นที่ใช้ทฤษฎีเครือข่ายผู้กระทำการในการศึกษาระบบการแพทย์ที่หลากหลายได้อีกที่น่าสนใจ ได้แก่ The Body Multiple (Mol, 2002) ของแอนมารี โมล (Anmarie Mol) และ Other-Worldly (Zhan, 2009) ของเหมย ชาน (Mei Zhan) งานชิ้นแรกศึกษาการแพทย์สมัยใหม่และความสัมพันธ์ของ “ความจริง” ที่หลากหลายซึ่งเกิดจากกระบวนการรักษาโรคในฐานะปฏิบัติการของผู้คน และวัตถุ งานชิ้นที่สองศึกษาการสร้างการแพทย์แผนจีนขึ้นมาใหม่ท่ามกลางความสัมพันธ์กับความรู้วิทยาศาสตร์

การแพทย์ กระแสโลกาภิวัตน์และกลไกตลาด

งานของโมลศึกษาการรักษาโรคหลอดเลือดแดงแข็งตัว (Atherosclerosis) ซึ่งเฉพาะเจาะจงไปที่หลอดเลือดแดงที่ขา เธอสนใจปฏิบัติการที่การแพทย์สมัยใหม่ทำให้ความจริง (reality) ว่าด้วยโรคหลอดเลือดแดงแข็งตัวที่เราเคยคิดว่ามีเพียงหนึ่งเดียว (single) มีมากกว่าหนึ่ง (multiple) ความจริงที่มีลักษณะหลากหลายนี้เป็นผลมาจากการเชื่อมต่อกันของแพทย์ คนไข้ เครื่องมือและวัตถุทางการแพทย์ที่มีส่วนสำคัญต่อการเกิดขึ้นของความจริงที่ปฏิบัติการ (enactment) ในพื้นที่และเวลาที่แตกต่างกัน ดังนั้น แม้จะถูกเรียกด้วยชื่อเดียวกัน แต่ “โรคหลอดเลือดแดงแข็งตัว” ที่ถูกพูดถึงในห้องตรวจระหว่างศัลยแพทย์หลอดเลือดกับคนไข้ ไม่ได้เป็นสิ่งเดียวกับที่ถูกพูดถึงในห้องเอกซเรย์โดยแพทย์รังสีวินิจฉัย และไม่ได้เป็นสิ่งเดียวกับที่ถูกพูดถึงในห้องตรวจชิ้นเนื้อของพยาธิแพทย์

ไม่ใช่แค่ความจริงว่าด้วยโรค แต่ร่างกายและวัตถุที่เกี่ยวข้องก็ไม่ได้มีเพียงหนึ่งเดียว เมื่อความจริงมีมากกว่าหนึ่ง คำถามที่ตามมาคือความจริงเหล่านี้มีความสัมพันธ์ต่อกันอย่างไร สิ่งเหล่านี้อยู่ร่วมกัน (coordination) อย่างไร ปะทะหรือหลีกเลี่ยงการปะทะกันอย่างไร ตลอดจนเป็นส่วนหนึ่งของสิ่งอื่นอย่างไร เมื่อความจริงมีมากกว่าหนึ่งและต้องมีความสัมพันธ์ต่อกัน จึงเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องมีการต่อสู้ช่วงชิงการนิยามความจริงจากปฏิบัติการของผู้คนและวัตถุต่าง ๆ และนั่นคือการเมืองเชิงภววิทยา (ontological politic) (Mol, 1999, p. 75)

เมื่ออยู่ในห้องตรวจ ศัลยแพทย์หลอดเลือดจะซักถามอาการของคนไข้ เช่น ปวดที่จุดใด เดินได้ไกลแค่ไหน เมื่อหยุดพักอาการหายไปหรือไม่ สังเกตสีและลักษณะผิว (texture) บริเวณขาที่ปวด และใช้มือคลำเพื่อตรวจการเต้นของชีพจรบริเวณที่ปวดว่าสอดคล้องกับการเต้นของจังหวะหัวใจหรือไม่ การตรวจร่างกายไม่อาจดำเนินไปด้วยตัวแพทย์เพียงคนเดียว แต่แพทย์ยังต้องทำงานร่วม (cooperate) กับร่างกายของคนไข้และคำบอกเล่าอาการของคนไข้ที่มีส่วนสำคัญ เช่น คนไข้ปวดเมื่อเดินบนพื้นเรียบและอาการเจ็บปวดหายไปหากหยุดเดิน คืออาการปวดขาขณะเดิน (intermittent claudication) นับเป็นข้อบ่งชี้ถึงการอุดตันของหลอดเลือดแดงได้ หากตรวจร่างกายประกอบพบว่าเท้าเย็น การเต้นของชีพจรอ่อน ผิวหนังบริเวณที่ปวดซีดเขียว (poorly oxygenated skin) ก็ยิ่งบ่งชี้ว่าเป็นโรคหลอดเลือดแดงแข็งตัว นอกจากการทำงานร่วมกันของแพทย์ คนไข้ หรือญาติคนไข้แล้ว อุปกรณ์ทางการแพทย์อย่างโต๊ะ เก้าอี้ เตียงตรวจ หรือห้องตรวจก็มีส่วนในการสร้างความจริงว่าด้วยโรคหลอดเลือดแดงแข็งตัวขึ้นมา และนั่นเป็นความจริงที่คลินิกผู้ป่วยนอก (Mol, 2000, p. 20-29)

แต่เมื่อไปที่ห้องแล็บทางพยาธิวิทยา พยาธิแพทย์ได้รับตัวอย่างชิ้นเนื้อที่ขาและส่องชิ้นเนื้อด้วยกล้องจุลทรรศน์เพื่อตรวจดูลักษณะของหลอดเลือด เมื่อดูช่องภายในของหลอดเลือด (lumen) และผนังหลอดเลือด (intima) และพบว่าผนังหลอดเลือดหนา (a thickening of the intima) นั่นคือ “โรคหลอดเลือดแดงแข็งตัว” ภาพชิ้นเนื้อภายใต้การส่องกล้องที่มีสีชมพูปะปนกับสีม่วงซึ่งชุกซ่อนอาการผนังหลอดเลือดหนาไม่อาจดำรงอยู่ด้วยได้ด้วยตัวเอง หากปราศจากกล้องจุลทรรศน์การดำรงอยู่นี้ก็ไม่ปรากฏ ความจริงที่ห้องปฏิบัติการเป็นอีกพื้นที่และเวลาหนึ่งที่วัตถุต่าง ๆ ร่วมกันกระทำ (enacted) จนทำให้สามารถมองเห็นได้ รับรู้ได้ สัมผัสจับต้องได้ และทำให้โรคหลอดเลือดแดงที่เกิดขึ้นในคลินิกผู้ป่วยนอกและที่ห้องปฏิบัติการทางพยาธิวิทยามีระยะห่าง (distance) ระหว่างกัน เพราะการเกิดขึ้นของโรคมายังการปฏิบัติที่ต่างกัน และโรคก็ถูกจัดการในวิถีทาง

ที่แตกต่างกัน (Ibid, p. 33-36)

บางกรณีความจริงที่เกิดขึ้นทางคลินิกและผลการตรวจขึ้นเนื้อซึ่งเป็นความจริงจากห้องปฏิบัติการทาง
พยาธิวิทยาสอดคล้องกัน แต่ในบางกรณีก็ไม่สอดคล้อง บางครั้งคนไข้ไม่ได้รู้สึกและบอกเล่าถึงอาการเจ็บปวด
แต่ตรวจขึ้นเนื้อพบว่ามีผนังหลอดเลือดหนา เมื่อ “โรคหลอดเลือดแดงแข็งตัว” ทั้งสองปะทะกัน การตัดสินใจ
ว่าจะจัดการอย่างไรเป็นเรื่องที่ไม่ตายตัว แต่โดยมากในทางปฏิบัติ การตัดสินใจทางคลินิกจะได้รับอิทธิพลเหนือ
กว่า ศัลยแพทย์จะไม่ตัดสินใจผ่าตัดหากพิจารณาแล้วว่าการผ่าตัดไม่ได้ทำให้ชีวิตของคนไข้ดีขึ้น (Ibid, p. 47-
48) นั้นแสดงให้เห็นลักษณะของการเมืองของกวีวิทยาที่มีปลายเปิด เต็มไปด้วยการตัดสินใจที่ยากลำบาก (dilem-
mas) และอยู่ภายใต้ความตึงเครียด (Mol, 1999, p. 83)

จะเห็นว่าความจริงหลากหลายที่ดำรงอยู่ภายใต้ชื่อเดียวกันเหล่านี้ปฏิสัมพันธ์กันในหลากหลายรูปแบบ
ไม่ว่าจะเป็นการต่อเติมกันและกัน การแปลความหมายไปมา การกระจายและการรวมเป็นส่วนหนึ่ง (inclusion)
ความสัมพันธ์ต่าง ๆ เหล่านี้เกิดขึ้นอย่างยืดหยุ่นลื่นไหลภายใต้ความแตกต่างของพื้นที่ ร่างกาย และช่วงเวลา
(Ibid, p. 151) แต่ที่สำคัญ ความจริงเหล่านี้ไม่ได้ดำรงอยู่แบบพหุลักษณะ (pluralism) ที่แต่ละสิ่งต่างแยก
กันอยู่ (separate entities) อยู่ตรงข้ามและอยู่นอกสิ่งอื่น แต่ความจริงเหล่านี้ดำรงอยู่ แบบทวีคูณ
(multiplicity) นั่นคือ ความจริงหนึ่งเป็นส่วนหนึ่งของความจริงหนึ่ง และความจริงหนึ่งดำรงอยู่ได้เพราะมีความ
จริงอื่น ดังนั้น “สิ่งอื่น” (other) ในที่นี้จึงไม่ได้อยู่นอก แต่กลับอยู่ใน (Mol, 1999, p. 85)

ขณะที่งานของโมลแสดงให้เห็นความสลับซับซ้อนของความจริงที่หลากหลายถูกผลิตขึ้นภายในระบบ
การแพทย์สมัยใหม่ งานของเหมย ซานก็สนใจปฏิสัมพันธ์ระหว่างการแพทย์สมัยใหม่กับระบบการแพทย์อื่น ซาน
ศึกษากระบวนการสร้างแพทย์แผนจีนให้กลับมามีชีวิตใหม่ท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ในแคลิฟอร์เนียและ
เซี่ยงไฮ้ เธอสนใจว่าบุคลากรและสถาบันทางการแพทย์แผนจีนมีวิธีการต่อรองเพื่อสร้างความรู้ ตลอดจนสร้าง
นิยามใหม่ให้กับความเชี่ยวชาญเฉพาะทางภายใต้การทำงานร่วมกับการแพทย์แผนปัจจุบันอย่างไร เธอเสนอว่า
ภายใต้กระบวนการสร้างความเป็นเหตุเป็นผลและการทำให้เป็นสินค้าอาจเปิดพื้นที่ใหม่ให้การแพทย์ดั้งเดิม
กลายเป็นสิ่งที่ไม่อาจจินตนาการถึง (Zhan, 2009, p. 72) ทั้งนี้ ซานศึกษาการเผชิญหน้าระหว่างการแพทย์
แผนจีนกับการแพทย์แผนปัจจุบันโดยแสดงให้เห็น “การพัวพัน” (entanglements) และ “การต่อรอง”
(negotiations)

“การพัวพัน” ที่ซานใช้เป็นการแสดงให้เห็นการเข้ามาเกี่ยวร้อยกันของสรรพสิ่งไม่ว่าจะเป็นผู้คน
ความคิด โครงสร้างทางเศรษฐกิจและการเมือง ปฏิบัติการหรือเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เข้ามาพัวพันกันแล้วสร้างสิ่ง
ที่ทั้งคาดเดาได้และคาดเดาไม่ได้ออกมา เธออธิบายผ่านการกลับมาใช้ชีวิตของการแพทย์แผนจีน เช่น ในช่วง
ทศวรรษ 1960-1970 ซึ่งเป็นยุคเหมาเจ๋อตง จีนส่งออกการแพทย์แผนจีนไปในประเทศโลกที่สามในฐานะ “การ
แพทย์เชิงป้องกัน” (preventive medicine) ซึ่งกลุ่มเป้าหมายคือคนยากจนในชนบท โดยเฉพาะในทวีปแอฟริกา
แต่เมื่อหมดยุคเหมาเจ๋อตง ตั้งแต่ทศวรรษ 1980 เป็นต้นมา จีนพยายาม “ไล่ตามโลก” (get on the track
with the world) ด้วยการเปิดรับและใช้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ในการพัฒนาบุคลากรและความรู้
ทางการแพทย์แผนจีนมากขึ้น จีนพยายามสร้างการแพทย์แผนจีนแบบใหม่ที่สอดคล้องกับ “โลก” ซึ่งในที่นี้ คือ
ประเทศพัฒนาแล้วในตะวันตก

การแพทย์แผนจีนถูกสร้างใหม่ (reinvented) ผ่าน “การตอรอง” ชานใช้การเก็บข้อมูลภาคสนามในคลินิกและในห้องเรียนเพื่อแสดงให้เห็นการแพทย์แผนจีนที่กำลังสร้างผ่านปฏิบัติการในชีวิตประจำวันของคนที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งแพทย์แผนจีน เริ่มจากบทบาทหม้อที่อาศัยการถูกเบียดขับให้อยู่ชายขอบ (marginalization) พลิกกลับมาเป็นจุดแข็ง พวกเขาอินตริรักษาคนไข้ที่ป่วยด้วยโรคไร้เชื้อเรื้อรังและโรคที่แพทย์แผนปัจจุบันไม่สามารถรักษาได้นัก เช่น มะเร็ง เมื่อรักษาโรคเหล่านี้ได้สำเร็จ ไม่เพียงเป็นการ “ปฏิเสธความตาย” ที่การแพทย์แผนปัจจุบันหยาบยื่นให้คนไข้ แต่ยังเป็นการ “สร้างปาฏิหาริย์” (make a miracle) ซึ่งกลายมาเป็นจุดขายของการแพทย์แผนจีนในปัจจุบัน แต่นั่นก็ไม่ได้เกิดขึ้นบนความบังเอิญ ชานยกตัวอย่างแพทย์แผนจีนคนหนึ่งซึ่งได้เรียนทั้งความรู้แพทย์แผนจีนและแพทย์แผนปัจจุบัน วิธีการรักษามะเร็งของเขามิทั้งให้ผู้ป่วยรับเคมีบำบัดประกอบกับการกินยาสมุนไพร ความรู้และปฏิบัติดังกล่าวเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้เขาสร้างผลการรักษาที่น่าพอใจ และสร้างปาฏิหาริย์ขึ้นมาได้ (Zhan, 2009, p. 110-114)

การตอรองยังเกิดขึ้นผ่าน “การแปล” (translation) ชานติดตามแพทย์แผนจีนซึ่งเป็นอาจารย์ด้านการฝังเข็มในมหาวิทยาลัยการแพทย์แผนจีนเซี่ยงไฮ้ เพื่อแสดงให้เห็นการแปลความรู้ข้ามไปมาระหว่างการแพทย์แผนจีนและการแพทย์แผนปัจจุบัน เธอชี้ให้เห็นว่าในขณะที่อาจารย์แพทย์สอนนักศึกษาชาวต่างชาติ เธอจะอธิบายความรู้ผ่านชุดคำศัพท์ทางการแพทย์แผนจีน เพราะเธอรู้ว่าพวกเขาต้องการฟังสิ่งที่เป็ความรู้ดั้งเดิม เช่น การวินิจฉัยโรคพาร์กินสันของผู้ป่วยรายหนึ่งถูกอธิบายจากอาการที่บ่งชี้ 3 ประการ ได้แก่ สั่น (tremors) เคลื่อนไหวเชื่องช้า (slowness in the movement) และเคลื่อนไหวฝืดแข็ง (stiffness in the movement)

อาการทั้ง 3 ข้างต้น การแพทย์ตะวันตกอธิบายว่าเป็นเพราะความไม่สมดุลของสารเคมีในร่างกาย (chemical imbalance) ซึ่งอาจารย์แพทย์แผนจีนอธิบายว่าสอดคล้องกับการแพทย์แผนจีนเรื่องความสมดุลของหยินและหยาง การแพทย์แผนจีนถือว่าคนสูงวัยมักมีแนวโน้มที่จะเจ็บป่วยจากพลังหยินในตับและไตพร่องลง (yin deficiency) ส่งผลให้พลังหยางในตับกำเริบ (hyperactivity of liver yang) ลมในตับจึงก่อตัว ส่งผลต่อการเคลื่อนไหวของแขนขาให้ฝืดแข็งหรือสั่น ขณะเดียวกันความไม่สมดุลที่เกิดขึ้นก็ทำให้เสมหะอุดตันทำให้เคลื่อนไหวได้เชื่องช้า นั่นแสดงให้เห็นว่าความรู้ทางการแพทย์ที่แตกต่างกันสามารถเชื่อมโยงเข้าหากันได้

งานของชานทำให้เห็นการดำรงอยู่ร่วมกันของการแพทย์แผนปัจจุบันและการแพทย์ดั้งเดิมที่อยู่เหนือการคาดเดา การแพทย์แผนดั้งเดิมไม่ได้เป็นเพียงเหยื่อที่ถูกทำร้ายจากการแพทย์แผนปัจจุบันแต่เพียงฝ่ายเดียว ขณะเดียวกันการแพทย์แผนปัจจุบันก็ไม่ได้เป็นผู้ร้ายเสมอไป หากแต่ยังเป็นเครื่องมือและวิธีการที่การแพทย์ดั้งเดิมใช้เพื่อสร้างชีวิตของตัวเองขึ้นใหม่อีกครั้งภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ และการสร้างสรรค์ที่เกิดขึ้นภายใต้เครือข่ายของผู้กระทำการ

ผู้เขียนเห็นว่าทฤษฎีเครือข่ายผู้กระทำการสามารถนำมาใช้ศึกษาการอยู่ร่วมกันของระบบการแพทย์พื้นบ้านและการแพทย์สมัยใหม่ได้อย่างน่าสนใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายใต้สถานการณ์ที่โรคไร้เชื้อเรื้อรังเป็นหนึ่ง ในปัญหาสำคัญที่ระบบสาธารณสุขไทยกำลังเผชิญ การศึกษาการเชื่อมร้อยกันของหม้อพื้นบ้าน โรคไร้เชื้อเรื้อรัง ยาสมุนไพร ตลอดจนความรู้และการปฏิบัติของระบบทางการแพทย์ที่แตกต่างหลากหลายน่าจะทำให้เห็นความ

สัมพันธ์ที่สลับซับซ้อนของความจริงและการเมืองเชิงกวีวิทยาที่เกิดขึ้นระหว่างการแพทย์สมัยใหม่กับการแพทย์พื้นบ้านในปัจจุบัน

ความจริงอันหลากหลายของการรักษาโรคไร้เชื้อเรื้อรัง

โรคไร้เชื้อเรื้อรังเป็นสาเหตุอันดับหนึ่งที่ทำให้ผู้คนเสียชีวิตในปัจจุบัน แต่ละปีมีผู้เสียชีวิตด้วยโรคไร้เชื้อเรื้อรังประมาณ 40 ล้านคน หรือร้อยละ 70 ของจำนวนประชากรโลกที่เสียชีวิตทั้งหมด 4 โรคหลักที่แพร่ระบาดรุนแรง ได้แก่ โรคหัวใจและหลอดเลือด โรคมะเร็ง โรคเบาหวาน และโรคระบบทางเดินหายใจเรื้อรัง (World Health Organization 2017, 92-98) ประเทศไทยมีผู้เสียชีวิตด้วยโรคไร้เชื้อเรื้อรังประมาณ 320,000 คนต่อปี ในจำนวนนี้มากกว่าครึ่งเป็นผู้ที่มีอายุต่ำกว่า 70 ปี ซึ่งถือเป็นการตายก่อนวัยอันควร (สำนักโรคไม่ติดต่อ กรมควบคุมโรค 2560, 8-9) โรคมะเร็งเป็นสาเหตุการตายอันดับหนึ่งของประชากรไทยมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2542 (วีรภูมิ อิ่มสำราญ และคณะ 2557, 5) ขณะเดียวกันอัตราการตายด้วยโรคหลอดเลือดสมองเพิ่มขึ้นจาก 33.4 ต่อแสนประชากร เป็น 40.9 ต่อแสนประชากร โรคเบาหวานเพิ่มจาก 13.2 ต่อแสนประชากร เป็น 17.8 ต่อแสนประชากร (สำนักโรคไม่ติดต่อ กรมควบคุมโรค 2560, 8-9)

ตัวเลขข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่าการแพทย์แผนปัจจุบันยังคงเผชิญกับความยากลำบากในการจัดการ และในขณะเดียวกันก็เปิดโอกาสให้ระบบการแพทย์อื่น ๆ แทรกตัวเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการบำบัดรักษา กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือกริเริ่มโครงการศึกษาความรู้ในการรักษาโรคไร้เชื้อเรื้อรัง ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2549 มีการสำรวจการใช้ยาสมุนไพรควบคู่ไปกับยาแผนปัจจุบันของคนไข้ เช่น โรคมะเร็ง โรคเบาหวาน และวิเคราะห์คุณสมบัติทางพิษวิทยาและฤทธิ์ทางเภสัชวิทยาเพื่อพัฒนาตำรับยา ทั้งยังนำตำรับยาของหมอพื้นบ้านไปใช้ในหน่วยบริการสุขภาพ (กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก 2559, 144-159) ในปี พ.ศ. 2556 กระทรวงสาธารณสุขได้เปิด “โรงพยาบาลการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ผสมผสาน” ในย่านยศเส กรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นโรงพยาบาลที่เน้นรักษาโรคไร้เชื้อเรื้อรังที่มีหมอพื้นบ้านและแพทย์แผนไทยผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านสลับเปลี่ยนกันมาเข้าเวรรักษาโรค (ผู้จัดการออนไลน์, 2557)

จะเห็นว่าหมอพื้นบ้านได้รับการสนับสนุนให้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในการรักษาโรคไร้เชื้อเรื้อรัง เพราะเป็นกลุ่มโรคที่การแพทย์แผนปัจจุบันยังไม่สามารถรักษาได้ผลดีเป็นที่พอใจของคนไข้ ในส่วนนี้ ผู้เขียนติดตามและสังเกตการณ์การรักษาโรคไร้เชื้อเรื้อรังของหมอพื้นบ้าน ได้แก่ โรคไต โรคเบาหวาน และโรคความดันโลหิตสูง ซึ่งแสดงให้เห็นกระบวนการต่อรองและการแปลความรู้ทางการแพทย์ที่แตกต่างหลากหลาย โดยเฉพาะความรู้ทางการแพทย์แผนปัจจุบันและการแพทย์พื้นบ้าน ซึ่งเผยให้เห็นความสลับซับซ้อนของการปฏิบัติในการรักษาเยียวยาคนไข้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการซ้อนทับและตัดขาดกันของความจริงทางการแพทย์ที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติดังกล่าว

“วันนี้เป็นไง” หมอกอตร์ถามด้วยสำเนียงภาคกลาง หลังจากคนไข้และลูกสาวเดินเข้ามานั่งในห้องตรวจ

“ปกติค่ะ เมื่อคืนฉีมา 2 ครั้ง แต่ถ้า 3-4 ครั้ง รู้เลยว่าน้ำตาลขึ้น วันนี้เลยไม่ได้เจาะน้ำตาลมา จะให้หมอแนะให้ว่าเป็นยังไงบ้าง” ตีน้า หญิงมุสลิมวัยกลางคนซึ่งเป็นลูกสาวของอาสิด ชายวัยแปดสิบบอกกับหมอ

อาสิดเป็นชาวจังหวัดสตูล เขาป่วยเป็นโรคเบาหวานและความดันโลหิตสูงมาประมาณ 20 ปี ต้องกินยาลดระดับน้ำตาลในเลือดและฉีดอินซูลิน⁷ ยาลดความดันโลหิต ยาลดไขมัน และตรวจระดับน้ำตาลในเลือดด้วยตนเอง⁸

เมื่อปีก่อนเขาได้ขายจนต้องล้างไต หลังออกจากโรงพยาบาล ดิน่าซึ่งเป็นผู้ช่วยพยาบาลในโรงพยาบาลเอกชนและกำลังเรียนแพทย์แผนไทยจึงนำพ่อมารักษากับหมอกอเดร์ หมอให้กินยาสมุนไพรรักษาโรคไตและโรคเบาหวานควบคู่ไปกับการฉีดอินซูลินและให้ดื่มน้ำมะตูมในระยะเวลาแรก ปัจจุบันดิน่ายังคงใช้เข็มเจาะวัดระดับน้ำตาลในเลือดทุกเช้า ร่วมกับการสังเกตและดูแลตามอาการในแต่ละวัน อาสิดรักษาด้วยวิธีนี้ติดต่อกันมาเป็นเวลาประมาณ 8 เดือน

“แกกินข้าวเยอะ วันหนึ่งกินสี่ห้ารอบ แล้วน้ำตาลจะไปไหน” ดิน่าพูดติดตลก

“กินได้ข้าว จะได้บำรุงกำลัง” หมอกอเดร์บอก ก่อนจะจับชีพจรที่มือซ้ายและขวาตามลำดับ

“ปวดเอวอยู่บ่อย” หมอถาม ขณะที่ลูกสาวคอยแปลเป็นภาษามลายูให้พ่อ

“ไม่ปวดค่ะ จริง ๆ แกเข้าใจภาษาไทย แต่แกไม่ค่อยพูด ตามประสาคนบ้าน ๆ” ลูกสาวบอก

“เวลาเดินไปไหนมาไหน รู้สึกพร้อมมั่ง เหนื่อยม่าย (รู้สึกเป็นอย่างไรบ้าง เหนื่อยมัย)” หมอถาม คนไข้ยิ้มและพยักหน้าเบา ๆ

“ชอบถีบจักรยานไปตลาด ประมาณโลครึ่ง” ลูกสาวพูดหยอกพ่อ

“โรคอื่นเบาลงแล้ว แต่ปอดเหนื่อย ม้ามไม่ปกติ ม้ามเป็นตัวดึงพลังจากไตขึ้นไปหาปอด มันไม่สมดุลพลังไม่พอ” หมออธิบายหลังจากจับชีพจรเสร็จ จากนั้นลูกสาวอธิบายให้พ่อฟังเป็นภาษามลายู

หมอกอเดร์รักษาโรคไตเรื้อรังโดยใช้ความรู้ทางแพทย์แผนจีนเป็นพื้นฐาน ใต้แบ่งเป็นไตหยิน (น้ำ) และไตหยาง (ไฟ) ไตหยินคอยสร้างความชุ่มชื้นให้อวัยวะต่าง ๆ เป็นรากฐานของน้ำในร่างกาย ส่วนไตหยางขับเคลื่อนสร้างความอบอุ่น ควบคุมการไหลเวียนของน้ำ ไตถือเป็นอวัยวะสำคัญเพราะทำหน้าที่สะสม “สารแห่งชีวิต” (จิงฉี) ซึ่งเป็นสารที่ทำให้ร่างกายเจริญเติบโตและสร้างพัฒนาการตามช่วงวัย และยังทำหน้าที่หล่อเลี้ยงอวัยวะให้ทำงานได้ปกติและสร้างภูมิคุ้มกัน

หมออธิบายว่าเมื่อไตขับของเสียออกจากร่างกายแล้วจะนำสิ่งที่ป็นประโยชน์ส่งกลับไปให้ม้าม ถ้าไตสมบูรณ์สามารถส่งพลังกลับไปให้ม้ามได้เต็มที่ ม้ามก็ส่งพลังต่อไปให้ปอด ปอดส่งต่อไปให้หัวใจทำหน้าที่สูบฉีด

⁷ อินซูลินอินซูลิน (Insulin) ถูกผลิตขึ้นจากตับอ่อน ทำหน้าที่นำน้ำตาลที่ได้จากการย่อยอาหารไปให้เซลล์ในร่างกายใช้เป็นพลังงาน (Siriraj E-public Library, 2553)

⁸ การตรวจระดับน้ำตาลในเลือดด้วยตนเอง (self – monitoring of blood glucose, SMBG) เป็นเครื่องมือให้ผู้ป่วยหรือผู้ดูแลผู้ป่วยโรคเบาหวานใช้เจาะเลือดจากปลายนิ้ว แล้วหยดเลือดลงบนแถบทดสอบ จากนั้นจึงมาอ่านค่าด้วยเครื่องตรวจ

น้ำตาลในเลือดชนิดพกพา (blood glucose meter) ผู้ป่วยที่ควรตรวจระดับน้ำตาลในเลือดด้วยตนเองเป็นผู้ป่วยโรคเบาหวานที่ต้องได้รับการรักษาด้วยการฉีดอินซูลิน (สมาคมโรคเบาหวานแห่งประเทศไทยฯ 2560, 93-95)

เลือดและพอกเลือดส่งไปให้ตับ ตับทำหน้าที่แยกเลือดเสียส่งมาให้ไต การทำงานของอวัยวะต่าง ๆ ดำเนินไป
ตามความสัมพันธ์ดังกล่าว ความผิดปกติที่เกิดขึ้นกับไตมักเกิดจากพฤติกรรมการกิน คณินิยมอาหารรสจัด
ไม่ว่าจะเป็นเค็มจัด เปรี้ยวจัด เผ็ดจัด และอาหารที่มีไขมันสูงทำให้ไตทำงานหนัก ไม่สามารถขับของเสียออก
ได้ทั้งหมด เมื่อไตไม่สามารถทำงานได้ตามปกติก็จะทำให้อวัยวะอื่นอ่อนแอลงตามไปด้วย

การวินิจฉัยเริ่มต้นจากการตรวจซีพजर ซีพजरของไตที่เด่นผิดปกติแบ่งออกเป็น 2 แบบ แบบแรก ซีพजर
จะมีขนาดกว้าง ใหญ่ แต่เด่นเบา ลึกลงไปในร่องกระดูก แสดงว่าไตเสื่อมสมรรถภาพ แบบที่สอง ซีพजरมีขนาด
เล็ก เต้นถี่ ๆ อยู่บริเวณผิวหนัง แสดงว่าไตอักเสบ นอกจากการจับซีพजर หมอยังสังเกตจากอาการของคนไข้
ประกอบ โดยหมอจะซักถามและตรวจร่างกาย 2 จุดสำคัญ จุดแรก คือ เส้นลมปราณไตที่ทอดจากปลายนิ้ว
ก้อยเท้าไล่ขึ้นไปตามขาด้านในตามหลักการแพทย์แผนจีน จุดที่สอง คือ ตรวจเส้นประธานสิบตามทฤษฎีการ
แพทย์แผนไทย ซึ่งถือเป็นทางเดินของลมในร่างกายมนุษย์ ทุกเส้นมีจุดเริ่มต้นอยู่รอบสะดือซึ่งถือเป็นจุดศูนย์กลาง
ของร่างกาย เส้นที่หมอกอเดร์จะกดเพื่อพิจารณาเป็นพิเศษมี 2 เส้น คือ เส้นสิกขินี ซึ่งอยู่ใต้สะดือประมาณ 2
นิ้ว เอียงมาทางขวา ทอดจากท้องน้อยไปสู่ปลายอวัยวะเพศ เกี่ยวข้องกับระบบขับถ่ายปัสสาวะ ไต และกระเพาะ
ปัสสาวะ ส่วนอีกเส้น คือ เส้นสุขุมัง ซึ่งอยู่ใต้สะดือเช่นกัน แต่เอียงมาทางซ้าย ทอดจากท้องน้อยไปสู่ทวารหนัก
มีความเกี่ยวข้องกับระบบขับถ่ายอุจจาระ หากทั้งสองเส้นนี้มีอาการตึงหรือแข็งเกร็ง แสดงว่าระบบขับถ่ายผิดปกติ

เมื่อซักประวัติ ตรวจซีพजर และตรวจร่างกายเสร็จแล้ว หมอยังจำแนกความหนักเบาของอาการซึ่งแบ่ง
ออกเป็น 4 ระดับ ได้แก่ ระดับที่หนึ่ง คนป่วยมีอาการอ่อนเพลีย รู้สึกยกแข้งขาไม่ค่อยขึ้น ปวดเมื่อย ระดับที่
สอง ปวดบั้นเอวและปวดตามเส้นลมปราณไตมากขึ้น สองระดับแรกแสดงถึงอาการไตเสื่อมสมรรถภาพ ระดับ
ที่สาม มีอาการบวมตามแข้งขาหรือหน้า เพราะร่างกายขับน้ำออกไม่ได้ ระดับที่สี่ อาการบวมชัดเจนขึ้น ตามัว
แทบจะลุกเดินไปไหนไม่ได้ ระดับที่สามและสี่หมอถือว่าเข้าขั้นไตอักเสบ หากอาการหนัก ไตอาจวายได้

ขณะที่การแบ่งระยะของโรคไตเรื้อรังของหมอกอเดร์มี 4 ระยะ แต่การแพทย์แผนปัจจุบันแบ่งออกเป็น
5 ระยะ โดยพิจารณาจากค่าอัตราการกรองของไต (estimated Glomerular Filtration Rate, eGFR) และปริมาณ
อัลบูมินในปัสสาวะ (Albuminuria) ซึ่งต้องอาศัยผลจากการวิเคราะห์ตัวอย่างเลือด (สมาคมโรคไตแห่ง
ประเทศไทย 2558, 2-3) หากค่าอัตราการกรองของไตต่ำกว่า 60 mL/min/1.73 m² ของพื้นที่ผิวกายเป็นเวลา
นานกว่า 3 เดือนแสดงว่าไตทำงานผิดปกติ⁹ ส่วนปริมาณอัลบูมินในปัสสาวะมากกว่า 30 mg/24h (Albumin
Excretion Rate, AER) ในการตรวจอย่างน้อย 2 ครั้ง ในระยะเวลา 3 เดือนก็จะบ่งชี้ว่าไตผิดปกติเช่นกัน
(ประเสริฐ ธนกิจจารุ 2558, 5-9)

ดีนากล่าวว่าพ่อของเธอไม่เคยได้รับการวินิจฉัยว่าเป็นโรคไตเรื้อรังมาก่อน แต่กินยารักษาโรคเบาหวาน
และความดันโลหิตสูงมาเป็นระยะเวลานาน หมอกอเดร์บอกว่าบางครั้งคนไข้โรคไตเรื้อรังระดับที่หนึ่งและสอง

⁹ค่าอัตราการกรองไตปกติของวัยหนุ่มสาวอยู่ที่ 120-130 mL/min/1.73 m² ของพื้นที่ผิวกาย และเมื่ออายุเกิน 30 ปี จะลด
ลงในอัตรา 1 mL/min/1.73 m² ต่อปี (สมาคมโรคไตแห่งประเทศไทย 2558, 2-3)

ซึ่งมักจะมีอาการปวดเมื่อยและอ่อนเพลียโดยไม่รู้สาเหตุ เมื่อไปตรวจที่โรงพยาบาลจะยังไม่ถูกจัดว่าเป็นโรคไต เรื่อยรังกตามหลักการวินิจฉัยทางการแพทย์แผนปัจจุบัน เพราะผลจากการตรวจหาค่าอัตรากรองไตและระดับอัลบูมินก็ยังไม่เข้าเกณฑ์ จึงยังไม่ได้รับการวินิจฉัยว่าเป็นโรคไต

นอกจากโรคไต อาสียังเจ็บป่วยจากโรคเบาหวานและโรคความดันโลหิตสูง หมออธิบายความสัมพันธ์ระหว่างสามโรคนี้ว่าเมื่อไตที่ทำหน้าที่ขับของเสียทำงานหนักเพราะขับไขมันไม่ออกทำให้เกิดโรคความดันโลหิตสูง ส่วนโรคเบาหวานก็เกิดตามมาเนื่องจากตับอ่อนต้องทำงานหนักจนไม่สามารถหลั่งอินซูลินออกมาได้ตามปกติ

คนไข้โรคเบาหวานส่วนมากผ่านการวินิจฉัยจากโรงพยาบาลมาแล้ว หมอกอเดร์จะใช้เกณฑ์การวินิจฉัยตามหลักการแพทย์แผนปัจจุบันประกอบ โดยหมอจะซักประวัติและถามระดับน้ำตาล ซึ่งตามหลักการแพทย์แผนปัจจุบันหากค่าระดับน้ำตาลในเลือดหลังอดอาหารอย่างน้อย 8 ชั่วโมง มากกว่าหรือเท่ากับ 126 มก./ดล. ถือว่าป่วยเป็นโรคเบาหวาน (สมาคมโรคเบาหวานแห่งประเทศไทยฯ 2560, 30) แล้วก็จะจับชีพจรบนข้อมือซ้ายซึ่งเป็นจุดชีพจรของตับและถุงน้ำดี ผู้ป่วยเบาหวานชีพจรจะเต้นเบา อ่อน และจังหวะการเต้นไม่ถี่ แสดงให้เห็นว่าตับอ่อนแรง และตรวจร่างกายประกอบ โดยจะตรวจลิ้นเป็นพิเศษเนื่องจากถือว่าเป็นประตูของอวัยวะภายในตามหลักการแพทย์แผนจีน ถ้าตับมีปัญหา ขอบลิ้นจะเป็นรอยฟัน เนื่องจากลิ้นบวมจนฟันขบขอบลิ้น

ส่วนโรคความดันโลหิตสูง หากอยู่ที่คลินิกหมอกอเดร์จะดูค่าความดันโลหิตจากเครื่องวัดความดันซึ่งเป็นส่วนหนึ่งการตรวจร่างกายเบื้องต้นและใช้เกณฑ์การจำแนกตามหลักการแพทย์แผนปัจจุบัน นั่นคือ ค่าความดันโลหิตขณะหัวใจบีบตัวมากกว่าหรือเท่ากับ 140 มิลลิเมตรปรอท และค่าความดันโลหิตขณะหัวใจคลายตัวมากกว่าหรือเท่ากับ 90 มิลลิเมตรปรอท ถือว่าเป็นโรคความดันโลหิตสูง (สมาคมความดันโลหิตสูงแห่งประเทศไทย 2558, 1) แต่หากรักษาที่บ้านหมอกอเดร์จะจับชีพจรหัวใจบนข้อมือซ้าย หากความดันโลหิตสูง ชีพจรจะมีขนาดใหญ่ เต้นแรงบริเวณผิวหนัง จากนั้นจะซักประวัติต่อว่ามีอาการปวดหัวบ่อยหรือไม่ และตรวจดูลิ้นประกอบ ผู้ป่วยความดันโลหิตสูงลิ้นจะแห้งและเป็นฝ้าสีน้ำตาลเหลือง เพราะมีความร้อนรบกวนอยู่ภายในร่างกาย

ก่อนที่จะมารักษากับหมอกอเดร์ ดิน่าเล่าว่าระดับน้ำตาลในเลือดของอาสียเคยขึ้นสูงสุดถึง 600 มก./ดล. ตอนนั้นเขาได้แต่นอนอยู่บนเตียง แต่พอเริ่มกินยาสมุนไพรของหมอกอเดร์ ค่าระดับน้ำตาลในเลือดลดลงมาเหลือประมาณ 300 มก./ดล. จนกระทั่งปัจจุบันอยู่ที่ประมาณ 200 มก./ดล. หมอบอกว่าในการรักษาจะสังเกตการลดลงของระดับน้ำตาลในเลือดประกอบกันดูอาการภายนอก โดยจะให้คนไข้กินยาสมุนไพรพร้อมกับตรวจระดับน้ำตาลในเลือดเป็นระยะ

¹⁰ โรคเบาหวานทางการแพทย์แผนปัจจุบัน หมายถึง ภาวะที่ระดับน้ำตาลกลูโคสในเลือดเพิ่มสูงขึ้นผิดปกติ เพราะร่างกายไม่สามารถนำน้ำตาลไปใช้ได้ เนื่องจากการผลิตและการทำงานของฮอร์โมนอินซูลินมีปัญหา แบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ โรคเบาหวานชนิดที่ 1 เป็นภาวะที่ร่างกายไม่สามารถผลิตอินซูลินได้ มักเกิดจากกรรมพันธุ์ และโรคเบาหวานชนิดที่ 2 เป็นภาวะที่ร่างกายผลิตอินซูลินไม่เพียงพอหรืออินซูลินไม่สามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ มักเกิดจากพฤติกรรมการใช้ชีวิต ผู้ป่วยร้อยละ 95 เป็นโรคเบาหวานชนิดนี้ (ศูนย์ความเป็นเลิศด้านการดูแลผู้ป่วยโรคเรื้อรัง วิทยาลัยพยาบาลพระปกเกล้า จันทบุรี 2558, 1)

“บางวันเราดูจากอาการก็พอรู้แล้ว ถ้าพ่อนอนเยอะ เดินไม่ไหว โคลงเคลง แสดงว่าน้ำตาลขึ้น เราใช้ชีวิตอยู่กับแก เรารู้ แต่ถ้าดูแข็งแรงดี ขับถ่ายดี กินข้าวได้ ซ้ำจักรยานได้ทุกวัน ก็ไม่ต้องดูค่าน้ำตาล เห็นแกเดินได้ กินได้ ก็บายใจ ไม่ต้องมานั่งกังวลว่าเบาหวานก็ร่อย เมื่อก่อนน้ำตาล 300-400 ก็ไปไหนไม่รอด เราดูแลแบบแผนไทยด้วย ถ้าดูแต่ตัวเลข เครียด” ตี๋นบอก

หมอกอเดร์ไม่ได้ปฏิเสธผลตรวจเชิงประจักษ์ แต่พยายามแปลเพื่อสร้างความเชื่อมโยงกับคำอธิบายว่าด้วยเลือด ลม และพลัง ภูมิของอาสิด หมออธิบายว่าหากไต่วิฤตถึงขั้นไตวายแสดงว่ามีความร้อนสูง เมื่อไตมีความร้อนสูงทำให้เลือดแห้ง ข้น และลมก็ไหลเวียนได้ไม่ดี ไตจึงแทบจะไม่สามารถทำหน้าที่กรองของเสียได้อีกต่อไป หมอจะจัดยาไตสูตรเฉพาะที่ประกอบด้วยสมุนไพรสดเย็นเพื่อเพิ่มความชุ่มชื้นกลับไปให้ไต เมื่อบำรุงไตให้ดีขึ้นก็จะทำให้ตับทำงานได้ดีขึ้นโดยอ้อม นอกจากนี้ หมอยังจัดยาสมุนไพรบำรุงตับเป็นการเฉพาะไปอีกก็จะช่วยเพิ่มพลังให้ตับอ่อนหลังอินซูลินได้ดีขึ้น หลังจากนั้นจึงสังเกตการเปลี่ยนแปลงของค่าระดับน้ำตาลในเลือดเป็นระยะ เช่นเดียวกับการรักษาโรคความดันโลหิตสูงที่หมอจะเน้นบำรุงระบบขับถ่ายให้กลับมาเป็นปกติเพื่อลดความดันของลมซึ่งเกิดจากความร้อนภายในร่างกายที่มีมากเกินไป

ผู้เขียนเสนอว่าการรักษาโรคไร้เชื้อเรื้อรังของหมอกอเดร์แสดงให้เห็นร่างกายที่ทั้งซ้อนทับและตัดขาดกันของระบบการแพทย์ที่หลากหลาย ด้านหนึ่ง ร่างกายประกอบขึ้นด้วยความจริงทางชีววิทยาตามความรู้ทางการแพทย์แผนปัจจุบันเป็นข้อเท็จจริง (fact) เชิงประจักษ์ เช่น ระดับน้ำตาลในเลือด ค่าความดันโลหิต แต่อีกด้านหนึ่ง ร่างกายก็ประกอบขึ้นด้วยเลือด ลม พลัง ความจริงเหล่านี้มีทั้งด้านที่ซ้อนทับและตัดขาดกัน เช่น การทำหน้าที่คัดกรองของเสียของไตและการหลั่งอินซูลินของตับอ่อนสามารถวัดได้ แต่ในขณะเดียวกันการจับชีพจรเพื่อสัมผัสกับพลังซึ่งไม่อาจคิดคำนวณเป็นตัวเลขอย่างตรงไปตรงมา แต่ต้องอาศัยการแปลเพื่อเชื่อมโยงกับผลตรวจเชิงประจักษ์

การซ้อนทับและตัดขาดกันของความจริงว่าด้วยร่างกายยังส่งผลต่อการรับรู้และดูแลรักษาโรคของคนไข้ ภูมิการเจ็บป่วยของอาสิดและการดูแลของตี๋น ด้านหนึ่งวางอยู่บนผลตรวจเชิงประจักษ์ซึ่งเป็นความจริงที่ผู้ป่วยและผู้ดูแลไม่ได้ปฏิเสธ แต่ก็ยังรู้สึกว่ามีเพียงพอ ขณะที่อีกด้านหนึ่ง ความจริงที่ถูกสร้างขึ้นโดยหมอกอเดร์ที่มีลักษณะเชิงอัตวิสัย เช่น ให้ผู้ดูแลใช้ชีวิตร่วมกับคนไข้และคอยสังเกตว่าคนไข้มีความสุขหรือไม่ กินข้าวได้หรือไม่ ออกกำลังกายได้หรือไม่ หรือนอนหลับได้หรือไม่ เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของความจริงที่ผู้ป่วยและผู้ดูแลไม่จำเป็นต้องยอมรับหรือปฏิเสธว่ามีความจริงเพียงหนึ่งเดียว

การดำรงอยู่ของการแพทย์พื้นบ้านกับผู้กระทำการที่ไม่ใช่มนุษย์

ในส่วนที่ผ่านมาผู้เขียนแสดงให้เห็นบทบาทของหมอฟันบ้านในการแปลความรู้และสร้างความจริงทางการแพทย์ที่แตกต่างหลากหลาย อย่างไรก็ดี ความเปลี่ยนแปลงของการแพทย์พื้นบ้านและชีวิตของหมอฟันบ้านไม่เพียงเกิดขึ้นโดยมีมนุษย์เป็นผู้กระทำการเท่านั้น แต่ยังมีสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์เข้ามาเป็นส่วนหนึ่ง ในที่นี้ ผู้เขียนยกตัวอย่างอุปกรณ์ทางการแพทย์และยาสมุนไพรที่มีส่วนสร้างความจริงทางการแพทย์ และมีผลต่อการดำรงอยู่ของการแพทย์พื้นบ้านและหมอฟันบ้านในปัจจุบันอย่างมีนัยสำคัญ

คลินิกแพทย์แผนไทยและอุปกรณ์ทางการแพทย์

ทุกวันจันทร์หมอกอเดร์ในชุดเสื้อเชิ้ตกางเกงขายาวจะนั่งรถไฟหรือรถสองแถวจากตัวอำเภอจะนะมาเข้าเวรที่สถานชีวิคลินิกการแพทย์แผนไทยในตัวเมืองหาดใหญ่ซึ่งห่างออกไปกว่า 50 กิโลเมตร เมื่อมาถึงหน้าคลินิกหมอกอเดร์จะค้อมหลังเล็กน้อยขณะเดินผ่านหน้าประตูทางเข้าที่มีรูปหล่อหมอชีวกโกมารภัจจ์ พร้อมกับกดสมุนไพรตั้งตากแดดไว้ จากนั้นหมอกอเดร์จะเข้าไปเปลี่ยนเสื้อผ้าในห้องพัก เขาสวมเสื้อกาวน์ครึ่งท่อนทับเสื้อเชิ้ตบนหน้าอกฝั่งขวาบนเสื้อกาวน์ปักชื่อหมอ ส่วนบนหน้าอกฝั่งซ้ายมีตราสัญลักษณ์ของคลินิกอยู่บนกระเป๋าเสื้อ หากยังไม่มีคนไข้ เขาจะนั่งพักผ่อนคลายกับหมอคนอื่น หรือนั่งจิบกาแฟและสูบบุหรี่จากด้านข้างคลินิก

เมื่อคนไข้มาถึง พวกเขาต้องนั่งรอเรียกชื่อบนม้านั่งยาวสีเขียวหน้าโต๊ะทำงานของส่วนเวชระเบียนที่มีเครื่องคอมพิวเตอร์ตั้งอยู่ เมื่อคนไข้ถูกเรียกชื่อจะมีแพทย์แผนไทยทำหน้าที่ซักประวัติ ชั่งน้ำหนัก วัดส่วนสูง วัดความดันโลหิตด้วยเครื่องวัดความดันโลหิต หรือเครื่องวัดระดับน้ำตาลในกรณีที่คนไข้เป็นโรคเบาหวาน จากนั้นแพทย์แผนไทยจะสอบถามอาการเจ็บป่วยเบื้องต้น และกรอกข้อมูลต่าง ๆ ลงในแบบฟอร์มการซักประวัติของคลินิกซึ่งมีรูปแบบใกล้เคียงกับคลินิกแผนปัจจุบัน แต่อาจจะมีรายละเอียดบางอย่างที่เป็นข้อมูลเฉพาะด้านการแพทย์แผนไทย เช่น ธาตุเจ้าเรือน¹¹ หรือเส้นประธานสิบ ก่อนจะส่งคนไข้เข้าห้องตรวจพร้อมแฟ้มประวัติ

บนฝาผนังหน้าห้องตรวจมีกระดานขนาดใหญ่ติดใบอนุญาตประกอบโรคศิลปะและหนังสือรับรองหมอพื้นบ้านจากกระทรวงสาธารณสุขของหมอทุกคนในคลินิกซึ่งมีทั้งหมด 14 คน เป็นแพทย์แผนไทย 9 คน หมอยาสมุนไพรพื้นบ้าน 2 คน และหมอนวดพื้นบ้าน 3 คน ภายในห้องตรวจขนาด 3x4 เมตร มีโต๊ะทำงานและเก้าอี้นวมตั้งอยู่ โต๊ะมีเก้าอี้พลาสติกวางอยู่ 2 ตัว มีเตียงคนไข้ตั้งอยู่ใกล้กับอ่างล้างหน้า ด้านล่างมีถังขยะ 2 ใบ ใบหนึ่งใส่ขยะติดเชื้อ อีกใบเป็นถังขยะทั่วไป ผนังภายในห้องทาสีเขียวอ่อน บนฝาผนังมีโปสเตอร์แสดงสรีระของมนุษย์พร้อมระบุชื่อเป็นภาษาอังกฤษกำกับ ใกล้ ๆ กันเป็นแผนภาพธาตุเจ้าเรือนอัดใส่กรอบลายไม้ ส่วนบนฝาผนังอีกฝั่งมีเครื่องปรับอากาศติดอยู่

หลังจากการตรวจวินิจฉัย หมอกอเดร์บันทึกอาการเจ็บป่วยและผลการวินิจฉัยลงในแฟ้มประวัติคนไข้ พร้อมทั้งลงลายมือชื่อกำกับ จากนั้นจะต้องจดรายชื่อยาสมุนไพรและอัตราส่วนของสมุนไพรที่ใช้ลงไปใบสั่งยา ก่อนจะส่งตัวคนไข้ออกไปห้องนวดหรือไปนั่งรอรับยา เมื่อแพทย์แผนไทยหรือเภสัชกรแผนไทยได้ใบสั่งยาแล้ว จะทำการจัดยาในห้องยาซึ่งมีสมุนไพรแห้งประมาณ 200 ชนิด เก็บไว้ในกล่องพลาสติกใสกันความชื้น นอกจากนี้ยังมีตาชั่งดิจิทัลเพื่อใช้ในการชั่งน้ำหนักตัวยาสมุนไพร และเครื่องมือสำหรับบดแห้ง บด และอัดแคปซูลยาสมุนไพร

ในเบื้องต้น จะเห็นว่าตั้งแต่การจัดการพื้นที่คลินิกจะถูกจัดแบ่งเป็นสัดส่วนซึ่งแบ่งตามหน้าที่ การทำงาน ไม่ว่าจะเป็นพื้นที่ซักประวัติ ห้องตรวจ ห้องยา เมื่อคนไข้มาใช้บริการจึงรู้สึกไม่แตกต่างจากการเข้าไปในโรงพยาบาลหรือคลินิกสมัยใหม่ ขณะที่วัตถุต่าง ๆ ภายในคลินิกเต็มไปด้วยการผสมผสานระหว่างวัตถุทางการแพทย์แผน

¹¹ ร่างกายของมนุษย์แต่ละคนประกอบด้วยธาตุทั้ง 4 ได้แก่ ดิน น้ำ ลม ไฟ ในสัดส่วนที่แตกต่างกัน แต่จะมีธาตุใดธาตุหนึ่งเป็นใหญ่ เรียกว่าธาตุเจ้าเรือน หากธาตุในร่างกายสมดุลก็จะไม่เจ็บไข้ได้ป่วย แต่หากเสียสมดุลก็จะเกิดความเจ็บป่วย

ปัจจุบันและการแพทย์แผนโบราณ อาทิ เสือกวั่น เครื่องชั่งน้ำหนัก เครื่องวัดความดันโลหิต เครื่องวัดระดับน้ำตาล โปสเตอร์สรีระมนุษย์ แผ่นประวัติคนไข้ ตาซึ่งยาดีจิทัฬ ไบประกอบโรคศิลป์ รูปหล่อหมอชีวโกมารภัจจ์ ถาดใส่สมุนไพร แผนภาพธาตุเจ้าเรือน ทั้งการจัดการพื้นที่และวัตถุต่าง ๆ เหล่านี้ทำให้การแพทย์แผนโบราณเป็นส่วนหนึ่งของโลกที่ทันสมัยและเปิดทางให้เกิดการเชื่อมต่อการแพทย์แผนปัจจุบัน

และหากพิจารณาอย่างเฉพาะเจาะจง วัตถุที่สำคัญเช่น ไบประกอบโรคศิลป์ที่ติดไว้บนกระดานในจุดที่มองเห็นได้อย่างชัดเจนทำให้สถานะของหมอฟันบ้านในขณะทำงานที่คลินิกเปลี่ยนแปลงไป การรับรองสถานะตามกฎหมายทำให้ตัวตนและการปฏิบัติของพวกเขามีความชอบธรรมและมีความน่าเชื่อถือในฐานะแพทย์ในโลกสมัยใหม่ ขณะที่เครื่องวัดความดันโลหิตหรือเครื่องวัดระดับน้ำตาลในเลือดอาจเรียกได้ว่าเป็น inscription device ที่คอยสร้างความจริงเชิงประจักษ์ที่จะถูกจดบันทึกลงในแผ่นประวัติคนไข้ การที่คนไข้เข้ามารักษาในคลินิกแพทย์แผนไทยแห่งนี้ ในแง่หนึ่งจึงไม่ต่างกับการเข้าไปห้องทำงานของนักวิทยาศาสตร์ซึ่งเป็นสถานที่ที่พวกเขาจะแสดงความจริงให้เห็นผ่านเครื่องมือและวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ (Latour, 1987) ซึ่งในที่นี้ มีทั้งเครื่องมือ เครื่องมือและขั้นตอนการตรวจรักษาที่ผสมปนเปกันทั้งระบบการแพทย์สมัยใหม่และการแพทย์ทางเลือก

แพทย์แผนไทยผู้เป็นอำนวยการคลินิกเคยบอกเล่ากับผู้เขียนว่าเขาและกลุ่มผู้บริหารคลินิกตั้งใจออกแบบและจัดวางสิ่งของต่าง ๆ เพื่อให้คนไข้รู้สึกถึงความเป็นมืออาชีพและความทันสมัยของการแพทย์แผนไทยและการแพทย์พื้นบ้าน และที่สำคัญ เพื่อให้คนไข้ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนเมืองรู้สึกคุ้นเคยกับขั้นตอนและวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่อาจเทียบเคียงได้กับการไปพบแพทย์ที่คลินิกแพทย์แผนปัจจุบัน เพื่อให้คนไข้รู้สึก “ตอกันติด” ขณะเดียวกัน เมื่อมาตรวจรักษาที่คลินิกแพทย์แผนไทย หมอกอเดร์เองก็ให้ความสำคัญกับการใส่ชุด ยูนิฟอร์ม และขั้นตอนต่าง ๆ อย่างเคร่งครัดมากกว่าการตรวจรักษาที่บ้านของตนเอง เช่น กำชับให้นักศึกษาแพทย์แผนไทยซึ่งทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยวัดค่าความดันโลหิตทุกครั้ง เพื่อประกอบการวินิจฉัยและการอธิบายให้คนไข้

สมุนไพรไม้ไซทอนไม้

หมอฟันบ้านทางภาคใต้เรียกสรรพคุณที่มีอยู่ในสมุนไพรแต่ละชนิดว่า “พิชยา” พิชยาไม่ได้เป็นสิ่งที่สถิตอยู่แน่นอนภายในพืชสมุนไพรอย่างเฉื่อยชา แต่จะเคลื่อนไปตามช่วงเวลา พวกเขาอธิบายว่า ช่วงเช้า พิชยาจะอยู่บริเวณใบและยอด ช่วงเที่ยง พิชยาจะอยู่ที่แก่น ช่วงเย็น พิชยาจะอยู่ที่ราก กลางคืน พิชยาจะกลับไปอยู่ที่ใบและยอด นอกจากนี้ ในการเก็บเปลือกของต้นไม้ใหญ่ยังต้องระมัดระวังไม่เก็บฝั่งที่เงาของมนุษย์ลงไปทับเปลือกไม้ เพราะเชื่อกันว่าจะทำให้พิชยาด้อยคุณภาพลง

“ในตัวยามีฮิกมะห์¹² อยู่ ฮิกมะห์ก็คือพร คือสิ่งดี ๆ ที่พระเจ้าสร้างและบันดาลให้อยู่ในตัวยานั้น ๆ พระเจ้ากำหนดไว้แล้วว่าให้ตัวยาดำเนินมีรส มีสรรพคุณนี้ แก่โรคนั้นโรคนั้น” หมอกอเดร์กล่าวประโยคข้างต้นให้ผู้เขียนฟังขณะเดินป่าเก็บสมุนไพร ก่อนจะอธิบายเพิ่มเติมว่าในทัศนะของเขา ฮิกมะห์ก็คือพิชยาหรือสรรพคุณ

¹² ฮิกมะห์ หรือฮิกมะฮ์ (Hikmah) แปลตรงตัวได้ว่าวิทย์ปัญญาและความรู้แจ้งในพระเจ้า (wisdom and understanding about the divine) (Wiktionary, 2019) นอกจากนี้ ผู้รู้ทางศาสนาบางคนนิยามว่าคือการเข้าใจแก่นแท้ของสรรพชีวิตอย่าง ที่สิ่งเหล่านั้นเป็นจริง ๆ (coming to know the essence of beings as they really are) (Muslimphilosophy, 1998)

พิเศษที่พระเจ้าสร้างยาสมุนไพรเอาไว้ให้มนุษย์ เมื่อเป็นเช่นนี้ ชีวิตของสมุนไพรจึงมีความศักดิ์สิทธิ์ที่ต้องอาศัย การเชื่อมต่อที่พันไปประสาธน์สัมผัสทั้งห้า แต่ในขณะเดียวกันก็ต้องใช้ประสาธน์สัมผัสอย่างเข้มข้นและลึกซึ้งจึงจะสามารถแยกแยะสมุนไพรชนิดต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้องแม่นยำ

เมื่อสมุนไพรไม่ได้เป็นแค่ท่อนไม้ที่ร่อนมนุษย์หยิบใช้ แต่มีความศักดิ์สิทธิ์ และที่สำคัญ ยังมีรส¹³ ซึ่งเป็น ลักษณะเฉพาะตัวของสมุนไพรที่หมอดึงดูดใจให้รู้ การปรุงยาจึงเป็นศิลปะที่แสดงให้เห็นความสามารถของหมอ เช่น ในตำรับยาไตของหมอกอเดร์มีสมุนไพรหลัก 5 ชนิด ได้แก่ แปะบหรือหูลิง ซึ่งมีรสเปรี้ยวอมฝาด แก้กระษัย ไตพิการ ทนดี สมุนไพรรสขมอ่อนที่ช่วยกระตุ้นการขับถ่ายเพื่อไม่ให้ไตทำงานหนัก หัวกระทือ สมุนไพรสร้อย ที่ช่วยระบายลมในช่องท้อง หมอยังบอกว่าผู้ป่วยโรคไตเรื้อรังมักมีไข้บ่อย ๆ ตลอดเวลา จึงใช้โคกกระออม สมุนไพรรสขมเพื่อแก้ไข้ และสุดท้ายใช้ใบขี้เหล็กที่มีรสขมหวานช่วยให้หลับสบาย คลายเครียด

หมอกอเดร์อธิบายว่าหลังจากจัดตัวยาหลัก 5 ชนิดแล้ว จึงมาจัดตัวยาเสริมเฉพาะอาการของคนไข้ อาทิ บำรุงปอดและระบบการหายใจใช้ตัวยารสขมอ่อน ๆ ได้แก่ ใบหนุมานประสานกาย บำรุงตับใช้ตัวยารสมัน ได้แก่ ตาลีหวั่ง บำรุงระบบขับถ่ายปัสสาวะใช้ตัวยารสหวานอ่อน ๆ ได้แก่ รากหญ้าคา และบำรุงหัวใจ ใช้ตัวยารสหอม เย็น ได้แก่ กฤษณา กะลัมพัก ขอนดอก ชะนูด หรือแฝกหอม เป็นต้น อย่างไรก็ตาม สำหรับตัวยาเสริมเหล่านี้ สามารถแทรกไปในตำรับยาหลักโรคอื่น ๆ โดยไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะโรคใดเท่านั้น

ส่วนตำรับยาเบาหวานและความดันโลหิตสูง หมอเล่าว่าโรคเบาหวานเปรียบให้ยากก็เหมือนคนป่วยมี น้ำตาลอยู่ในเลือด เขายกตัวอย่างความหวานของน้ำตาลโตนด หากต้องการลดความหวานที่มากเกินไป ต้องใส่ เปลือกต้นมะม่วงหิมพานต์ซึ่งมีรสฝาดขมเพื่อให้น้ำตาลที่มีรสหวานกลับมามีรสฝาดมากขึ้น ในสูตรยาเบาหวาน หมอจึงใช้สมุนไพรหลักซึ่งมีตัวยารสฝาด ได้แก่ รากโก่งกางและกำแพงเจ็ดชั้น อย่างไรก็ตาม สมุนไพรทั้งสองชนิด ยังมีรสอื่นเจืออยู่ รากโก่งกางมีรสเค็มอ่อน ๆ เหมือนใส่เกลือช่วยระบบขับถ่าย ส่วนกำแพงเจ็ดชั้นมีรสร้อนจะ ช่วยผายลมและแก้ปวดเมื่อย ทำให้ความดันในร่างกายลดลง มะพร้าววันกลุ่มมีรสหวานน้อย ๆ ช่วยให้ร่างกาย มีเรี่ยวแรง และยังลดความดัน เพราะช่วยขับปัสสาวะ

อย่างไรก็ดี ในตำรับยาดังเดิมที่หมอได้รับการบอกเล่าว่ามีสมุนไพรเพียง 3 ชนิด แต่หมอกอเดร์ได้เพิ่มเติมสมุนไพรอีก 2 ชนิดลงไปจนกลายเป็นตำรับเฉพาะของตัวเอง นั่นคือ ใบอินทนิลน้ำช่วยลดน้ำตาลในเลือด และใบขี้เหล็กช่วยให้นอนหลับ การตั้งตำรับยาหลักของหมอกอเดร์ แม้ยึดตรสยาและสรรพคุณตามที่ได้รับการ ถ่ายทอดมาจากครูบาอาจารย์ แต่ก็มีความรู้ทางเภสัชกรรมสมัยใหม่ได้สอดแทรกเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งด้วย ความรู้ชุดดังกล่าวคือความรู้ว่าด้วยฤทธิ์ยา (drug effect) ตัวอย่างที่ชัดเจนคือการที่หมอกอเดร์เลือกเพิ่มใบอินทนิล น้ำเข้าไปในตำรับ

¹³ แก่นของการปรุงยาวางอยู่บนตรสยาซึ่งเป็นตัวบ่งชี้สรรพคุณของสมุนไพรแต่ละชนิด หมอพื้นบ้านจะแบ่งรสตามทฤษฎีการ แพทย์แผนไทย ซึ่งประกอบด้วย 9 รส ได้แก่ รสฝาด สรรพคุณสมาน รสหวาน สรรพคุณชุ่มชื้นไปตามเนื้อ รสเมาเบื่อ สรรพคุณแก้พิษ รสขม สรรพคุณแก้ไข้ รสเผ็ดร้อน สรรพคุณขับลม รสมัน สรรพคุณแก้เส้นเอ็น รสหอมเย็น สรรพคุณทำให้ ชื่นใจ รสเค็ม สรรพคุณขับไปตามผิวหนัง และรสเปรี้ยว สรรพคุณกัดเสมหะ ฟอกโลหิต รสยาทั้ง 9 จะมีความสลับซับซ้อน ยิ่งขึ้นเมื่อนำยาสมุนไพรไปเข้าตำรับ เพราะสมุนไพรบางชนิดก็ไม่ได้มีรสเดียว

อินทนิลน้ำ [Lagerstroemia speciosa (L.) Pers.] เป็นสมุนไพรซึ่งผ่านการทดลองจนพบว่า มี corosolic acid เป็นสารสำคัญที่ทำหน้าที่ลดระดับน้ำตาลในเลือด (พินดา ใหญ่ธรรมสาร และอรุณญา ศรีบุษราคัม 2548, 8-11) อย่างไรก็ตาม การทดลองหาสารสำคัญ (active ingredient) ในพืชเป็นเพียงขั้นก่อนการศึกษาทางคลินิก (preclinical phase) ของการศึกษาวิจัยเพื่อพัฒนาตามกระบวนการเภสัชกรรมสมัยใหม่ แต่ยังไม่ใช่ว่าตามความหมายทางเภสัชกรรมสมัยใหม่ เพราะยังไม่ผ่านกระบวนการพัฒนายาในขั้นคลินิก¹⁴ (clinical phase)

“เราแค่พอรู้ว่าในสมุนไพรตัวไหนมีสารอะไร มีฤทธิ์อะไร เช่น ใบอินทนิลน้ำมีสารลดน้ำตาล หัวข้าวเย็นมีสารฆ่ามะเร็ง ก็เป็นข้อมูลที่เราสามารถช่วยได้เวลาตั้งตำรับ ยาของเราก็ยังเป็นยาสมุนไพรนั่นแหละ แต่เราใช้ความรู้ที่กว้างขึ้น สิ่งที่เราวิจัยมาแล้วทำให้เรามั่นใจ คนไข้ที่ได้ข้อมูลเขาก็จะเชื่อมั่นว่าตัวยามีสารอยู่” หมอกกล่าวอย่างร่าเริง ความคลุมเครือของตำรับยาที่ประกอบด้วยความรู้ทางการแพทย์พื้นบ้านและการแพทย์สมัยใหม่เป็นอีกหนึ่งกระบวนการแปลที่ทำให้หมอสามารถจ่ายยาสมุนไพรร่วมกับยาแผนปัจจุบัน

“แล้วยาพวกนี้ล่ะครับ” หลานชายของสมบัติ คนไข้วัย 80 ถามขณะหยิบถุงใส่ยาแผนปัจจุบันมาวางบนโต๊ะ หลังจากหมอกอเดอร์จ่ายยาได้ให้กินร่วมกับยาเบาหวานและความดันโลหิตสูง

“มียาอะไรบ้าง” หมอกอเดอร์ถาม

“ยาลดความดัน ปกติกิน 1 เม็ด หลังอาหารเช้าหนึ่งเดียว” หลานชายหยิบซองขึ้นมาอ่านฉลาก

“ยังกินได้อยู่ ให้ยาต้มออกฤทธิ์เต็มที่สัก 2-3 วัน ค่อยงดยาโรงบาล” หมอแนะ

“ยาลดอาการปวด” ญาติคนไข้หยิบซองยาขึ้นมาอ่านต่อ

“อันนี้ ถ้าปวดค่อยกิน” หมอบอก

“ยาช่วยย่อย”

“ในยาต้มเรามีตัวยาช่วยย่อยอยู่แล้ว งดยานี้ไว้ก่อน”

“ยาลดไขมัน กินวันละครั้ง ก่อนอาหารเช้า” ญาติคนไข้อ่านฉลากยาชนิดต่อไป

“ลดไขมันนี้ก็ไปชนกับยาต้มอยู่ ในยาเราก็มี เอาอย่างนี้ กินยาต้มดูก่อน แล้วค่อยสังเกตอาการ ถ้าไม่มีอาการอะไรผิดปกติ ก็ไม่ต้องกิน ถ้ามีก็ค่อยกิน” หมอบอก

“กินควบคู่กันไปได้ไหมครับ” คนไข้ถาม

“แรก ๆ ก็ต้องกินแบบนี้ถึงค่อย ๆ ลดยาโรงบาลให้กินยาต้มก่อนอาหารเช้า แล้วยาแผนปัจจุบันก็กินหลังอาหารตามปกติ แต่ต้องกะให้ห่างกันสักชั่วโมงนะ ยางะได้ไม่ชนกัน” หมอบอก

จะเห็นว่าหมอกอเดอร์ทำให้ยาสมุนไพรเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการรักษาโดยเทียบเคียงฤทธิ์ยา แผนปัจจุบัน เมื่อพบตัวยาที่มีสรรพคุณใกล้เคียงกัน เช่น ในยาใดจะมีสมุนไพรที่มีสรรพคุณช่วยระบบขับถ่าย ในยาเบาหวาน

¹⁴ การพัฒนายาขั้นคลินิกเป็นการทดสอบในมนุษย์ซึ่งแบ่งออกเป็น 4 ขั้น ขั้นที่ 1 ทดลองประสิทธิภาพ ความปลอดภัยของยา และปริมาณยา (safe dose range) ที่เหมาะสมในอาสาสมัครกลุ่มเล็กที่มีสุขภาพแข็งแรง จำนวนประมาณ 80-100 คน ขั้นที่ 2 เพิ่มจำนวนอาสาสมัครผู้เข้าร่วมการทดสอบเป็น 100 – 300 คน และประเมินประสิทธิภาพ ความปลอดภัย และผลข้างเคียง จากนั้นจึงเข้าสู่ขั้นที่ 3 ซึ่งต้องเพิ่มปริมาณอาสาสมัครขนาดใหญ่ขึ้นเป็น 1,000 – 3,000 คน และสุดท้ายขั้นที่ 4 เป็นการติดตามศึกษาหลังจำหน่ายยาในตลาด (postmarketing surveillance) (Petryna 2009, 12)

และความดันโลหิตสูงจะมีสมุนไพรที่มีสรรพคุณลดความดันโลหิตและลดระดับน้ำตาลในเลือด หมออาจให้ผู้ป่วยดื่มน้ำบางชนิดทันที แต่บางชนิดจะให้เริ่มจากกินยาสมุนไพรที่ละน้อยแล้วค่อย ๆ ลดปริมาณยาแผนปัจจุบันพร้อมกับสังเกตอาการด้วยตัวเอง หากไม่มีผลกระทบก็สามารถหยุดกินยาแผนปัจจุบันได้ ในที่สุด นอกจากนี้หมอจะห้ามไม่ให้กิน “ชน” กัน เพราะฤทธิ์ยาใกล้เคียงกันอาจส่งผลต่อร่างกายมากเกินไป

และเมื่อพิจารณาสมุนไพรของหมอกอเดร์จะพบว่า ด้านหนึ่ง ยาประกอบไปด้วยอิกมะห์ หรือสรรพคุณที่มีลักษณะเหนือธรรมชาติ และรสชาติตามหลักการแพทย์แผนไทย แต่ในขณะเดียวกัน ความรู้ทางเภสัชกรรมสมัยใหม่ก็ได้ถูกแปลและแปลงเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการตั้งตำรับยาที่มีลักษณะเฉพาะของหมอเอง และยังเป็นการเปิดพื้นที่ให้หมอสามารถสร้างการเชื่อมต่อและตัดขาดกับการรักษาทางการแพทย์สมัยใหม่ด้วยการสร้างคำอธิบาย ตลอดจนปรับลดปริมาณการกินยาแผนปัจจุบันของคนไข้ ยาสมุนไพรจึงทำหน้าที่เป็นผู้กระทำการทั้งในเชิงวัตถุ-สัญญาะที่มีส่วนสำคัญอย่างมากต่อการสร้างความจริงและผลการรักษาที่หมอและคนไข้พึงปรารถนาทั้งทางร่างกายและจิตใจ

บทสรุป : การต่อรองทางการเมืองเชิงภววิทยาของการแพทย์พื้นบ้าน

การศึกษาการแพทย์พื้นบ้านภายใต้กรอบคิดเครือข่ายผู้กระทำการทำให้การศึกษาทางมานุษยวิทยาการแพทย์เกิดมิติใหม่ ๆ โดยเฉพาะการสนใจรากฐานของการนิยามความจริงหรือสิ่งที่ดำรงอยู่ (ontological existence) ซึ่งเป็นการยกระดับมาตั้งคำถามทางภววิทยา (ontology) ที่สนใจความจริงของระบบการแพทย์ที่หลากหลาย แตกต่างจากเดิมที่นักมานุษยวิทยาการแพทย์มักจะหยุดความสนใจอยู่ที่ภาพตัวแทนของความเจ็บป่วย (โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ 2562, 41-42)

กรณีของหมอกอเดร์ ซึ่งผู้เขียนได้ศึกษาในฐานะหมอพื้นบ้านที่เติบโตและบ่มเพาะความรู้มาตามขนบของการแพทย์พื้นบ้านที่เน้นการเรียนรู้จากประสบการณ์และการลงมือปฏิบัติเป็นสำคัญ ลักษณะดังกล่าวถือเป็นความเฉพาะเจาะจงของหมอกอเดร์ที่ทำให้เขาเป็นหมอพื้นบ้านที่แตกต่างจากหมอพื้นบ้านคนอื่น ๆ เพราะถึงที่สุดแล้ว ความสามารถของหมอพื้นบ้านแต่ละคนขึ้นอยู่กับความสามารถรักษาและจัดยาให้เหมาะสมกับคนไข้แต่ละรายที่มีความแตกต่างกัน ดังนั้น ประสบการณ์การเรียนรู้ที่หลากหลายทั้งจากการเรียนกับครูหมอพื้นบ้านในครอบครัว หมอในท้องถิ่น แพทย์แผนจีน หรือแม้แต่จากการเรียนรู้โดยอ้อมผ่านการทำงานร่วมกับแพทย์และเภสัชกรในรั้วมหาวิทยาลัย จึงบ่มเพาะทักษะในการต่อรองและปรับตัวผ่านการใช้ความรู้และวิธีปฏิบัติที่ยืดหยุ่นของหมอกอเดร์ เขาพยายามแปลและยกย่าย้ายถ่ายความรู้และการปฏิบัติที่ตัดข้ามไปมาระหว่างโลกของการแพทย์แผนโบราณและการแพทย์สมัยใหม่

ผู้เขียนเห็นว่าจากการติดตามชีวิตของหมอกอเดร์ทำให้เห็นว่าทั้งหมอพื้นบ้านและการแพทย์พื้นบ้านสามารถเข้ามามีที่ทางและเป็นส่วนหนึ่งของสังคมสมัยใหม่ สิ่งที่เกิดขึ้นนี้อาจเทียบเคียงได้กับการแพทย์แผนจีนที่ถูกสร้างขึ้นใหม่ในบางแง่มุม เช่น แพทย์แผนจีนรุ่นใหม่ที่ผ่านมาทั้งหลักสูตรแพทย์แผนโบราณและแพทย์แผนปัจจุบันสามารถแปลความรู้ เชื่อมโยงการปฏิบัติ และใช้เทคโนโลยีการแพทย์สมัยใหม่ในการรักษาโรคภัยแรง

เช่น มะเร็ง พวกเขาสร้างปาฏิหาริย์จนมีชื่อเสียง และทำให้การแพทย์แผนจีนเกิดใหม่อีกครั้ง โดยเฉพาะในโลกตะวันตก (Zhan, 2009)

อย่างไรก็ดี ความพยายามในการแปลความรู้และสร้างความจริงทางการแพทย์ของหมอกอเต๋รไม่อาจเกิดขึ้นได้โดยตัวหมอเพียงลำพัง แต่กลับเกิดขึ้นโดยมีสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์เข้ามามีส่วนร่วมอย่างมีนัยสำคัญ อาทิ ยาสมุนไพรที่ผสมผสานความรู้ทางเภสัชกรรมสมัยใหม่ เครื่องวัดความดันโลหิต เครื่องวัดระดับน้ำตาลในเลือด เสื้อกาวน์ หรือแม้แต่ใบประกอบวิชาชีพ วัตถุสิ่งของเหล่านี้ทำให้การแปลและการเชื่อมต่อระหว่างการแพทย์พื้นบ้านกับการแพทย์แผนปัจจุบันเป็นไปได้

การเชื่อมต่อกันของหมอพื้นบ้าน คนไข้ อุปกรณ์การแพทย์และวัตถุสิ่งของต่าง ๆ ทำให้โรคไต โรคเบาหวาน หรือโรคความดันโลหิตสูงในคลินิกการแพทย์แผนไทย แม้จะถูกเรียกด้วยชื่อเดียวกันขณะอยู่ในโรงพยาบาลหรือคลินิกแพทย์แผนปัจจุบัน แต่ไม่ได้เป็นสิ่งเดียวกัน ความจริงว่าด้วยโรคที่เราเคยคิดว่ามีเพียงหนึ่งเดียว (single) กลับมีมากกว่าหนึ่ง (multiple) การสร้างความจริงว่าด้วยโรคและการรักษาอีกชุดหนึ่งได้เปิดพื้นที่ให้หมอพื้นบ้านสามารถเข้าไปต่อรองทั้งในเชิงความรู้และปฏิบัติการดูแลในลักษณะที่ทั้งเชื่อมต่อและตัดขาดจากการแพทย์แผนปัจจุบัน จะพบว่าความสัมพันธ์ของความจริงที่เกิดขึ้นดำเนินไปอย่างยืดหยุ่นลื่นไหล ที่สำคัญความจริงดังกล่าวดำรงอยู่แบบทบทวี (multiplicity) โดยที่ความจริงหนึ่งเป็นส่วนหนึ่งของความจริงหนึ่ง และดำรงอยู่ได้เพราะมีความจริงอื่นดำรงอยู่ เพราะผู้ป่วยจำนวนมากเลือกรักษาข้ามไปมาระหว่างระบบการแพทย์แผนปัจจุบันและการแพทย์ทางเลือก ซึ่งในที่นี้จะพบกรณีที่ผู้ไปปรึกษาที่โรงพยาบาลพร้อม ๆ กับมารักษาที่คลินิกแพทย์แผนไทยกับหมอพื้นบ้าน แต่ถึงกระนั้น ความจริงอันหลากหลายเหล่านี้มีระยะห่างระหว่างกันทำให้เกิดการเมืองของภววิทยา (ontological politic) ที่เต็มไปด้วยการต่อสู้ช่วงชิงการนิยามความจริงที่เผยให้เห็นการตัดสินใจที่ยากลำบาก และความตึงเครียด เช่น การจำแนกระดับโรคไตของหมอกอเต๋รที่แตกต่างจากการแพทย์แผนปัจจุบัน หรือการที่คนไข้เลือกใช้ยาสมุนไพรควบคู่ไปกับยาแผนปัจจุบัน เพื่อให้ตนเองสามารถเลิกใช้ยาแผนปัจจุบันในที่สุด

จะเห็นว่าหมอฟันบ้านนั้นไม่ได้ดำรงอยู่อย่างนิ่งเฉยต่อความเปลี่ยนแปลง หากพิจารณาจากกรณีหมอกอเต๋ร แม้อาจกล่าวได้ว่าการแพทย์สมัยใหม่ได้พยายามกำหนดทิศทางที่ชัดเจนไว้กับการแพทย์พื้นบ้าน และพื้นที่ดังกล่าวก็หดแคบลง แต่ในขณะเดียวกัน หมอพื้นบ้านก็พยายามที่จะต่อรองทั้งในรูปแบบของการเชื่อมต่อและตัดขาดกับการแพทย์แผนปัจจุบันผ่านการสร้างความจริงว่าด้วยโรคและวิธีการรักษาซึ่งสะท้อนให้เห็นการต่อรองทางการเมืองเชิงภววิทยา

โดยสรุป การดำรงอยู่ร่วมกันของการแพทย์พื้นบ้านและการแพทย์แผนปัจจุบันจึงในลักษณะที่ไม่ได้เป็นคู่ตรงข้ามกันอย่างสิ้นเชิงนั้นยังเป็นไปได้ การแพทย์แผนโบราณไม่ได้เป็นเพียงเหยื่อที่ถูกทำร้ายจากการแพทย์แผนปัจจุบันแต่เพียงฝ่ายเดียว ขณะเดียวกันการแพทย์แผนปัจจุบันก็ไม่ได้เป็นผู้ร้ายเสมอไป หากเป็นเครื่องมือและวิธีการที่การแพทย์แผนโบราณหยิบใช้เพื่อสร้างชีวิตของตัวเองขึ้นใหม่อีกครั้ง ดังเช่นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในกรณีของหมอกอเต๋รที่ได้บ่มเพาะและฝึกฝนตนเองจนสามารถสร้างความเป็นไปได้ใหม่ ๆ ให้ปรากฏ แต่ถึง

ฉะนั้น หากพิจารณาในภาพใหญ่ แม้การแพทย์พื้นบ้านจะเข้ามามีที่ทางในการรักษาโรคได้เรื่อยๆ ในสังคมร่วมสมัย และผู้ป่วยจำนวนไม่น้อยก็เริ่มให้ความสนใจและใช้บริการอย่างจริงจัง แต่ความสัมพันธ์ของการแพทย์ทั้งสองไม่ได้ดำเนินไปอย่างเท่าเทียม เพราะการแพทย์แผนปัจจุบันยังคงเป็นฝ่ายที่มีอำนาจมากกว่าในการกำหนดความสัมพันธ์ แต่ถึงกระนั้น ผู้เขียนต้องการชี้ให้เห็นความสลับซับซ้อนของความสัมพันธ์ในปัจจุบัน โดยเฉพาะรอยปริ้ว ความขัดแย้ง และการท้าทายของการแพทย์พื้นบ้านที่อาจทำให้เราเห็นความเป็นไปได้ใหม่ ๆ ในการจัดวางความสัมพันธ์ หรืออาจรวมถึงการพัฒนาระบบการดูแลที่มีลักษณะลูกผสมระหว่างการแพทย์สมัยใหม่และการแพทย์พื้นบ้าน

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก. 2559. *รายงานการสาธารณสุขไทย ด้านการแพทย์แผนไทย การแพทย์พื้นบ้าน และการแพทย์ทางเลือก 2557-2559*. นนทบุรี: กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก กระทรวงสาธารณสุข.
- โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์. 2562. “มานุษยวิทยาการแพทย์ในศตวรรษที่ 21: การเปลี่ยนแปลงและความท้าทาย.” ใน *อยู่ดี กินดี มีสุข: มิติทางสังคมและวัฒนธรรมของสุขภาพ; รวมบทความจากการประชุมวิชาการทางมานุษยวิทยา ครั้งที่ 12 พ.ศ.2560*, บรรณาธิการโดย ปณิศา สรรวาสี, 1-68. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- ชัชชล อังนาคิตติ. 2561. “หมอฟันบ้านในยุคโรคไข้เชื้อเรื้อรัง.” *วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัย (มานุษยวิทยา), มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์*.
- ณัฐกานกุล ชัตติยะ. 2550. “การแพทย์พื้นบ้านและการดูแลสุขภาพโรคของชาวเผ่าละว้าบ้านใหม่ ลัญเจริญ: กรณีศึกษาบ้านใหม่ลัญเจริญ ตำบลป่าถึง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย.” *วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*.
- ณัฐยา สมะเวียง. 2558. “การแพทย์พื้นบ้านกับการเฝ้าระวังรักษาความเจ็บป่วยทางจิตใจในสังคมไทย ภาคเหนือ.” *วิทยานิพนธ์สังคมศาสตร์มหาบัณฑิต (การพัฒนาสังคม), มหาวิทยาลัยเชียงใหม่*.
- ธณีส ทองชูช่วย. 2555. “ภูมิปัญญาของหมอฟันบ้านในด้านการใช้สมุนไพรในการรักษาโรคของอำเภอ บางลำ จังหวัดสงขลา.” *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ยุทธศาสตร์การพัฒนา), มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา*.
- บุษราคัม ศรีทาเวช. 2556. “ภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านของกลุ่มชาติพันธุ์บ้านท่าลั้ง ตำบลห้วยไผ่ อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี.” *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา), มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี*.
- ประเสริฐ ธนกิจจารุ. 2558. “สถานการณ์ปัจจุบันของโรคไตเรื้อรังในประเทศไทย.” *วารสารกรมการแพทย์*, 40(5): 5-17.
- พรปรีดิ์ จันทร์อุไร. 2556. “การบริโภคสมุนไพร: อัตลักษณ์และอำนาจในตนในการดูแลสุขภาพของคนเมือง.” *วิทยานิพนธ์สังคมศาสตร์มหาบัณฑิต (สังคมศาสตร์การแพทย์และสาธารณสุข), มหาวิทยาลัยมหิดล*.
- พินดาใหญ่ธรรมสาร และอรัญญา ศรีบุษราคัม. 2548. “อินทนิลน้ำกับฤทธิ์ลดน้ำตาลในเลือด.” *จุลสารข้อมูลสมุนไพร*, 23(1): 8-11.
- วีรุฒิ อิมสาราญ และคณะ. 2557. “โรคมะเร็ง (cancer).” ใน *Thailand Medical Services Profile 2011-2014 (การแพทย์ไทย 2554-2557)*. นนทบุรี: กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข.

- ศูนย์ความเป็นเลิศด้านการดูแลผู้ป่วยโรคเรื้อรัง วิทยาลัยพยาบาลพระปกเกล้า จันทบุรี. 2558. *คู่มือการจัดการตนเองเพื่อควบคุมโรคเบาหวาน*. ม.ป.ท.: ม.ป.พ.
- สมาคมความดันโลหิตสูงแห่งประเทศไทย. 2558. *แนวทางการรักษาโรคความดันโลหิตสูงในเวชปฏิบัติทั่วไป*. ม.ป.ท.: ม.ป.พ.
- สมาคมโรคไตแห่งประเทศไทย. 2558. *คำแนะนำสำหรับการดูแลผู้ป่วยโรคไตเรื้อรังก่อนการบำบัดทดแทนไต พ.ศ.2558*. กรุงเทพฯ: สมาคมโรคไตแห่งประเทศไทย.
- สมาคมโรคเบาหวานแห่งประเทศไทย. 2560. *แนวทางเวชปฏิบัติสำหรับโรคเบาหวาน 2560*. ปทุมธานี: บริษัท ร่มเย็น มีเดีย จำกัด.
- สำนักโรคไม่ติดต่อ กรมควบคุมโรค. 2560. *แผนยุทธศาสตร์การป้องกันและควบคุมโรคไม่ติดต่อระดับชาติ 5 ปี (พ.ศ.2560 – 2564)*. กรุงเทพฯ: บริษัท อีโมชั่น อาร์ต จำกัด.
- โอภาส ชามะรัตน์. 2548. “ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้านกับการใช้สมุนไพรบำบัดรักษาความเจ็บป่วย กรณีศึกษานายแวว วงศ์คำโสม บ้านโคกผาง ตำบลसानตม อำเภอภูเรือ จังหวัดเลย.” ใน *ภูมิปัญญาสุขภาพ: ปฏิบัติการต่อรองของความรู้ท้องถิ่น*, บรรณาธิการโดย ดาริน อินเหมือน, 121-154. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.

ภาษาอังกฤษ

- Latour, Bruno. 1987. *Science in action: How to follow scientists and engineers through society*: Harvard university press.
- Latour, Bruno. 1996. On actor-network theory. A few clarifications plus more than a few complications. *Soziale Welt*, 47, 369-381.
- Mol, Annemarie. 1999. “Ontological politics. A word and some questions.” *Sociological Review*, 47(1): 74-89.
- Mol, Annemarie. (2002). *The body multiple: ontology of medical practice*. America: Duke University Press.
- Petryna, Adriana. 2009. *When experiments travel: clinical trials and the global search of human subject*. UK: Princeton University Press.
- Pitiporn, Supaporn. 2004. “Consumerism and herbal product consumption: A case study of ABHAIBHUBEJHR herbal products.” Phd Thesis (medical and health social sciences), Mahidol University.
- World Health Organization. 2017. *Ten years in public health 2007-2017*. Italy: World Health Organization.

Zhan, mei. 2009. *Other-worldly: Making Chinese medicine through transnational frames*.
Durham and London: Duke University Press.

ออนไลน์

- ผู้จัดการออนไลน์. 2557. “คิดเห็นเป็นทาง: โรงพยาบาลการแพทย์แผนไทยฯ ทางเลือกใหม่ของผู้ป่วย.”
ผู้จัดการออนไลน์, 3 เมษายน 2557. สืบค้นวันที่ 15 พฤษภาคม 2563. <http://www.manager.co.th/Dhamma/ViewNews.aspx?NewsID=9570000036696>
- Medthai. 2561. “การตรวจ Albumin (อัลบูมิน) ในเลือดคืออะไร?” สืบค้นวันที่ 15 พฤษภาคม 2563. <https://medthai.com/%E0%B8%81%E0%B8%B2%E0%B8%A3%E0%B8%95%E0%B8%A3%E0%B8%A7%E0%B8%88-albumin/>
- Muslimphilosophy. 1998. “The primacy of existence.” Accessed May 15, 2020. <http://www.muslimphilosophy.com/ip/rep/H027.htm>
- Siriraj E-public Library. 2553. “ฮอว์โมนอินซูลิน.” สืบค้นวันที่ 15 พฤษภาคม 2563. <https://www.si.mahidol.ac.th/sidoctor/e-pl/articledetail.asp?id=47&id=47>
- Wiktionary. 2019. “Hikmah.” Accessed May 15, 2020. <https://en.wiktionary.org/wiki/hikmah>

ว่าด้วย “คน” ในการจัดการภัยพิบัติ

ณัฐวีร์ พุ่มระชัย¹

Nutthawee Pumrachat²

ชื่อหนังสือ

“คน” ท้องถิ่น ในงาน “ปภ.” : การบริหารงานบุคคลขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นด้านการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย

ผู้เขียน

กานต์วีร์ วิชัยปะ

ปีที่พิมพ์

2566

จัดพิมพ์โดย

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

“The important factor, however, is that the format should indicate that disaster and managing it is a continuum of interlinked activity. It is not a series of events which start and stop with each disaster occurrence.” (Carter, W. Nick, 2008: 49)

สถานการณ์ภัยพิบัติ หากแบ่งอย่างง่ายก็จะเป็นภัยพิบัติในบริบทสากลและภัยพิบัติในบริบทของสังคมไทย ซึ่งทั้งสองบริบทนี้เองล้วนมีจุดร่วมกันประการหนึ่งคือแนวโน้มที่เพิ่มขึ้นของภัยประกอบกับความรุนแรงของภัยที่ดูจะทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้นกว่าในอดีต สภาพการณ์นี้เองที่นำมาสู่ความท้าทายประการสำคัญที่จะกลายเป็นโจทย์อันสลับซับซ้อนในสภาพภัยที่ถาโถมอย่างกระหน่ำ นับเป็นความท้าทายอย่างแท้จริงที่เรา

¹ นักศึกษารัฐศาสตรบัณฑิต คณะสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 114 ซอยสุขุมวิท 23 แขวงคลองเตยเหนือ เขตวัฒนา กรุงเทพฯ 10110, อีเมล: pumrachn@gmail.com

² Student, Bachelor of Political Science Program, Faculty of Social Science, Srinakharinwirot University, 114 Soi Sukhumvit 23, Klongtoey Wattana, Bangkok 10110, E-mail: pumrachn@gmail.com

จะสร้างองค์ความรู้ตลอดจนกระทั่งเทคนิควิธี รวมไปถึงการออกแบบการบริหารภัยพิบัติทั้งในเชิงโครงสร้างและไม่ใช่เชิงโครงสร้างในโลกร่วมสมัยในแนวทางใดและอย่างไรบ้างเพื่อที่จะป้องกันและรับมือกับสภาวะการณ์ภัยพิบัติที่อุบัติขึ้นจากธรรมชาติอันอยู่เหนือการควบคุมของมนุษย์

การจะแก้โจทย์และตอบคำถามอันชวนฉงนสนเท่ห์ในข้างต้นได้นั้น ไม่เพียงแต่ต้องสำรวจตรวจสอบตลอดจนการสังเคราะห์วรรณกรรมทั้งไทยและเทศเพื่อที่จะสกัดออกมาเป็นแนวทาง รวมไปถึงการผลิตงานเขียนเพื่อเผยแพร่สู่บรรณพิภพ ทว่า เมื่อพินิจพิจารณาในบรรณพิภพภาษาไทยในหัวเรื่องภัยพิบัติสายบริหารนั้น คงต้องกล่าวอย่างตรงไปตรงมาว่างานเขียน/งานวิจัย สายภัยพิบัติเชิงบริหาร/นโยบายนั้น มีอยู่จำนวนน้อยทีเดียว เมื่อเทียบกับ ลักษณะ ความรุนแรง และผลกระทบ ของภัยพิบัติ ที่มีพลังในการสร้างความเสียหายแก่สังคมในระดับที่ ‘พินาศ’ ได้เลยทีเดียวหากมิได้มีการวางแผนในการรับมือและฟื้นฟูที่รัดกุมทั้งมาตรการเชิงโครงสร้างและมีใช้โครงสร้าง

ทรัพยากรในการบริหารวางจรรยาพิบัติหากนับเอา งาน เงิน คน แล้ว ก็นับได้ว่ามีความสำคัญยิ่งไม่น้อยไปกว่ากฎ ระเบียบ โครงสร้างเชิงสถาบัน ที่บางครั้งก็ดูราวกับว่าสนับสนุนการปฏิบัติภารกิจด้านการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย แต่ในคราวเดียวกันก็ได้สร้างข้อจำกัดให้การเคลื่อนภารกิจด้านการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย โดยเฉพาะในเรื่องของงบประมาณ และเรื่องของคน (ซึ่งในหนังสือเล่มนี้จะเน้นเรื่องของคนเป็นสำคัญ) สำหรับในพื้นที่หน่วยงานเผชิญเหตุ (องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น) จึงจำเป็นที่จะต้องบริหารทรัพยากรที่สำคัญในการเผชิญเหตุและลดความเสี่ยงตลอดจนการป้องกัน-ฟื้นฟูความเสียหายจากสาธารณภัยให้บรรลุเป้าประสงค์ในการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยมากที่สุด

ศักยภาพและสมรรถนะของ “คน” ในงานป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย ซึ่งเป็นการสำรวจตรวจสอบและเป็นหัวเรื่องสำคัญของหนังสือเล่มนี้ ในการคลี่คลายขยายความให้เห็นพลวัตความเปลี่ยนแปลงของการบริหารทรัพยากรมนุษย์ท้องถิ่น เพื่อนำไปสู่ข้อเสนอสำหรับการปฏิบัติในงานป้องกันและบรรเทาสาธารณะ

จุดเด่นที่สำคัญของหนังสือเล่มนี้ หากใช้กรอบการมองในฐานะนัก “รัฐประศาสนศาสตร์” สายปฏิบัติ ก็จะได้เห็นได้ว่าเป็นการผสมผสานกันระหว่างการบริหารทรัพยากรมนุษย์และการบริหารงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยใช้การบริหารจัดการภัยพิบัติเป็นฐานในการชี้ให้เห็นถึงความสอดคล้องและสำคัญของการกำลังคนและอำนาจหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ทั้งในเรื่องของเกณฑ์ในการจัดการภัยพิบัติในพื้นที่ท้องถิ่น รวมไปถึงข้อจำกัดของขอบเขตอำนาจในการจัดการภัยพิบัติ กล่าวได้ว่าเราควรจะต้องวางหนังสือเล่มนี้ของ ดร.กานต์วี ไวไธยาตำแหน่งแห่งที่ใดในแง่มุมของการบริหารนโยบายและจัดการคนในระดับพื้นที่ หนังสือเล่มนี้เพราะดังที่กล่าวไปในข้างต้นหากไล่แว่นตาของผู้ที่เรียนรัฐประศาสนศาสตร์ หากอ่านแล้วก็จะได้ประโยชน์ทั้งในมิติ “HR” และ “ท้องถิ่น” ผ่านการชูโรงฉายภาพให้เห็นซึ่งใช้กรณีการจัดการภัยพิบัติของประเทศไทยในการสะท้อนสภาพปัญหาของการบริหารงานบุคคลตลอดจนโครงสร้างของท้องถิ่นไทย

การหยิบยกกรณีภัยพิบัติในหนังสือเล่มนี้ เป็นดั่งการทำให้ผู้อ่านได้เห็นว่าการบริหารงานบุคคลส่วนท้องถิ่นของประเทศไทยนั้น มีโครงสร้างอย่างไรก่อน พ.ศ.2542 และในภายหลัง พ.ศ.2542 ซึ่งได้มีการรื้อถอนและปรับเปลี่ยนโครงสร้างเกิดขึ้นขนานใหญ่ในกระแสดารการกระจายอำนาจ

ทว่า เมื่อพิจารณาในเชิงเปรียบเทียบกับกระบวนการพัฒนาระบบการบริหารทรัพยากรมนุษย์ในบริบทสากลแล้ว หนังสือเล่มนี้ก็สะท้อนภาพเชิงกระบวนการทัศน์ให้เห็นได้อย่างดีเยี่ยมและชัดเจนในแง่ที่ว่า “การบริหารทรัพยากรมนุษย์ท้องถิ่น” ของไทยนั้นมีพัฒนาการและหยุดพัฒนาการอยู่ตรงจุดไหนของกระบวนการบริหารทรัพยากรมนุษย์ในบริบทสากล

ในส่วนข้อค้นพบและข้อเสนอแนะในหนังสือเล่มนี้นั้น ก็เป็นเรื่องที่มีประโยชน์ยิ่งต่อชุมชนวิชาการและโดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อผู้ปฏิบัติงาน เพราะเป็นการสำรวจตรวจสอบพร้อมทั้งระบุเจาะจงให้เห็นถึงจุดอ่อน รวมทั้งช่องว่าง ในกระบวนการบริหารภัยพิบัติ ทั้งนี้ก็เพื่อนำเสนอไปสู่หนทางในการปรับปรุงและสร้างความเป็นวิชาชีพให้กับพนักงานป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยในงานป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย

ความโกลาหลในวงจรของการบริหารจัดการภัยพิบัติ ทั้งหลากหลายมิติและหลายส่วนอำนาจที่เกี่ยวข้อง ยังไม่รวมถึงเรื่องขององค์ความรู้ ทั้งองค์ความรู้ในเชิงเทคนิค และองค์ความรู้ที่ต้องอาศัยการบูรณาการศาสตร์ที่มาจากหลายสาขาวิชา ไหนจะเรื่องที่สำคัญไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการบริหาร งาน เงิน คน ในขณะก่อน-ระหว่าง-หลังเกิดสาธารณภัย ซึ่งหนึ่งในความท้าทายของการจัดการภัยพิบัติในทศวรรษนี้ และในทศวรรษหน้า อาจกล่าวได้ว่าเป็น “สมรณะ” ของ “คน” การให้ความสำคัญต่อทุนมนุษย์ในงานป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย ยังคงจะเป็นประเด็นที่สำคัญในอาณาเขตของการศึกษาเรื่องภัยพิบัติเพื่อมุ่งสร้างและพัฒนาสมรรถนะของพนักงานป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย ให้สอดคล้องกับสาธารณภัยที่นับวันจะทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น

ในส่วนของการข้จกักของหนังสือเล่มนี้ ในทัศนะของผู้ปริทัศน์เห็นว่าในหนังสือเล่มนี้มีได้มีการกล่าวถึงการจัดการภัยพิบัติโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในต่างประเทศ ซึ่งการหยิบยกกรณีศึกษาในประเด็นของการจัดการภัยพิบัติโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในต่างประเทศ จะช่วยทำให้ผู้อ่านรวมถึงผู้ที่สนใจสามารถที่จะพิจารณาในเชิงเปรียบเทียบ ทั้งนี้ก็เพื่อให้เห็นถึงความเหมือนและความแตกต่างกันในประเด็นการจัดการภัยพิบัติโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เนื่องจากภัยพิบัตินับว่าเป็นประเด็นปัญหาสาธารณะที่ก่อตัวขึ้นอยู่ในหลาย ๆ ประเทศทั่วโลก และเป็นสถานการณ์ที่อยู่เหนือการควบคุมของมนุษย์และสังคม จึงจำเป็นต้องมีกระบวนการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยที่มีลักษณะเฉพาะของแต่ละพื้นที่

สิ่งสำคัญที่ ดร.กานต์รวี ให้ความสนใจทั้งในหนังสือเล่มนี้และในงานชิ้นอื่น ๆ คือเรื่องของการพัฒนาสมรรถนะ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการบริหารทรัพยากรมนุษย์ จะเห็นได้ว่าในงานหลายชิ้นของ ดร.กานต์รวี ได้ชี้ชวนให้เราเห็นว่าการจะรับมือ ป้องกัน ตลอดจนการบรรเทาความเสียหายที่เกิดขึ้นจากภัยพิบัติในเชิงพื้นที่ได้นั้น ศักยภาพและองค์ความรู้ของบุคลากรหรือผู้ปฏิบัติงานเป็นสิ่งที่สำคัญและจำเป็นยิ่ง จึงนำมาสู่การพัฒนาตัวแบบสมรรถนะเฉพาะภัย (กานต์รวี วิชัยปะ, 2562; กานต์รวี วิชัยปะ, 2564; Kanrawee Wichipa, 2020) ที่ใช้พัฒนากำลังคนให้เตรียมพร้อมต่อการจัดการภัยพิบัติในระดับพื้นที่ได้ดีและมีประสิทธิภาพสอดคล้องไปกับลักษณะเฉพาะของพื้นที่รวมถึงลักษณะที่เฉพาะของภัยพิบัติ

หนังสือ “คน” ท้องถิ่น ในงาน “ปก.” : การบริหารงานบุคคลขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นด้านภารกิจป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย เล่มนี้มีเพียงแต่เสนอสิ่งที่ ‘ควร’ ทำ ในกระบวนการสร้างความเป็นวิชาชีพ

ให้พนักงานป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย หากแต่หนังสือเล่มนี้ยังเสนอว่า ‘ต้อง’ ทำอย่างไรผ่านการปูแนวทาง ข้อเสนอแนะสู่การสร้างความเป็นวิชาชีพดังกล่าวอีกด้วย โดยหนังสือ “คน” ท้องถิ่น ในงาน “ปภ.” : การบริหารงานบุคคลขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นด้านการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย ได้แบ่งขอบเขตและประเด็นหลักออกเป็น 3 ส่วน ประกอบไปด้วย

- ส่วนที่ 1 “คน” กับ “ท้องถิ่น”: พัฒนาการของการบริหารงานบุคคลท้องถิ่น

ในส่วนนี้เป็นการฉายภาพให้เห็นถึงพัฒนาการของการบริหารงานบุคคลท้องถิ่น ควบคู่ไปกับบริบทของการกระจายอำนาจ จากส่วนกลางมายังท้องถิ่น ในส่วนนี้ทำให้เห็นถึงพลวัตตลอดจนวิวัฒนาการที่มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในแง่ของการบริหารงานบุคคลท้องถิ่น

- ส่วนที่ 2 “คน” ท้องถิ่น ในงาน “ปภ.”: การบริหารงานบุคคลขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นด้านการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย

ในส่วนนี้เป็นการคลี่คลายขยายความให้เห็นซึ่งภารกิจของการจัดการภัยพิบัติในเชิงพื้นที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในมิติของการบริหารงานบุคคลขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กล่าวคือ ในส่วนนี้ของหนังสือได้อธิบายถึงความจำเป็นและข้อจำกัดในระดับปฏิบัติการของบุคลากรตลอดจนขีดความสามารถในการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย ในฐานะที่บุคลากรหรือผู้ปฏิบัติงานถือได้ว่าเป็นทรัพยากรที่สำคัญในการขับเคลื่อนงานตลอดจนภารกิจจัดการภัยพิบัติในเชิงพื้นที่ให้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดีอย่างมีประสิทธิภาพ

- ส่วนที่ 3 ข้อเสนอแนะด้านการบริหารทรัพยากรมนุษย์ของบุคลากรด้านการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

ในส่วนนี้ของหนังสือเป็นการให้ข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์สำหรับผู้อ่านและบุคลากรระดับปฏิบัติการ กล่าวคือ ผู้อ่านจะได้เห็นถึงสิ่งที่เป็นอย่างอยู่และสิ่งที่ควรจะเป็นในการพัฒนาศักยภาพของบุคลากรด้านการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และบุคลากรระดับปฏิบัติการ จะเห็นถึงข้อจำกัดและทักษะตลอดจนจนถึงสมรรถนะที่จะต้องพัฒนาเพื่อตอบสนองต่อลักษณะเฉพาะของภัย

บรรณานุกรม _____

ภาษาไทย

กานต์วี วิชัยปะ. (2562). สมรรถนะ กับ พนักงานป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น. *รัฐศาสตร์สาร*, 40(2), 80-99.

กานต์วี วิชัยปะ. (2564). การสร้างสมรรถนะเฉพาะภัยในการปฏิบัติงานการลดความเสี่ยงภัยพิบัติแผ่นดินไหวอาคารถล่มสำหรับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น. *Local Administration Journal*, 14(3), 269-290.

กานต์วี วิชัยปะ. (2566). “คน” ท้องถิ่น ในงาน “ปภ.” : การบริหารงานบุคคลขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นด้านภารกิจป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย. ปทุมธานี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ภาษาอังกฤษ

Carter, W. Nick. (2008). *Disaster Management A Disaster Manager's Handbook*. Mandaluyong City: Asian Development Bank.

